

(66)

82
1

1218

सिद्धान्ततत्त्वविवेकः

वसन्तकविरचणीतः

1 Siddhanta Tatwa Vivek

देदेनिर्दयदुर्निवारमदनप्रोत्पल्लुपंकेरुहहन्वाणां संहारसंहरप्रियधनुः किंपौरुषैर्मां प्रति ॥
 क्रीतासंगं गवियोगजातहुतशुक्लज्वाप्रदं ध्वजपुः स्तराणां मतमारणेनाहवरोधमः प्रयुक्तो बुधैः ॥१॥
 स्तुतिमिदं वज्रितः श्लोकस्तयोर्तिरपंचमः ॥ अविस्मरंति पूर्वोद्भूतः शकुनेषु प्रशस्यते ॥१॥ उभयमर्षधनदानचिंतयापानमोक्षश
 खवाहृदिस्थया ॥ देवदग्धवसनासरस्वतीनास्यने बहिरुदेतिलज्जया ॥१॥ मुक्तादिनिधिवारक्षसंयोगोऽप्येवमे
 स्त्रिभिः ॥ त्रिस्थसुताष्टोऽवारुषस्त्रेस्त्वर्षांस्तु सर्वकामिकः ॥१॥ आदिमव्यावसानेषु मृत्युवतत्रभवदेष्टि ॥
 क्रमादुपंतियाथायांदुःखदारिद्र्यमृत्यवः ॥ यस्तु र्षांस्तु द्रुपदगण्यं पक्षारिनिधिवारयुक् ॥ नवाप्तस
 मशेषं चेद्दीवरंगतनेहितं ॥३॥ ॥३॥ ॥१॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

८२
 १

अथ सिद्धानां तत्त्वविवेकः ।

८२
 १

कृतकान्तरपुणीतः ।

८२
 १

८२
 १

श्रीमन्महागणपतये नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीभवानीशंकराय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥
 ब्रह्मांडोदरसंस्थितावनिजलाग्न्यर्धे दुर्गग्रहक्षेत्रे स्फुरत्प्रवहंतगोलरचनासृष्टिर्थावत
 स्थिता ॥ कालेस्मिन्गहने व्येष्टिस्तनंतयस्मादियं नञ्जयसाधनितुं गामी रामवयपरब्रह्मे
 कतलं शुभं ॥ १॥ यदुत्पन्निलयोसायासृष्टिर्मात्रे देहिनां ॥ ब्रह्मादीनां विभुः सोयं व्यक्तीभ
 तः सनातनः ॥ २॥ ब्रह्मांडांतस्तमोहंता भगवान् ते जसं निधिः ॥ नाम्ना निरुद्धः कालात्मा सृष्टेर्वि
 साविनेति च ॥ ३॥ मंडलांतरगोळस्रं १२० वनानि परितः मन्त्र ॥ जलगोलग्रहक्षेत्रां भास्वरः स
 र्वगो व्ययः ॥ ४॥ रास्त्रप्रवर्तको व्येष्टस्तत्तैः कालबोधकः ॥ अयं मयः सर्ववंधो जयत्येको
 वरसिद्धतः ॥ ५॥ केचित्प्रत्यक्षसूर्याग्निभ्यो यमिति यदुलात् ॥ वदन्ति मूढा दस्याप्राप्ताप्या च
 दसन्तु ध्रुवं ॥ ६॥ यथास्त्रबद्धानयनानुसारं ब्रह्मे दुर्गर्धे अष्टयोषिचक्रः ॥ स्वं स्वं च सिद्धांतम
 नल्पकौ थंगिरुं सतांगोलविदां सुबोधं ॥ ७॥ अस्ति बाधमपरंपर्यै नैर्नाशितं सदापि सौ
 रमतंतत् ॥ तत्कृते रनवबोधतएवे ह्यं किलोद्यमधुना तनवयैः ॥ ८॥ वस्तुतत्त्वमबुधैर्वस्वाधै
 साकविरोधतः ॥ बहुभिर्बहुधा फलं सिद्धांताः सृष्टिमाकृताः ॥ ९॥ ~~अतः स~~ अतः स
 वत्सराचार्यं गुरुं श्रीमद्विवाकरं ॥ नत्वा नत्सी हुजो कस्य मता श्रीकमलाकरः ॥ १०॥ कर्तुं तत्त्वविवेका
 ३४ सज्ञेयवासनाबाह्ये करणार्थयुक्तिः ॥ सुस्तुल्यवहा राथे स्वाचार्ये त्वप्रसिद्धये ॥ ४॥

श्रीगणेशाय नमः

रव्यं पूर्वस्वर्गं सवासनं ॥ सिद्धांतगोलाविनृष्ये बरोति स्वधियोत्तमं ॥ ११ ॥ ब्राह्मं दिवं तथापि चं प्राजाप
त्यं गुरोस्तथा ॥ सौरं च सावनं चंद्रमाक्षं मौनानिवैनव ॥ १२ ॥ भूतानां मंत कालः कालो न्यः कलनात्म
कः ॥ सद्धिधास्वूलस्तुधमत्वा न्मर्त्तस्मात्तत्संज्ञकः ॥ १३ ॥ मर्त्तः प्राणादिवस्तुद्यादिवश्चाकर्तसंज्ञ
कः ॥ घुराभेवते ते चैककलाए वासवः स्मृताः ॥ १४ ॥ रवेदुगुर्वक्षरो ज्वार ॥ ज्वास कालो घस्तु
तैः ॥ पलं षड्विः रव षड्विस्तैर्घटी तत्षष्टि संख्याया ॥ १५ ॥ दिनं तत्र त्रिंशता मासो वर्षं द्वादशालि चैतैः ॥
इहं नाक्षत्रं मानं स्यात्प्रवृत्तानि लज्जामात्र ॥ १६ ॥ विक्लानां कलाषष्ट्या तत्षष्ट्या भाग उच्यते ॥
तत्रिंशता भवेद्वा त्रिंशत्त गो द्वादशैव ते ॥ १७ ॥ इहं भे संतुले क्षे त्रे विभागस्तद्विदोदिताः ॥ पूर्व
म्मादजादीनां तथा भानां च दस्य भात ॥ १८ ॥ भये चैक भोगाद्विधोः केचिदाक्षं वंदं स भमा संव
धाः संहस्तु ॥ यदुक्तं भतत्सावनारव्य धर्मानं सदा गोल संख्या न शास्त्रोपयुक्तं ॥ १९ ॥ पश्चिम
भ्रमणाक्षीनां ग्रहाणां प्राक्कजे बुधैः ॥ उदयादुदयं यावत्सावनाहः प्रकीर्तितः ॥ २० ॥ भानां तत्राक्षसि
हः स्याद्ग्रहाणां सावनाहः ॥ तत्र सूर्यस्य संहदिन संज्ञोपु दीरितः ॥ २१ ॥ भे मातादमांतनु याव
त्स चंद्रो भवेत्संभे मात्सौर संज्ञो जे मासः ॥ भे मात्स्वाभितित्थात्मकः रवाभित्तां शात्म वस्तुदि
नारव्य भ्रत हूः स दोक्तः ॥ स्थिर रक्ष सावनाहस्त भे भ्रम म्बल भानसः ॥ उभे नाक्षैर्षष्टि घटिका

त्रम कूए कोक्त भामः ॥ २३ ॥ अ हो रा भेपितृ णांतु चांद्रमासः पुरोदितः ॥ २४ ॥ वेभ्यो पभोगो रविव
 र्धन देवो ह ॥ २४ ॥ देवानां मस्तु राणां च कुरा न च विपर्ययात् ॥ दिन रात्रौ संध्या रात्रौ च वरुणं संध्या
 रात्रौ च ॥ २५ ॥ दिव्यमासु रसं च वरुणं होयं गुरो रथ ॥ मध्ये कुरा शि भोगे न वरुणं संध्या रात्रौ च ॥ २६ ॥
 अनाघ नंत स वेभ्यो म हा काले भ मंडले ॥ निरंतरं भ मस्तु ग्रह गगन स्थितं ॥ २७ ॥ कस्मिन् भयं च
 लं काले वक्तुं महं मिदं नाह ॥ राश्वत्तं मणस्तु स कूपरा वने भ मंडले ॥ २८ ॥ स्वकाशं चालितं
 ग्रहो यथा तादयः स्युर्गुणं च सवे ॥ नाद्राहू येनादि पुनास्त देव सृष्ट्या ह्यं कालं मुद्रा हरंति ॥ २९ ॥
 काले न ये नै ति पुनः सयोगस्तं सृष्टि कल्पं प्रवदंति सतः ॥ अतींद्रय है ग्रह कर्तव्याणां स दोदिना
 ये भगणः स्वरास्त्रे ॥ ३० ॥ मानानि सौ रे दवसा वन क्षिप्रं विणिता द्या युग पञ्च सवर्गं संपूर्णं मुक्तं प
 रितुर्ति मेति काले न ये नै स्फुटित स्व सृष्टिः ॥ ३१ ॥ तं सृष्टि कल्पं ग्रह गोलं विशा व दंति स्तुतं ग्रह प
 सि ज्यै ॥ स सृष्टि कालः कर्म लो दुव स्य भने शत घ्रा विन गा विवर्षैः ॥ ४९४०० ॥ ३२ ॥ दिव्ये भ जे दुह
 लमुद्रमा सं कल्प प्रमाणं सम पंच दंति ॥ आसं च कल्पं मुने यः स्व धर्मे सं कल्प का दो नियमेन
 योग्यं ३३ ॥ उक्तं लक्षणं कल्पारण्यः स कालस्तु ल्य एव हि ॥ सृष्टि ब्रह्मादि भे दे न भिन्नः स्व स्व
 फला स ये ॥ ३४ ॥ महा युग सहस्रेण कल्पस्तु महा युगं चतुर्गुणं मितं तानि बतुर्ल घुष्टु गानि च ३५ ॥

श्री गारुड उवाच

२॥

३

कं ४

संक्षिप्तसर्वयोगे

जनहेतोस्तेभिर्मितादेवतांशकाः॥ विधिना विंशत्पायेतद्भिन्नास्त्यव्याः सदा॥ ॥ ब्राह्मणानामिदं
 प्रोक्तं तादृशाः कर्मलोद्भावाः॥ कालेस्मिन्बहवो जाता भविष्यन्ति सनातने॥ ॥ आयुषोर्द्विगुणं तस्य वरं
 मानस्य चाग्रिमात्रं॥ कल्याणितः प्रमाणकं पूर्वरागस्त्रानुसारतः॥ ॥ आद्यपरुषपरंपरया श्री
 रंगलिवाहनरींद्रमुखेत्र॥ ब्रह्मराविधिमुखवादिदितास्तान् क्रमादथवदामि फलार्थं॥ ॥
 रचायं भुवो मनुः स्वरोचिषश्चोत्तमस्तथा॥ तामसो रैवतस्तद्वज्राक्षयस्ते गतास्तुष्टा ॥ ॥
 वैवस्वतो मनुश्चायं सप्तमोऽस्य पुनर्विल॥ इष्टं कादेस्तमनवः षट्पथीना युगाभिवै॥ ॥ १॥
 तानितथा चाध्वि त्रयंतद्वत्तलेर्गताः॥ नंदाद्रींदुगुणाः ३१७ सौ राश्वोष्ठास्त्रिंशं राकानने॥ ॥
 सर्ववर्षमुने स्युः सौ राश्वोष्ठा विधिवत्क्रतः॥ गोद्रींदुगुणा विनंदाश्चिरोलनं देदु १८७ २८४७१ श्रीशारदाज
 ७८ संमिताः॥ ॥ रंगलिवाहनराकेन मुतास्ते स्वाकृवर्षवदने त्रगतास्तुः॥ रवाभ्रवाधिरस
 रवाद्रिराशां कैः १७०६४००० स्तष्टिवत्क्रविधिसौ रागताजैः॥ ॥ हीनिता इह चतेषु गणः स्य
 त्तोथ स्तष्टिवदनाद्गुहसिद्धौ॥ येन सर्वचलनोक्तं पुनिहि स्तष्टिकाल इह नो विधिवत्क्रं॥
 यष्टिरो माणकतानि जनने वत्सणो दिनमुखग्रहस्तष्टेः॥ वैक्रमुक्तेभिर्दमार्षविरोधा ३॥
 तं भुवुषत रम्यमिति जैः॥ ॥ वैदिलुधमेति रमेव मूलं ब्राह्मणं वदसीह ननु॥ अता

त्रिकैर्नास्ति तमेव पूर्वसंदृष्टते सर्वजनप्रसिद्धं॥ ॥ अत्र ननु त्रुटितं फलं क्रियेदं स्तष्टिवर्षव
 च ननु विनैव॥ दृष्टपते च न देवहि फलं संविधा परचयंति हि शास्त्रं॥ ॥ सूर्यादिदेवैर्मु
 निभिः स्वतंत्रैः रागकल्पमुख्यैर्गदितं हितस्य॥ विरोधतः श्रीकर्मलोद्भावोक्तिर्न स्यात्कथांचाद्व
 यतो कर्तुः सः॥ ॥ ब्रह्मा प्राह च नारदाय हिमं गुर्वहो न कायामलं मांडुव्यायवशिष्टं संशुक्र
 मुनिः सूर्ये मिमाया हयत्॥ प्रत्यक्षागमयुक्ति रंगलितादिदं शास्त्रं विहायान्यथा यत्कुर्वन्ति नरा
 धमास्तान् दसद्वेदोक्तं नृपाभिरां॥ ॥ किंचात्र स्तुपो द्रव एव चोक्तो ब्रह्मानस्तु यदधिग्र
 कथांचित॥ ॥ भूकर्णिकामे रूता ल्यं ब्राह्मीस्तु वेति हरेचि करवयस्मात्॥ ॥ किंचाधमा
 साद्वहुसंमतं तु सकोशं लथैकाल्यमंतं गृहीत्वा॥ मूलं प्रमाणं कथयंति लोके शास्त्रं स्वकीयं
 तु विचित्रमेतत्॥ ॥ स्तुभ्यं थं कल्पयेदेन विधिस्तुष्ट्यादि कालयोः॥ ब्रह्मा कर्मतपे दं ये मन्वते ते
 कुतुहयः॥ ॥ पुनो युगे म हवीणां मित्या धुन्या धुना नक्तनः॥ कल्पः सौ के कए वास्ति ब्राह्मणो
 नाहि किंतु सः॥ ॥ अथ एवास्ति तल्लालभे दा घस्मादतो धुना॥ ब्रह्मोक्तं च कुतुह्युक्तं फल
 थं ग्रहसंभवं॥ ॥ सिद्धं तंगणितज्ञानं दुष्टस्वादन्यकालजं॥ अत्रोक्ति एव कल्पयति धिधे भेद
 कथं तयोः॥ ॥ वरक्ततः कल्पयेदोपि स्तिष्ठे रस्तु न विद्यते॥ अकल्पय धथा फलं पातेत्यादिभ्य

तिः किल ॥ ॥ अस्ति यत्र प्रमाणं च कल्पं जंभे दमप्यथ ॥ स्वी कुर्वं स च मास्त्र न तस्य क्षातिवा
 धतः ॥ ॥ अस्मात्प्रमाणं तदेवेदं यत्पूर्वंप्रा हभास्करः ॥ इति श्रीसूर्यवेचनादपि भेदो न कल्पजः
 ॥ ॥ युगानां परिवर्तनेन कालभेदो न केवलः ॥ अस्मात्प्रमाणं ह्यानेषां कालजो भेद एव हि ॥ ॥ नाह
 तद्गणनादीनां भेदार्थः सौरसत्कृते ॥ तद्देदभारणं तत्र ज्ञेयं सौरविदामथा ॥ ॥ स्यैव कल्पपीय
 भागानां तद्गणानि युगानि वै ॥ तस्य ज्ञेदा येन भेदः कथं संगणते बुध ॥ ॥ येदयथैव ग्रहगोल
 संस्था येनोक्त भेदस्ति ह कल्पभेदात् ॥ भवन्मते सानिहियुक्ति युक्ता पुरोक्तन दृष्टानां दव
 स्म्यात् ॥ ॥ यथा रदो यगादिन चतुराननेन रा कल्पसंज्ञा सुनिना त्रत देववद्वै ॥ अत्र वि
 रुद्धमिति तत्त्वकृते वरुद्धं व्यासोक्तनादिधिमनं तु कथं प्रमाणं ॥ ॥ सिद्धैश्च कालैस्तथा देवै
 विध्य स्याति वा धतः ॥ अत्रैव कल्पपक्षेपि कल्पो यमयुनाननः ॥ ॥ यदि स्यात्तर्हि शाक्यस्व
 मतादविरोधतः ॥ युक्तं तत्पक्षे स्यात्तु अटितग्रथ कल्पनं ॥ ॥ प्रत्येकभ्रमेण प्रवहामि
 न स्य भ्रमस्यपि द्वा कसखगे भवन्ने ॥ तदल्पगते दृष्टिं चरन्ति स्य मार्गास्तोरवचराः
 स देव ॥ ॥ महद्गतौ स्वल्पगतौ भ्रमानं न जायते स वज्रैश्च तेन ॥ त्वेदं यत्प्रास्तमयः
 प्रणीयं संहरपते भ्रमरुता रक्षाणां ॥ ॥ सर्वभूमाज्ञा निगृह्णाणन जयथो त रस्या

श्रीशारदाजो

कृता ह्यंतथा त्रेता ह्यंदापरसंज्ञकं ॥ तथा कल्पा ह्यंते यं धर्मं प्रहस्ततः क्रमात् ॥ ३६ ॥ एवं
 दिगं प्रियमो यमुदितो स्ति महायुगे ॥ खखाभ्रदंतवेदैश्च युगाभिः ॥ ३७ ॥ सूर्यवेधैः
 क्रमेणैते स्युः कृताद्या युगां प्रयः ॥ कृत १०२००० त्रे १२९६००० द्वा ८६४००० क ४३२००० एषां स्वाकांशु
 ल्यौ च संख्यासंख्या शकौ सदा ॥ ३८ ॥ आद्यंतयोर्युनौ तेषामयुतं पूरे दाव्ययः ४३२००००॥ महायुगे मनुसो
 ष्वयुगेः क्षुद्रिमिते ७१ स्तथा ॥ ३९ ॥ आदिमध्यावसानेषु कृताष्टैः संधयः स्मृताः ॥ १०२०००॥ मन्तनांति
 धिसंख्याकास्तत्राव रपं जलपूवः ॥ ४० ॥ अत्रैव हिंदु संख्या क मनुषिर्ब्रह्म एव सः ॥ कल्पः प्रोक्तः प्रला
 थं वै कालादिर्मुनीश्वरैः ॥ ४१ ॥ ससंधिमनुलिप्ते वं क्रोडिघ्रास्ते रदाव्ययः ॥ ४२ ०००० प्रवदंति वि
 नं ब्राह्ममहोरात्रं चतद्वयं ॥ ४३ ॥ वर्षं होरा त्रसंख्यातुरवागाग्रि ३६ प्रमिता विधेः ॥ यरमायुः शतं त
 स्पतया होरा त्रसंख्याया ॥ ४४ ॥ दैनंदिमस्तु सृष्ट्यर्थमनिरुद्धा र्वजो विधिः ॥ अस्ति तानां च
 वानां नस्ति रांबरवासिनां ॥ ४५ ॥ अनीहं जगदिदं नूदापीति वाग्वलात् ॥ प्रमाणा तल्लयभ्रानि
 त्यजस्तद्वानि रंध्रव ॥ ४६ ॥ भ्रमे रो वविभागास्ते भ्रमं स दौ दितः ॥ व्यक्ताद्याप्ये तथा सो म्ये तथा मे स
 रिति क्रमात् ॥ ४७ ॥ तद्गण ब्रह्मसृष्टेः स्याद्विलयस्तद्विनां तजः ॥ सर्वदेव महाकाले महत्ते क्रिदिखे
 स्तिहा ॥ ४८ ॥ माकं डेयपुराणादौ स प्रीभागावतेपि च ॥ स्वतस्य माणव वना न्यपि स्पष्टानि सति वै ॥
 सौरैस्तु सृष्टि वषां कौय हर्षा स्वजन कृजं ॥ उक्तं तेन स्ति रा सृष्टिः कथं युक्तेति चेष्टुणु ॥ ४९ ॥ जपस्त

समर्थसाध्या

५

२०४ बुधस्याष्टतुविहयः ॥ ३६८ खखरं च्राणि १०० जीवस्पष्टुः स्वार्थगुणेष्वः ५३५ ॥ ॥ शनेर्ने
 दाग्रय १९ श्रैवेनातानामथवामतः ॥ खखरवाष्टाभिदस्त्रिभिदस्याशानि २३२३००० स्त
 था ॥ ॥ मनुदस्त्रास्त २१४ भोमस्यबुधस्याष्टसागराः ४८८ ॥ सहस्त्रप्रखषट्खादित्राशि
 वट्टरामभ १३६१०००० युताः ॥ कृताद्रिचंद्रा १०४ जीवस्पष्टिरवाकास्त १०३ भगोस्तथा ॥
 सहस्त्रप्रतुः शौलाग्रिद्विरवसमदि २१०२३००० संयुताः ॥ ॥ शनिपातस्यभगणाः प्रोक्ता
 यमरसर्जकः ६६२ ॥ मानान्यथक्रमदकृशास्त्ररीसामहायुगे ॥ ॥ उदयादुदयंभानोभू
 मिस्तावनवासराः ॥ वसुधाष्टाद्रिचंद्रां कसमाद्रितिथयो युगे १५००८१००२८ ॥ ॥ भो
 नामष्टाशिवस्वाद्रिचंद्राष्टशरेदवः १५८२२३०८३८ ॥ चोद्राः खखरखखयोमखा
 गिरवर्तुनिरागवराः १६०३०००००० ॥ ॥ षडुद्रिचंद्राशोकतिथया १५८३३३६ स्त्राधिमा
 सकाः ॥ तिथिक्षयायमाध्याक्षिष्टाष्टयोमराशिरिचनेः २५०८२२५२ ॥ ॥ खचेलुषुसमुद्राष्ट
 कुपंन ५१८४०००० खिमासकाः ॥ भोदयाभगणैः स्वेस्वेरूनाः स्यस्योदयायुगे ॥ ॥ भव
 तिशानिनोमासास्तुर्वेदभगणांतरं ॥ खिमासोनितास्तुर्वेदास्युरधिमासकाः ॥ ॥ सा
 वनाहानिचांद्रेष्यो धुभ्यः शोध्यतिथिक्षयाः ॥ अधिमासोनराभाक्षिचांद्रेसावनपूर्वकाः ॥

श्रीशारदाज

५३
५

सहस्राष्टास्तनेष्टष्टिकल्पेस्पुर्वेचकल्पजाः ॥ भाषास्तसहस्राष्टापूर्वोक्तास्पुर्मायुगे ॥
 युगेसौरमासाः ५१८४०००० सौरदिनानि १५५५२००००० चोद्रमासाः ५३४३३३३३६ चंद्रदिवसा
 १६०३०००००० अधिमासाः १५९३२२६ अवमानि २५०८२२५२ विधिक्ल्योक्तिवत्सष्टिकल्पेपि
 युगसंज्ञया ॥ व्यवहारः सावित्रेयोलाघवाहृणतायवै ॥ ॥ इतिभगणमानाध्यायः ॥ ॥ सर्वप्रमा
 णागमस्तुप्रसिद्धाः खेटक्षिपातोच्चकपूर्वकाणां ॥ कल्पोदिनायेभगणादयस्तत्सर्वविरयं
 किलसप्रमाणं ॥ ॥ सकल्पकालो न विधेर्दिनादेस्तत्रप्रवर्तिरित्यतोखिलानां ॥ सष्टेमुखेन
 द्वागणादिनां प्रारंभउक्तोस्ततः सकल्पः ॥ ॥ सष्ट्युत्सकल्पभगणोरतोनुपतनादुधैः ॥ ग्रा
 हाद्यानयनं सम्यक्क्रियते खेटचारतः ॥ ॥ येषामतोनेशाकल्पेब्राह्मेसर्वलयः स्मृतः ॥ सोसन्
 यतोलयस्तत्रोदितः सोमास्तभगणतः ॥ ॥ पांचभौतिकाजीवानां नोनिषांवरवासिनां ॥ अन्य
 धातुलयेचाराभावात्तद्वागणादिनां ॥ कथं कर्तुं निशाकल्पेसकृच्चिंतानेनमतेकिल ॥ सद्वा
 द्वागणादीनां सजदुष्टलयबुध ॥ ॥ सौराष्ट्रावेष्टष्टिवक्राप्रयातायावत्स्वीयसौरवर्षस्प
 वक्रं ॥ निष्ठास्तेवेष्टष्टिकल्पाधिमासेस्तत्रस्यैसौ सौरवर्षविभक्ताः ॥ ॥ लब्धायेस्पुः स्याधि
 मासानिरयावषादिष्टेष्टष्टिसौराष्ट्रवृंदे ॥ अर्द्धेर्निघ्नेसंयुताश्चाद्रमासाश्चैत्रादिष्टाः स

अथाहर्गणः

२४ किलमध्यमार्कचिह्नं

संगुणः कथिततत्पुदिनैश्च ॥ भाजितः फलसमाभगणाद्यामध्यमारविमुखाः प्रभवन्ति ॥ ॥
लंकाईरात्रौ निर्वृते स्वमध्यस्थे भवैकद्युगणोद्भवस्तैः ॥ साध्यास्तुतास्तदनयः कलाद्याः
स्पुर्मध्यमामध्यस्वगप्रसिद्धौ ॥ ॥ नंदेषवो कौतरणोः ५९।८ ख नंदरीलाः शाराग्रिप्रमिता
विधौश्च ॥ ७९०।३५ तदुच्चभुक्तिः षडित्वाध्ययः ६।४९ स्तत्यातस्य रामाश्च निवाविलोमाह
३।९९ ॥ ॥ रूपान्नयः षट्द्विप्रिताः कुजस्य ३९।२६ तथेषु सिद्धाश्च रदाहंतुगे २४५।३२ ॥
गुरोः शाराः खं ५।०९८ गुरुगं स्पष्टं क्वानागमिताः ६।८ शानेह ॥ ॥ सृष्ट्युल्लंकारकुवास्तैव
काराधिमासावमस्तुवाये ॥ ॥ भाक्त्याश्च तेन दत्तसौ रवर्षैः सौ रवर्षे प्रभवन्ति सर्वे ॥ ॥ निजे
वर्षे गुणिता मभीष्टवर्षे द्विवानीह भवन्ति तानि ॥ ॥ स्य सौ रवर्षे यिकुवास्तवाये सप्तोद्भूताः शेषमि
तंदिनाद्यं ॥ ॥ वासो कृतस्तत्रगतोऽपः स्यात्तदग्रिमश्चेति सुधीतिरूयं ॥ अहर्गणं वर्षमुखात्सु
खाथं कृत्वा वदं सानयनं गृहाणं ॥ ॥ अत्र मठैः सौ रवर्षे लिखाहर्गणमुद्रमे ॥ तत्र वारस्य
गणना कृता चाष्टपतेः सदा ॥ ॥ इदमुक्तं तदा सौ रवर्षे वक्रं यदा भवेत् ॥ इष्टकाले यदैवावेद
ये स्यष्टपते गतिः ॥ ॥ विने वनिर्णयं लिखं स देवाष्टपते न सदा ॥ प्रवृत्तस्यैव वारोक्तिस्तै
येनाहतास्ति हि ॥ ॥ अहर्गणो मध्यमसाधनेन कृतश्च ललात्स्फुटसावनस्य ॥ तदुल्लंखेदा
अधुक्ता सापतस्तत्र वत्तमानो न नोगतः ॥ वारोस्तष्टपतेः किंतु स्वाष्टपाग्रिमतो गतः ॥ ॥ ३४

७

उदयांतरेणहीनान्वितासंविहिताः फलेन ॥ ॥ फलाधंयुगमन्वादिक्लृपनाकृदिनादितः ॥ सृष्ट्यादे
 नहि किं तर्हि यहा धानयनंतवः ॥ ॥ कृदिनादेः कथां चिभ्रकार्यः खेटादिनिर्णयः ॥ इत्युक्तं शास्त्रप्रामा
 ण्यात्स्यपुं हेयं विज्ञानता ॥ ॥ कृतांतेस्मिन्ब्रह्मादिना कृताये सौरवत्सराः ॥ प्रोक्त्य सृष्टेस्तनः क
 लं सौराष्ट्रेः शेषसंमिताः ॥ ॥ कृतांते सृष्टि वक्रात्सुः सौराष्ट्रास्ते गता अमी ॥ खचनुष्टु यमाद्रा
 ग्निशरं ध्रु निशाकराः ॥ ॥ १९५३७२०००० मध्यमानयनं कार्यमतो नुपतनाभरैः ॥ कृतांते तेन
 खेटाः स्युर्मध्यमासविपूर्वकाः ॥ ॥ विनेदुपातमंदोच्चाभेपादौ नुत्पतामिताः ॥ इह ब्रह्मादिनादे
 भवेत्सृष्ट्यपुं भेदतः ॥ ॥ द्वादशघ्रागुलेपाता भगणावर्तमानवैः ॥ राशिभिः सहिताः शुद्धाः
 षष्ठ्या स्युर्जिजादयः ॥ ॥ स्फुटा र्वस्य संक्रांतयो मे षवक्राक्रमाभास्तमानद्वयो तस्तद
 नी ॥ विभुद्रास्य चैत्रक्रमाश्रां द्रमासाः सदा संक्रयो दाहताः प्राप्नुनीद्वैः ॥ ॥ असंक्रांतिमासे
 हि यां द्रोधिमासो द्विसंक्रांतिमासः क्षयाख्या सादानी ॥ क्षयाख्याः कृदा चित्ततः प्राकृचपञ्च
 दवृत्तपदितभाधमास द्वयं स्यात् ॥ ॥ अतः परं श्री जगदीश्वरस्य ब्रह्मांडसृष्टि विवितीनपूर्वैः ॥
 अतीदियज्ञैश्च सदैव रूपो दिक्ता यतां वाचिगुरु रूप देवान् ॥ ॥ तावद्ब्रह्मांडं गोलोपं स्वर्ण
 भोतस्तमो वतः ॥ वेदलेखाभ्रनागाभ्रदस्त्रैर्दृष्ट्य च भ्रमयः ॥ १८७१२०८०८६४०००००००० ॥ ॥

श्रीशारदाजपाति

७

३ सुदृढं लोके यं यं ता नि सर्वेषु विद्युर्भूषां दमासे पुकाले ॥ अतोयं जयः सर्वं चंद्रेषु पीलं न जानंति सदा यनापाममन्याः ॥ ॥
 इदानीं तनापं नशास्त्रं प्रवृत्तं न सत्कारिकादित्रयोस्तदुक्तं ॥ सुयुक्ता नमुन्युक्तिरप्यत्रां स्त्रिभवेत्कार्यवयस्ययाद्विभुदा ॥ ॥

३४ तमः

४४

५

२७

२८

३६

समनां शुभं त्वत्का केवलं गच्छेत्... सावनां स्वाहो रात्रा सवो त एव भगवता श्री सुकेतोत्तः
 स्वसिद्धेते अतोय दानुषाता दे कसाव नागर्गं नाक्षत्रं तु केवलं गतिकं लविकं च त्रैलोक्ये...
 सावने एकं नमः सपातागच्छेत्... कालं क्षतिमध्याह्ने विहं यदा प्रतिदिनं जगति बलननसं पातं स्यात्...
 नाक्षत्रकाल एव तत्रैव तिष्ठेत्... सावनां भगवति चले नादुसं... स्यात्...
 कथं भगवत्... अथ तत्र सपातागते म... विषयं ह्येव तर्हि न दुःखं न कालं...
 वासावनाक्षत्रं सावनाहर्गणे अवास्तवैतु अहर्गणानुया मभ्याः केवलं मध्याह्ने भगवत्...
 लातुल्यासवश्च त्रिपाणे योग रूपं योहि सावनी मध्याह्ने एव सावनाक्षत्रं विहं लक्षणेः सिद्धः सतु निरसमध्याह्ने...
 कालिके वास्तव इत्युच्यते अवास्तवैरुके रूपं भगवत्... सावनामाना स्यः सिद्धः सतु न दुःखं कालेनेत्यवास्तव उ...
 च्यते अथा नानुपातस्य नियतं विषयं त्रैलोक्यं तनु पातसिद्धाहर्गणं मध्याह्ने सावनामानेः सिद्धः इत्यवास्तव एव...
 इत्युच्यते वास्तवो धर्मादर्थं तदनुपातं विरेज्य बभूव कर्मिणि बभूव अत्राच्यते त्वदभिमत अवास्तव वास्तवीतरूपो...
 द्योतर दानेन तद्भिन्नं नानाहं कथं विदध्यास्तव त्रिसिद्धिः तथा हि पूर्वोक्तं वास्तवीनाक्षत्रं रवीन्द्र जगत्... अहर्ग...
 ण सौ भगवत्... काले स्यात्... अवास्तवैतु अहर्गणानुया मभ्याः केवलं मध्याह्ने भगवत्...
 वेन सावने तेर सप्त विंशत्यवर्गं कालेति ध्यादिषु घटी चतुष्टयं विचिन्ना लिख्योतर स्यात्... मुञ्जाल न तावु पायिनी

१४ निरयनवशादकवलं गच्छेत्... सायना के कला तुल्या सुवशा स्तोति दुष्टमुद्रा...

मेतत्तानि च मन्तरं स्यादिति महद्देयं... वास्तवा वास्तवयो वास्तवभिर्भेदं यत्किंचिदुच्यते तत्रैकं स्यात् न द्वयं विदध्या
 सावनाहर्गणसिद्धिः सावनाहर्गणसिद्धिः सावनाहर्गणसिद्धिः सावनाहर्गणसिद्धिः...
 प्रभाः यथा शभोगा सौव गतिकला भोगा सावनी चोदं गयो द्वादश भागीतरं गतिः...
 नेवेष्टकालेनेयं परं ननु थानाक्षत्रं तस्याहर्गणं च त्रैलोक्यं च तनादि कालं तदनुपातानं हेतुना ननु द्वादश भागीतरं गतिः...
 सावनी वास्तवसिद्धिः सावनी वास्तवसिद्धिः सावनी वास्तवसिद्धिः...
 रक्षसि त्रिषध्या केदिय कालिकाः सावनाः कता सतु वास्तव एव...
 सावनाहर्गणसिद्धिः सावनाहर्गणसिद्धिः सावनाहर्गणसिद्धिः...
 अतोयः सप्तसौर चोदं रक्षितं सावनी चोदं रक्षितं सावनी चोदं रक्षितं...
 सितनिरसमध्याह्ने केदिय कालसंवेधेनापि सिद्धास्तव एव नहि सा स्यात्...
 सतदुपकाले निरवयवाद्यप्येकं रस्य अवास्तवैतु मध्याह्ने भुक्ता असंयत्...
 द्ये स्यात् राहर्गण सदा सावनाहर्गणसिद्धिः कथं तस्य वास्तव...
 द्ये स्यात् राहर्गण सदा सावनाहर्गणसिद्धिः कथं तस्य वास्तव...

१४ निरयनवशादकवलं गच्छेत्... सायना के कला तुल्या सुवशा स्तोति दुष्टमुद्रा...
 १५ निरयनवशादकवलं गच्छेत्... सायना के कला तुल्या सुवशा स्तोति दुष्टमुद्रा...
 १६ निरयनवशादकवलं गच्छेत्... सायना के कला तुल्या सुवशा स्तोति दुष्टमुद्रा...

॥ योऽप्यप्यसंलितो निरुद्धो द्यावप्यसंनिभः प्रजे ॥ अथ कुत्रोऽप्यप्यद्विक्तः स्यात्तस्य तौ नोदयः कर्म ॥ ४ ॥

२४२४
 त्विह अद्यतनश्च त्वनयोर्धर्मो कथोरसंस्कृतकोरंतरं मध्यमगति कृताः संस्कृतयोर्नेति महाविरोधस्तदुदयोतरदा
 नातः अतः कृताहर्गणो मध्यमसाधनात्रे लुदयोतरसंस्कृतेण अशुक्रमिति प्रतिभाति आर्षातु गेधं अनेदं
 गोलतत्वा यद्देर्मध्यस्थं बुद्ध्या नियुक्तं विभावनीये एतेन बह्वृत्स्वतेरनवबोधो दार्हगणे अवासावत्य आत्मा
 स्वज्ञानोत्कर्षकुगर्वप्रौढ्यामंदप्रतारणाद्वारण्यथा कर्तुं धरुते नास्ति राचाये रेव बलात्सर्वदेवैर्मता विकटः सहाल
 वासनाभिचारवहिनः स्वकल्पितो ह्येदुदयोतरवासनाविचारः प्रवर्तितस्तत्सहिष्वा सतो न्येनाममात्राभिमा
 निभिर्बहुभिः स्वीकृतो यथै शिष्टेरितनातेनैशुद्रकर्मप्रवृत्तेः कथं विदमिनादरणीय इति कृतं जगाद्विरोधेन
 ५४ मादुंतुनीकोचकवृत्तैर्द्वैतधोरविलाज्जलनाद्वृत्ते ॥ भागे दिनवर्षमिनस्य भांशे ३६० मध्ये कभुक्त्या कुदिनं वदंति ॥
 कभुक्ते ये वांस्तवेककुदिनांतरगः स्वसृष्टेर्मेकभ्रमः स विदमध्यगते स्तनातः ॥ बुद्धो स्ति सद्भाति तवास न याधतैस्त
 ज्ञातो स विदमध्यमरयिः स्वगते समानः ॥ ॥ कालो गतेर्मे तिस्रं बलनं विना नो गयेव मेव वदेना जलनादिहातः ॥
 मध्ये केवलगतेश्चलनं सदेकसद्दिने स्ति हिरचेरदयातिराज ॥ ॥ ३३३ स्वात्मन्येव सदा सत्यं होत इहादयं सिद्धं इति
 प्रकन्य ॥ मिथ्येव सदेतरमा मनंति प्रायोत्रगोलं न विदंति ते ज्ञाः ॥ ॥ ४५

शोधायं सहा मां कष्टे प्रथम पंक्तौ फलेनेत्यस्याये लेशवः

[illegible]

३४ उद्वाहति कलावलनेनैव पुनस्तुदयकालस्य सावनदिवसलेनांगीकृतः अशोदकाद्यैरसुगोनेन च त्रेभिश्च गङ्गा नालितमनदेव ॥
तैरेव कूनप्रवहानिलेन सनीयते यस्य कुजे क्लृप्तः ॥ ४४ ॥

प्रयुतघ्रावरीवर्तियस्यवृक्षाखवक्षिका॥यस्यांतःसर्वदारश्मिप्रसारोक्षिरवेधुवं॥॥नदंतः
प्रवहाकाशवायुगोलोध्रुवाश्रयात्॥पश्चिमातिमुखंराश्वद्रुमस्याधोर्ध्वेनसः॥॥दिनेन
तोध्रुवावन्मयास्योत्तरगतोक्षिरो॥दिक्थानरूपौसततंभगवद्वक्तितःस्थितो॥॥ध्रुवस्थ
नाचुनक्षोलेवतंयत्तद्वंशंभागवैः॥विषुवमंडलंतस्याततःस्थस्यायमांशवैः॥॥अहो
राभारव्यवहानिध्रुवमध्याद्वंतिति॥सोम्यध्रुवात्तदवस्थस्थानंयाम्येतिनांशवैः॥॥या
म्यध्रुवात्तदवस्थस्थानंसोम्येतिनांशवैः॥एवंभूमान्मिथःषड्द्वारितौनौकदंबवैः॥॥सो
म्ययाम्योनूतमध्यातक्षोलेप्रवहातिधे॥मंडलंखांशभागेयत्तस्तिरंशंतिमंडलं॥॥
विषुवक्रांतिवृत्तैक्यास्तिराद्वादशराशयः॥मेघादयस्तथाभानिकल्पितानिस्थिराणिच॥॥
सप्तविंशतिसंख्यानिप्राक्रमक्रांतिमंडले॥तक्षोलेदरगोलेतुसंलग्नोऽहोगोलकः॥॥
भगोलारव्यःस्थूलस्तक्ष्माण्यसंख्यानीहभानिच॥तस्मिन्नतिष्ठतिगोलेयंकदंबाभ्यांचलोमि
रा॥॥सप्तविंशतिभागैस्तपश्चात्प्राकृष्टवितःक्रमात्॥कदंबमध्यातक्षोलेवतंयत्तद्वं
शंभागवैः॥॥नमुर्यंक्रांतिवृत्तंस्याद्गोलचलनाच्चलं॥समाद्वादशभागान्त्रत
स्पद्वादशराशयः॥॥मेघादयस्तथातुल्याःसप्तविंशतिभागकाः॥अश्विन्यादीनिभानिमुः

फलार्थप्रदं कर्मालिङ्गं ॥ अश्विनादिरयं चात्र रेव संत इ नोदिताः ॥ भगणां नो हि विज्ञेयः स्थिर
 पौष्पां न गो नो हि ॥ ॥ कंदं वचलितो गोलो भव कंतारनाश्रयं ॥ प्रवहा निलवद्वसतः क्रवमध्या
 वशो न कृतं ॥ ॥ भ्रमती सा शयोर्दृष्ट्या न्यभा स्वीकृतं वलात् ॥ नाशिता स्योक्तयो मूढैर्यथा
 र्थाकाशा गोलके ॥ ॥ सृष्ट्या दोषिषु बहुते मेधादिः कंतिवर्तिगः ॥ भगोलचलनात्कंतिव
 रस्य चलनादयं ॥ ॥ अवश्यं च सभागे स्तूपश्चात्प्राक् चलति भ्रमात् ॥ एवं भगोलके च
 संकंदं वाद्यजिनो शब्दे ॥ ॥ क्रववत्तनुतद्वयं भगोलचलनाच्चलं ॥ भ्रमनद्वुत्तगं यथा
 द्रव्ये द्रव्यवलिभ्रमात् ॥ ॥ क्रवस्थानास्ते नंतनुद्रवसंस्थस्य कालजं ॥ चलो राभावश्च श्रीशारदाजयति
 नेतु यद्द्रव्यगतं ततः ॥ ॥ इदानीं चलितं तद्विचलांशैः स्वयत्नोक्ता ॥ पूर्वरात्रौ तु न घट्टप्र
 त्यक्षं दृश्यते यतः ॥ ॥ पररात्रौ नतं च स्थं दृश्यते भ्रमतो धलात् ॥ क्रवता रास्तिराग्रथे
 मयं तेने कुबुद्धयः ॥ ॥ साकं ते स्तुविवादोपसतां मूढत्वमेवाहि ॥ क्रवस्थानस्थितं यथा त
 दं वभ्रमणे न क्षं ॥ ॥ नतं स्वमध्यगं मेरो निरभोगभ्रमजं ॥ इत्यस्ति सौरशास्त्रोक्तिः स
 दैवस्थूलसृष्टिभं ॥ ॥ क्रवसंक्रल्पपितायाः प्रवदं स पुना स्थिरं ॥ एवमुक्तो भगोलो यंतद्रोलां
 रगाश्रये ॥ ॥ ग्रहाणां गोलकाः सप्ततान्वाश्रयदा मयं हं ॥ स्वस्वदौघ्याख्यमांदाख्यविपाताख्य

९
ति ४

पिस्पुः पवनाभिधाः॥ ॥ विरलाः विरलांगोतावने नैकगतिभ्रमो॥ पवनो येनिला काशाः प्रोक्तप्रसूया
वरेनराः॥ ॥ उत्थापिनाभ्रते सर्वे भूतस्वस्थानगाभ्रलाः॥ स्वगसापरगसाचभ्रमं सेषविले
पुपि॥ ॥ दृग्भ्रमिरणानां तु नावरोधक कथंचन॥ रवेरासन्नभ्रिणास्तत्र भावो महाव्रतनः॥ ॥ द
रेयात्पदं हेयस्तारतम्यात्करोद्वः॥ एवं भगोलावेधिवस्तत्र काशास्तनो नसः॥ ॥ ब्रह्मांडगांधका
रस्थागोलाः सर्वे धनेषु च॥ भगोलांतं नमो नृपभवेद्यच्च तदुर्ध्वगं॥ ॥ यथास्थितस्त्वनः श्यामम
समर्थकरान्वितं॥ नीलं संहृत्पतेत्रयेस्तमएवांबरस्थितं॥ ॥ मोक्षे नीलं नभश्च प्रतीतिरिह सभ्र
मः॥ संमतालुग्नगोलाये ब्रह्मांडादग्निगोलकं॥ ॥ केद्रं तेषामेकमेव सर्वकेद्रं तदुच्यते॥ तत्केद्रं
तोयस्पकेद्रं भिन्नमस्ति स एव हि को॥ ॥ जल गोलो महादृश्यतरो हेयो महाविकः॥ यं विसो ध्वंसदा
कस्य करग एति चांबरं॥ ॥ यथा यथा भ्रमस्तत्तथा चरवेभ्रमं तथा तथा॥ जलोर्णवोपि सततं भ्रमतीति
वदंति हि॥ ॥ मृदुं च रम्यं निलाकाशापिंडो यं पांचभौतिकः॥ कपिशफलं बहुतः सर्वकेद्रे दिवला
म्रियः॥ ॥ स्थिरः परेशाशत्यैव सर्वगोलदधः स्थितः॥ मध्ये संमता दंडस्पष्टगोलो व्योमतिष्ठति॥
विभ्राणः परमांशक्ति ब्रह्मणो धारणात्मिका॥ नायाधारो भूतस्ते न स्याधारो यतस्तच्च॥ ॥ अ
न्यस्ततो न्य एवे भ्रमनवस्था भयात्किल॥ अंतर्गता च याशक्तिः कल्प्या वदपस देवता॥ ॥ आद

लो के ६
श्रीशारदाज

१५

५ तत् ५

वैव प्रकल्पेन शक्तिर्लाघवतो भुवि ॥ गुरुत्वात् सतनं भ्रमे र्मयं ते ते कुबुद्धयः ॥ अथोचः भ्रमते बौ-
द्धः क्षिप्रं यत्तु गुरुत्वे भयतः ॥ भ्रमिंयातीति दृष्ट्वापि प्रवदं त्यन्यथा यतः ॥ कुत बुद्धिं कुत भ्रमो-
चतं भ्रमेः समावरे ॥ अचलेयं सदा विभवं भ्रमं रासृष्टिरनंतजा ॥ यथायथोक्तं यदि शं नरः स्व-
स्थानतः क्लृप्तः ॥ यानि भ्रमो क्व वंचो च परपत्नी हतधा तथा ॥ वस्तुल्लेखं तु निगतिं तद्वै तेन कुगो-
लके ॥ अल्पकायतया लोकाः स्वस्थानास्तर्वतो दिशः ॥ परंपतिवत्ता मये नां च आकाशं वस्तु धरां ॥
जलादूर्ध्वं जलं तत्र कुपुष्पं तद्वै मे वै ॥ उदतं विबुधैः सत्यं वा वनं तत्र भवेत् ॥ जलाण्यवस्थगोल-
स्ति महानल्पस्ततश्च सः ॥ भ्रमो लो जलमग्नौ स्ति जला बद्धि रपि स्थितः ॥ तत्राधिको जलान्तस्थो ब-
हिः स्वल्पो स्ति गोलविदः ॥ जलाण्यवस्थ भ्रमणा घट्टि स्त जलान्तरे ॥ यज्जलान्तः स्थितं तनुवहिः
स्याद्भूमि र्वंडकं ॥ जलादूर्ध्वं मुद्रं कुपुष्पं यदा स्यात् तदा भ्रमि पिंडो बुधोर्ध्वगो लः ॥ अथ स्थो धि-
कमेति युक्त्येदमुक्तं सतया वनं चापि देवर्षिभिः ॥ भ्रमतां विजलं क्षारं लवणार्णवसंतकं ॥ त-
द्देला वलयस्थानां समंताद्यत्र कुत्रचित् ॥ क्वोच्यमन एवात्र दृश्यते न समं क्लृप्तं ॥ निरक्षं वत्तत-
रगतानां तत्समस्थितः ॥ इदानीं तद्विस्वादादावेकं स्थितं हितम् ॥ भ्रमं तरपुटाः सप्त नागा
सुदसमाश्रयाः ॥ दिव्यो घटि शतोपेता रम्याः पाताल भ्रम यः ॥ अनेकै रलो निचयो जांबूद्वीपदमयो

॥ १॥ ॥ अगोलमध्यगोभूमेरुभयत्रविनिर्गतः ॥ उपरिष्ठास्त्रिस्तासत्रकेन्द्रेण धामदुर्षयः ॥
 अथ स्यादसुरास्तद्वद्विपंतोऽप्योऽप्यमाश्रिताः ॥ भूमौ मेरोर्नवसंश्रितैरक्षाभिधमंडलं ॥ तत्र
 लंकां भूमध्ये प्रकल्प्या भूतनः सदा ॥ प्राच्यां तु यमकोटिः स्यात्पश्चिमे रोमकाभिधं ॥ अथः सि
 द्धपुरं सोम्ये सुमेरुर्धाम्यगोपरः ॥ भूवत्तपादविवराण्येवं स्यान्नाभिषट्सदा ॥ उपर्यात्मानम
 योऽयं कल्पयंसेषु सर्वदा ॥ समस्तत्रिस्तुताय स्यादेवं सर्वत्र भूवत्तौ ॥ मन्वंते खेयतो गोल
 स्तस्य कौण्डिन्वचाप्ययः ॥ मेरुद्वयस्थानरेखा वत्तं यच्च स्वदेशागं ॥ तद्व्याप्त्योत्तरं ह्येवं स्वदेश
 स्यान्न तद्वशात् ॥ सुषिया प्राकृष्य रेह्येति भूंदेरा विभागतः ॥ पश्चोत्तरं तु सर्वेषां सुमेरुः सोम्यादि
 ज्ञेयः ॥ याम्येवेवं परो मेरुः कुसंज्ञो याम्यदि ज्ञेयः ॥ लंकां प्रामुदयोर्कस्य यमकोऽप्योत्तरदा भ
 वेत् ॥ दिनाद्भूमस्तकालस्तस्मिन् पुन्यं तदा भवेत् ॥ दाम्यद्विंशो मके चैवं शंखभूतदेशो सदैव हि
 एवं निरक्षदेशेषु यतः प्राच्यां तु यद्वेत् ॥ ततस्तत्र प्रतीच्यां त्रयतं गोलविद्वत् ॥ भूवत्तत
 यभागे तु ज्ञेयः प्राकृष्य दा भवेत् ॥ यमकोटिस्ततः पश्चाद्वंती नैव विंदुता ॥ लंकां पश्चि
 मे चैवं पश्चादयत्र दृश्यते ॥ अथाऽगोलपरिधेर्ज्ञानं व्यासावबोधितः ॥ परिधिज्ञानतश्च
 वं व्यासज्ञानं फलतथा ॥ गणिता द्वाव्यं हस्तभूमस्तस्य सिद्धांतसंमतं ॥ यन्मानतः परिधिज्ञे

श्रीशारदाकवः

व्यासेनातेततः किल ॥ न सायनेतस्य रिधिष्ये वं परिधिबोधितः ॥ नैव विज्ञायते व्यासः स्तम्भानेन कथं
 चेन ॥ सुस्तुस्मसीतितः प्राज्ञै रवर्गपदवद्भुवं ॥ अतः कृपालुना त्रिभूतसूर्येणैवायथाकृतं ॥ व्या
 सवर्गद्विशगुणात्पदं भू परिधिर्भवेत् ॥ व्यासैः स्यात्परिधेर्वर्गादिभक्ताश्च पदं लिख ॥ तद्वा ह्यन्या
 सदलो भवेत्तस्यासौ क्रमज्जावशतः क्रमज्जा ॥ या तत्समोयं परिधिस्तुस्तुस्मो व्यासैकभानादरा
 मलरूपः ॥ दिक् संगुणा व्यासं कतिर्यो स्याद्वा तत्समो येन दलो भवेत् ॥ तदल्पतुल्यो क्र
 मसिंजनी च दत्ता क्रमज्यामितरे रिचक्राया ॥ स्यात्तत्समो वा परिधिस्तु नेको क्रमज्जाप्यत्र
 सा एव बोध्यः ॥ अनेकतद्वत्तवशाद्दुधे दैस्तदेकधा तोथपदप्रसिद्धा ॥ समश्नुते स्तुल्यचतुर्भु
 जस्य क्षेत्रस्य यस्यास्तप्लंखचंद्राः ॥ तद्वा दुदेखा सम एव रूपव्यासेति स्तुक्ष्मः परिधिर्मदिष्टः ॥
 व्यासस्य वर्गवर्गाश्च पंच द्वादश भाजिता ॥ पदं क्षेत्रफलं क्षेत्रं फला व्यासो विलोमतः ॥ अ
 धिवा परिधेर्वर्गवर्गात्त्वं जेदु १६० भाजिता ॥ पदं क्षेत्रफलं चास्मात्परिधिस्तु विलोमतः ॥
 पदं रेखात्मकं त्रिंशत्वास्तवं चोत्तरात् ॥ पदस्यानयनं स्वेष्टं तर्हितद्राणात्कुरु ॥ रामानवा
 व्या व्यायोर्का १॥ ४४ ॥ १२ दशमनां मौलमुच्यते ॥ रूपव्यासेनुपरिधिर्दशमलमितः सतु ॥ इष्ट
 व्यासेन गुणितः स्वेष्टव्यासे प्रजायते ॥ मूलं सप्तम्यपस्तुर्दशमारा माः फलं भवेत् ॥ रूपव्या
 स रूपव्यासे रवांगतुल्या न विभागा न कृत्वा च तं भास्करायेर्विलेख्य ॥ तत्रानिष्टव्यासस्तत्र प्रमाणा रतं त्यक्ता शेषकं यत्र
 तत्र ॥ किं चिन्मूलैः साहसैर्नागैर्विभागे ८ ॥ २९ ॥ ४५ ॥ ३६ नीतः सम्यक् भास्करोक्तप्रकारः ॥ व्यासाद्वत्स्योदितः
 सम्यक् कृतगस्मादाद्यो कोदियेरिव कामलरूपः ॥ अक्रलितो यमो केरसाद्राष्टांगविस्तरः ॥ निघर्तकः स्य चित्वा सोः सो
 रेस्तुल्यत्वदूषणं ॥ बद्धति शिल्पवित्तत्रोक्तं च तं समापनादिह ॥ शुद्धसौरप्रतीत्यर्थं कुरुतं शुद्धवर्जनी ॥ ४५

दि

११

से विजया सवर्ग प्रसन्न तद्देवः ॥ मयं रामे पवः ॥ मयं यमवे देवो हताः ॥ ॥ वासे नन त्कृति वीर
 फल मे वमने वधा ॥ कथं चिन्तयन्त्यासे परिधि नय तो नहि ॥ ॥ योजनानि राता नको भव्या सो विगु
 गानि तु १६०० ॥ नं देषु खे पुष्य ५०५८ म्ना वा ग्रामे २०० परिधि भवेत् ॥ ॥ याम्यो न रं स्व देरी स्प निर
 क्षाति धमंडले ॥ वृत्तं यत्र धिल गं स्पान्ति रक्षः स्वस्य तत्स्थलं ॥ ॥ यावत्तु च देराद सां शाः स्वीय याम्यो
 न रे तथा ॥ मेरु यावल्लं वभागा स्तथा तैर्लवं भागा द्वैः ॥ ॥ मेरु मध्या च यद्गौ वृत्तं भूत परिधिः स्फुटः ॥ ॥ लंब
 व्याघ्रा स्त्रिजी वासो तः सुभूत परिधिः स्फुटः ॥ ॥ एवं मेरु द्वय स्थाना द्वे तं लं काग तं हितम् ॥ स्व दे रवानग
 राणां तु वृत्तं रेखाति धं विल ॥ ॥ यत्र स्वा धां रा कैः स्फुट्यो रेखा वृत्तं च भागाः ॥ स्वीयं न देव रेखा रय
 नगरे नैत रत्नतः ॥ ॥ स्पष्ट भूत परिधौ स्वीयं स्थानं यावत्तु योजनैः ॥ स्वीयं देरात रं ज्ञेय मथ तत्रो च्य
 ते तथा ॥ ॥ पश्चिमे रो मे कारणा च द्वि द्वि रभा गैः पुरां कृत ॥ रवाल दाता वि धं चास्ति व्य धा स्तं तद्ग तं विल ॥
 ॥ मेरु द्वय स्थान सक्त रेखा वृत्तं च यत्र नः ॥ स्व देरा वा ध तूलां शा स्पष्ट भूत परिधौ स्वकाः ॥ ॥ एवं स्व दे
 रवानगरे तुलां शा म्ना देवा हि ॥ अर्द्धे द्यो ११२ थ सा क्षा स्वस्तु देरा स्थान जाइ मे ॥ ॥ का बुलेत् १०४।०। अ
 ३४।४०। म दा वा देत् १०८।२०। अं २२।०। एवं चा इति १०८।२०। अं २२।२०। बुरहान पुरे १११।०। अं २१।०
 उज्जयनी ले ११६।०। अं २२।१। ला हो रे १०८।२०। अं ३१।५०। इंद्र प्रस्ते ११४।७८। अं २८।१३। अर्ग

अ२

श्री-शारदा-प्रयातः

११

लापुरेनू. ११५।० अ० २६।३५ सोमनाथेनू. १०६।० अ० २२।३५ विज्यापुरेनू. ११८।० अ० ११।२० काश्यानू. ११९।२०
 अ० २६।५५ गोलकुंडेनू. ११४।१८ अ० १८।४। लखनौरेनू. ११४।१२ अ० २६।३० अजमेरेनू. १११।५। अ० २६।५।
 देवगिरौनू. १११।० अ० २०।३० मुलतानेनू. १०१।३५ अ० २८।४० कनौजेनू. ११५।० अ० २६।३५ मांडवेनू. १२१।०।
 अ० २१।० कानिमरेनू. १०८।०। अ० ३५।० समरकंदेनू. ०८।० अ० ३८।४० लंकायां फलन्यमक्षांशालंबांशाः स्वा
 कसंमिताः॥ अ० ६०।० वीथनूलांशां मेरीखंलंबांशां गकाः॥ ॥ नूलांशां फलन्यमक्षांशां पलांशां संभवं
 लंबाः॥ रेखास्वदेशोस्तूलांतं गतिबलागुणं॥ ॥ रवषट्त्रामै ३६० हनंतुस्यास्वीयं देशंतरं किल॥ क
 लाधनुषं नर्णस्यादेखातूलेधिकोनके॥ ॥ स्वस्वमूलद्रुहिलेभिर्निधौतुदशासंगुणं॥ तूलांत
 रफूलानिस्पृह नर्णानि विलोमनः॥ ॥ प्रोक्त रेखा रव्यवतैतुस्तुलानां यकेति शास्त्रतः॥ राक्षसांतय
 देवो कश्चैल योर्मध्यस्थिताः॥ ॥ रोहीतक्रमवन्ती च तथा सञ्जिहितं सरः॥ एवमन्यापि ज्ञेया
 न्यन्यशास्त्रप्रमाणतः॥ ॥ तत्र देशांतरज्ञानं सौरोक्तं योजनेयथा॥ अतीतो मीलनादिंदोईकुसि
 द्विगणितागताः॥ ॥ यदा भवेत्तदा प्राच्यां स्वस्थानं मध्यतो भवेत्॥ अफ्राप्य वा भवेत्सम्राट् देवं वापि
 मिमीलनात्॥ ॥ तयो रंतरनाडी भिन्न्या भवेत्पार्थिंस्फुटं॥ षष्ठ्या विभज्यत देशांतरस्या घोजनेः स्व

कं॥ ॥ भूमेः स्पष्टपारिध्या सैलिसागतिगुणं च यत्॥ कलादिनस्पलं प्राच्यां यद्देशः प्रविशो धयेत्॥ ॥ रे
 खा प्रतीची संस्थानात्प्रहिपेस्युः स्वदेशजाः॥ षष्ठि वर्गे ३६०० गुणेनानिपलानि व्यस्ययातिथौ॥ ॥ स्वभूमि
 षष्ठि तदृष्टिचिह्नान्तरां के स्तुवत्तंतिगभक्तं॥ स्वीयं पृथिव्यां चेतनं स्वभूमिवासा द्दमानं तदितं कु
 वत्तं॥ ॥ नस्वीयभूषणं कुजं न दत्ते स्पष्टं वै यत्स्वीयकुपुष्टचिह्नम्॥ स्तुवत्तुयावद्गोलकं न द्दमे
 वत्तं ग्रहगोलकेपि॥ ॥ नस्वीयपृष्ठतिजं चेतनं स्तुवत्तुयावद्गोलकं न द्दमे
 वत्तं पृष्ठपतनं न तदितं चेतनं॥ ॥ स्वभूमिपृष्ठे ध्वजं दृष्टिचिह्नान्तरां के स्तुवत्तं॥ गतं
 मन्ता द्दगोलगभक्तं दत्ते मस्तोदयजं कुजं॥ ॥ तथा ततोप्यग्रे दृष्टि स्तुवत्तुयावद्गोलकं न द्दमे
 मस्तं न तस्मिन्मणे न वत्तं यत्पूर्ववत्तात्समस्तत्र सिद्धं॥ ॥ तथैव यद्मिजपृष्ठवत्तस्य र्शेण वत्तं विहि
 तं च भूमौ॥ ॥ द्दयं न दत्तोदयजं वदन्तं जनस्त्वभक्तं जगमे वत्तं॥ ॥ नीलांबरीयक्षिणजस्य र्शेण वत्तं
 सदा पारपति दृष्टिजै क्पात्॥ नीलोयभूमिर्वरानः कु संस्थे द्यास्तभक्तं विविचिन्ममस्मात्॥ ॥ अत्र नौगगनं
 सत्ततः सततं लभामि वा वलो क्यते॥ ॥ क्षिति पृष्ठ निवासी मानुषाः क्षितिजं न द्दुरवो वेदयतः॥ ॥ यथा यथा
 ध्वं स्वकुपुष्टचिह्नान्तरां के दृष्टिचिह्नं च तथा तथा हि॥ ॥ स्वपृष्ठभक्तं जादय एव भक्तं मस्तोदयं स्वभक्तं हन्त
 नं॥ ॥ स्वभूमिपृष्ठे स्थितं दृष्टिचिह्नं यस्याथ तस्यैव कुपुष्टभक्तं॥ न देव दृष्टं स्वसदो दयारव्यं कुजं

श्रीरंगरदाभ्यात

१६

लोहगोलीयमन्यथाभ्रमुत्सुकैः ॥ ॥ प्रसिद्धचंडाशुकरप्रतमलोहाद्वामोर्दहनस्यभावात् ॥ भानां क
थं जीवनसंभवस्याद्यथैध्रुववर्धस्त्रिरमामनति ॥ ॥ नदप्यलघनध्रुवतं प्रसिद्धप्रत्यक्षतस्माद्विचल
नदृष्टं ॥ ध्रुवानुरोधात्परिह्रमेण गोलस्य स्थाकतिरक्लयांगः ॥ ॥ आकाशगोलः प्रवहः पटेरा
विनिर्मितो न्यत्र मणार्थमास्ति ॥ कार्यत्वेनैव च लोहकसंक्षिप्तगौरवात्तेन कृतं त्वपूर्वं ॥ ॥ नचात्र
राश्रयलोहगोलीयिनाश्रयंतद्रूपमपवाधात् ॥ बलात्कृतस्तद्रूपमण्यभावां यतो न प्रोक्ता अपि हे
तिवाच्यं ॥ ॥ नदन्यलोहायमवत्तसक्तलोहो भस्त्राग्रसुक्लबिन्नाः ॥ भानां सुवभां बुमयाश्च
गोलास्ति एतिभिर्भाश्रयतो यतस्तो ॥ ॥ कदंबसंबंधचलाश्रयो न युक्तः कदंबाश्रयतारकाणां ॥ य
वभ्रमाश्रीलसुगोलगोलाश्रयतं कथंचिन्नहिभंतदुक्तं ॥ ॥ असंख्यसुसूक्ष्मसुसूक्ष्मताराश्रयो वी
दीवात्रिभिर्गोलकोयं ॥ कुत्रत्येवालोहशालाक्रियाग्रोतंतुभंकार्यमिदं त्वनंतं ॥ ॥ भानां च ये लाघवतः
सदैको न्यत्र गोलयो भाश्रयगोल एव ॥ कदंबकाश्यांचलितः कथं न स्य कस्त्वया स्वीकृत एष आ
षी ॥ ॥ किंचात्रलोहायमवत्तदेरातया वत्कदंबकिललोहजाताः ॥ ताराश्रयाः सप्रिलिताः शालाका
ध्रुवादधस्ताः परितो न्रमंति ॥ ॥ कदंबकाश्यामिति तसिधानां ध्रुववर्धमुक्तं तु कथं न दृश्यं ॥
चेत्त्व एतास्वीक्रियते न लोलेपिधानतो यस्य न चास्ति बाधः ॥ संदर्शने न द्रुवभस्त्राहिमदु

श्री-गारदास्यः

१३

[illegible]

[illegible]

श्रीरंगरदाज्ञयः

95

॥ पञ्चमः ॥ ॥ त्वया दत्तः पूर्ववधा प्रमेणा दत्तं च यत्तत्सकलं विनष्टं ॥ ॥ भ्रूवा योगश्च खेटानां
 कदंबचलिता अपि ॥ गोलो भ्रूवानुरोधेन चलति प्रवहा धया ॥ ॥ तथा नीलायसो गोलो भ्रूवर्धनं
 णं विना ॥ कथं भ्रूवानुरोधेन चलति प्रवहा हतः ॥ ॥ नैव भ्रूवा भ्रूवर्धनं तरेण भ्रूवानुरोधेन चलनं गोलो
 ले ॥ लोहो ह्यनीलेन कथं न दानी ॥ त्रयो भवेत्तवे चर गोलका नां ॥ ॥ भ्रूवानुरोधेन प्रवहा भ्रूवर्धनं
 यो गोलकं तन्मः सः ॥ विना कथं चिन्मोहं तं भवेत्तद्वद्वया भ्रूवर्धनं तोषतो न ॥ ॥ भ्रूवानुरोधेन प्रवहा
 मस्या निवाहितत्वा क्लिप्तं न दूरो न ॥ तदा धृतं चापि चलं तथैव भ्रूवा प्रयो यो न वधे व मूढ ॥ ॥ किंच नी
 लायसो गोलो निबद्धः प्रवहा धया ॥ तथैव खेट गोलो भ्रूवर्धनं स्वीदी नितः क्लिप्त ॥ ॥ लोहाय वधं तु कदंब
 कायसो सुदूरं वापि रयं यथा धः ॥ स्पष्टं भ्रूवा गोलो युतं त्वदुक्त्या भ्रूवानुरोधेन त्रयो भवेत्तवे चर गोलका नां ॥ ॥ आक
 र्षयत्स्व ध्वनिं लोह गोलं निजा स भगते कथं न ॥ आकर्षयत्स्व भ्रूवर्धनं कदंबकाभ्यां तथैव सा म्या दनि ला धया
 स्या ॥ ॥ चलं रागस्य चलितं भवेत्तं लोहाय वधं तु यदा न दानं ॥ चलो ग्रहो नैव तु तद्वदो न स्य क्लिप्ता
 यां तदयोग तो ह ॥ ॥ अथ भ्रूवर्धनं कदंबकाभ्यां तथैव सा म्या दनि ला धया
 इह वदसि चैतो ध्वनिं लोह गोलो पि नो कथं तद्वदो न कदंबकाभ्यां चलं रो म्मलितो भवेत् ॥ ॥ स भ्रूवर्धनं ध्यात्वा
 लोह जातं स्य तो यथा कर्षयती ह त इत् ॥ आकर्षयत्स्व ध्वनिं लोह जातं मिति प्रसिद्धं हि यतो न रोगां ॥ ॥ किंच

विभक्तः स्वगुणतो विभक्तत्वेन जहासीति मुक्त्या सुप्रसिद्धत्वादिभिर्योगेति अत्रावयवभावादेन
 वा विभक्तत्वात् न विभक्तत्वात् स्यापि संभवनः यद्वा यो हनिः शेषहरति न दुर्गेति न दुर्गेतिः शेषहरती
 तितद्विशेषेन यो हियं न हरति निःशेषं न दुर्गेति न तदुर्गेतिः शेषहरतीति निश्चयादिभिर्यो हानिः यथा
 य ५ मे नं १४ निःशेषं न हरतीति पूर्वभागे कलकलं हयं २ शेषं षष्ठा उणं २४० ते नैव भाक्तं ल ४८ एवं
 षष्ठा नृक कल्पनया सावयवां कः २४८ अस्य वर्गे यं ७ ५ २४ अत्रायं वाट हीनः सावयवां कः २४८ अ
 स्य वर्गे यं ७ ५ २४ अत्रायं वा २५० अस्य वर्गे यं ८ १ ४० अत्रायं वा २५० अस्य वर्गे यं ८ १ ४० अत्रायं वा २५० अस्य वर्गे यं ८ १ ४०
 विभक्तत्वात् न विभक्तत्वात् स्यापि संभवनः यद्वा यो हनिः शेषहरति न दुर्गेति न दुर्गेतिः शेषहरती
 तितद्विशेषेन यो हियं न हरति निःशेषं न दुर्गेति न तदुर्गेतिः शेषहरतीति निश्चयादिभिर्यो हानिः यथा
 य ५ मे नं १४ निःशेषं न हरतीति पूर्वभागे कलकलं हयं २ शेषं षष्ठा उणं २४० ते नैव भाक्तं ल ४८ एवं
 षष्ठा नृक कल्पनया सावयवां कः २४८ अस्य वर्गे यं ७ ५ २४ अत्रायं वाट हीनः सावयवां कः २४८ अ
 स्य वर्गे यं ७ ५ २४ अत्रायं वा २५० अस्य वर्गे यं ८ १ ४० अत्रायं वा २५० अस्य वर्गे यं ८ १ ४० अत्रायं वा २५० अस्य वर्गे यं ८ १ ४०
 न न कोप्य भावयवः कल्पयितुमुचितो येन वर्गे ल्यभिष्टसमं स्यादेषादि सावयवां कस्य वर्गे
 संभवत्यवयवहानिः सप्रमाणा न चैवं सावयवां कस्य वर्गाभिष्टमयोः पंक्तिविभासेन खंडगु
 णनदीत्यायुण नैव पंक्तौ वंसां कस्य वर्गे यदि षष्ठिभक्तः शुभ्रानिर्गतं तदस्यावयवहानिस्तदा
 रोगो षष्ठ्या न गतिस्त्रिंशत्तदतिरिक्तः अस्य वर्गे षष्ठिभक्तः शुभ्रानिर्गतं तदस्यावयवहानिस्तदा
 अपि नोपातिमावयवहानिः तत्र द्विगुणतन्निराहुणे षां कस्य षष्ठिभक्तः शुभ्रानिर्गतं तदस्यावयवहानिस्तदा

कवर्गे भिन्नः २२

श्रीशारदाजयान

राहुर्गान्धः शेषं षष्ठिलब्धेन षष्ठ्या लब्धेन संमिलितत्वात् षष्ठिभागे च दशावयवत्वेन निर्णयात्
 तेनात्रयस्य कस्यापि सावयवां कस्य स्वेष्ट्या कल्पितस्य वर्गे लवयवाहानेर्निरवयवत्वेनैव युक्त
 मिति सुविशेषः अथ प्रतीत्यर्थमयथोच्यते यत्र विभक्तौ हरो भात्याधिक्येन च न दुर्गेति
 सोतदधिक्येनैव न द्विजलैस्मा कुं विप्रतिपत्तिः अल्पत्वे तु अपवर्तितपोरनपवर्तितपोर्वी
 भात्याहारयोः फलं तु ल्यप्रतितावदस्ति सुप्रसिद्धं तेनात्रयवर्तनापवर्तितविभक्तौ कस्योक्त
 ल्यसावयवफलत्वेन न दुर्गेति यो रपि तु ल्यफलत्वादिभिर्यो हानिः स्वतो दृढत्वाभावेऽपि दृढ
 पवर्तितेन पर्वदृढत्वं विधाय न दुर्गेति विभक्तमपि न त्वं वा संभवतीति विचारः सयथा दृढभा
 ष्यस्य खंडद्वयं दृढहरेण यावान्नः शेषं भाष्यं तावदेवं शेषमपरं तस्यापि दृढभाष्यवदृढं अ
 पथा शेषहरयो रपवर्तनसंभवकल्पने न दृढहरिभाष्यवदृढं भाष्यखंडस्य दृढहरस्य
 जाती पत्तेन तस्याप्यपवर्तनसंभवाद् शेषतः योगरूपं दृढभाष्यस्य सर्वथापवर्तनसंभवेन द
 दभाष्यहारयो रपि पुनरपवर्तनप्रसक्त्या न दृढत्वसिद्धेर्वैधर्ष्यापत्तेः अथास्य खंडद्वयं
 त्म न दृढभाष्यस्य वर्गे संभवंति श्रीगणखंडादि दृढहरेण यावन्निःशेषं भजनाहं तदुर्गुल्यमे
 नं दृढशेषं द्विगुणतामकं च द्वितीयं दृढशेषं वर्गं तुल्यं द्वितीयं एवं खंडं च यावन्निःशेषं
 वर्गं प्रत्येकं खंडं पुनर्योगे वा यदि दृढहरवर्गे भानिः शेषं भजनं ताहं नित्यं नित्यं नित्यं नित्यं

निःशेषं भजनाहं

30

八

संगच्छतेनेतरथाऽन्तर्भादि। प्रथमखंडस्यानिर्वाहद्वारवर्गजातीयत्वेन तेन तत्पुत्रः स्यादेवादि
 तीयखंडस्यापि कदाचिद्यदि तेन पुत्रिस्तर्हि तीयखंडस्य दृढोषवर्गरूपस्य
 तद्वराल्पशेषत्वेन दृढहरवर्गान्यत्वात्तपुत्र्यभावेत्तद्वत्तत्रात्मनो दृढ
 भाज्यवर्गे दृढहरवर्गेणैव तत्र निःशेषभजनं द्वितीयखंडस्य दृढहरवर्गेण भागे यदि रोषं स्या
 तर्हि तेष्वेव स्य तृतीयखंडस्य दृढरोषवर्गरूपस्य प्रत्येकं दृढहरवर्गेण पुत्र्यभावेऽपि न योगे
 स्ति निःशेषभजनसंभावना। परमियंतदैवस्याद्यदि द्वितीयखंडोऽथ रोषो न हरवर्गसम
 तृतीयखंडात्मको दृढरोषवर्गः स्याद्यद्योगे च द्वितीयखंडोऽथ रोषस्य दृढहरवर्गसमत्वेन
 दृढहरवर्गेण ~~संशुद्धा~~ संशुद्धा दृढभाज्यवर्गे निःशेषभजनस्यात्। तत्रात्वे दृढरोष
 वर्गस्य ऋणुसविस्तरं विचारयेत्। अस्तीह दृढहरसजातीयं द्वितीयखंडं। तस्यैकादिगुण
 तदृढहररूपत्वात्। दृढहरवर्गेऽपि दृढहरसजातीयस्तेन तस्य भागे यद्वैधृतं दप्यवत्तदृढ
 हरसजातीयं। तदूनः हरवर्गेऽपि दृढहरसजातीय एव। तेनैनादृशत्वरूपेण तृतीयखंडस्य क
 ल्पनेन तदप्यदृढरोषवर्गे दृढहरसजातीयः सिद्ध्यति। साक्षात्तमनैकादिगुणितं दृढहररूपत्वं। प्रकृते तु
 नैव समुक्तं तथा हि। तावद्दृढहरसजातीयस्य अवर्गत्वेन तुल्यत्वेन दृढस्य रोषवर्गेऽपि नैव
 यवर्गत्वेन तुल्यत्वे प्रकाशभासंभावना। यद्गुणे दृढहरो दृढरोषवर्गत्वेन कल्प्यसंगुणो

अरिगर्दानय०

70

7

अपदयोद्विप्रसंहतिः॥ ॥ यदि तत्र स्थिता नार्हते पदे एव खंडके ॥ स्वदस्येति तन्मूलं स्वयं खंडकं
यात्मकं ॥ षष्ठिद्वयं २५० ॥ गुणादंशान्मूलं यास्यं पदागतं ॥ सैकरोकं षष्ठिगुणं द्विबुद्धिं प्रपदोदितं ॥
तन्मागतं मूलं स्यात्तद्वयं प्रपदोदितं ॥ षष्ठिभक्तसातयवं स्वीयमासन्नमूलकं ॥ ॥ अथ वगं
कृत्वा नानासदस्यकात्मकं पदं ॥ इति भ्रमो विमरुटानां बहूनामस्ति तत्र तु ॥ ॥ सस्मं कुट्टकरीत्यात्
विचारं शृणुत त्वत् ॥ आर्यभास्वरमुख्येस्तत्पूर्वे नैव कृतोस्ति यः ॥ ॥ मूलं तावद्विद्विधं रेखात्म
कं मूलकं चेत् ॥ तत्र रेखात्मकं मूलं येषां तत्त्ववर्गाकावर्गाकाश्च भ्रंकात्मकं मूलं येषां ते तु वगं
का एव ॥ भवेद न वा दयः ११४ ॥ नीयेषां चोकात्मकं मूलं न विद्यते ते त्ववर्गाका द्विभिपं चादयः ॥ २१५ ॥ त
स्माद्गंकिस्वपदद्वयमवर्गाकस्यैवं रेखात्मकं पदमिति ॥ न च वर्गाकानां मये यथा पंचानां मूला
नयनविचारे द्विदशिवर्गः पंचाल्यस्त्रिदशिवर्गः पंचाधिकइति मूलप्रियं द्रव्यं न च वर्गाधिक्य
दर्शनात्पूर्वद्विषयनवर्गादिनंतरमकस्माद्प्राधिक्यवर्गस्य तत्त्वमलं विनानुपपन्नत्वाद्विदश
रधिकं केषु निरौच्यं न केषु यः कश्चिदंशवयवः सन्नस्ति तं सस्मिन्नसंगतवर्गेषु प
चसमः स्यात्कथं तत्र तन्मूलं स भवो भूतयथावादिति चेत् ॥ शृणु ॥ यत्त्ववर्गाकानां मूलमुच्यते त
दिति भ्रमो भवति ॥ अथ वर्गावर्गाकं रूपं तादेतेषां त्ववर्गाकं स्यात् ॥ अथ

৭৭

२२ न न स वीरं भक्तो
सोस्तितदन्वय
नियते का वयव
मत्वं तत्पुत्रयोः

२२

वचनः स्वयं नो एव निरवयवोऽस्ति तादृशैर्बहुभिस्तुल्यैः स्वल्पैः स्वदम इति तद्युक्तपानेन सवर्षयोः स्तुल्यैः स्वदमत्वो
कल्पनायामिति याच्यते उक्तस्युक्तिकानां तावयवेष्टुपि यो ह्यवयवो गृह्यते तद्दृशादपि ननु कोपपत्तेरनिवा
कल्पनायां भाजाभावात् न चोभयत्रानेमेकस्य वर्षयोः समत्वो दोषोऽस्ति भवतामिति नोच्यते उच्यते न च द
किंतु तदत्र परिमाणकतमिति तत्पुत्रयोः स मत्वा देकपरिमाणवत्ता न कथमपि तयोः समत्वो वस्तुतः
णादृशैर्बहुभिस्तुल्यैः स्वल्पैः स्वदम इति तद्युक्तपानेन सवर्षयोः स्तुल्यैः स्वदमत्वो
तस्यैव प्रत्यक्षा दृष्टिर्न बाध्यतु पपत्तिः अथ मन्त्रादिक्रियाः प्रत्यक्षं विहाय केवलं कल्पना नुमान प्रवृत्तौ प
रमाणो निरवयवत्वं प्रतिपादयति अहर्निशं रासभयं चैव कालो गतस्तर्कविदामतस्तैः ॥ अवर्गमा
लानवयोपयुक्तैस्तितो निरग्रः परमाणुरेव ॥ ॥ किंच परिमाणबुद्धिभागवत्त्वे सनुभावविरुद्धि
त्यने प्रसंगगतविचारेण ॥ ॥ दैर्घ्यमस्याः सदैवास्ति विस्तारो नैव विद्यते ॥ भवितुस्तस्माच्च सादे
खाहे पाबुद्धिमतादृशा ॥ ॥ अथ क्तावक्रगतत्रावक्रातुसरलापि ॥ ॥ यस्याश्चैकाग्रस्य सक्तस्त
क्षमदृष्ट्या पराग्रवं ॥ ॥ नैव परप्राप्तवक्रातुवत्तत्त्वाभावे तथा ॥ ॥ चोपस्थापयस्यास्ति नैव वैदे
र्घ्यनावस्तरः ॥ ॥ तत्तु दंस्तु धिया हेयं च तमध्यगतसदा ॥ ॥ व्याप्ता दृष्टिरेता के दृष्टादरेखावक्रगता
वेत् ॥ ॥ समंततश्च तद्वत्तं वलयं मंडलं च तत् ॥ ॥ वत्तमध्यस्थितायास्या दृष्टुरेखा च के दृग्मा ॥
हेयः स एव विष्णुभोक्तृ सस्य वृत्तिमध्यागः ॥ ॥ तद्व्यापकजुरेखा त्रैलोक्या पूर्णव्यापकता ॥ ॥ एवं के दृ
अयत्तं सर्वव्यापकमानतः ॥ ॥ समंतरास्ति तं गोलः स एव धैरुदाहृतः ॥ ॥ देवो परिगता रेखाति
यकथास्ति यदेक्यतः ॥ ॥ वत्तं तुल्यचतुर्भागे भवेत्तत्तमक्रोणकं ॥ ॥ चतुर्दशस्ति तनैवं यदि तद्वि
षमं स्मृतं ॥ ॥ समकोणाप्रितो बाहू देवो तुल्यवतुल्यौ ॥ ॥ तदयाभ्या

पलं नः ॥ नाहि
लोनि रवयव
नामैरा न तत्स
अनयका मे

कुत्रापि प्रयत्ने न त
मपि न तत्स
कचमनेता न यवे रति
पयोति सिद्धे ॥ ॥

ग्रीवा रदं जसि
॥

२२
तत्तु लोचनसंस्थाने अ
तः किंतु परस्परमावर्ति
रुच्युक्तं तद्वत्तु सरसं दया

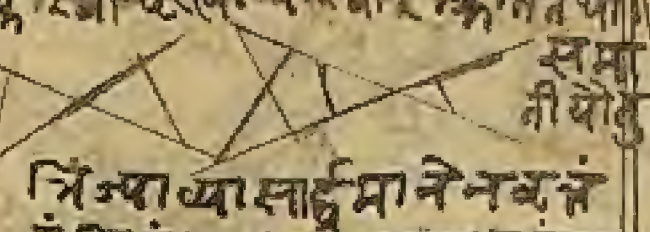
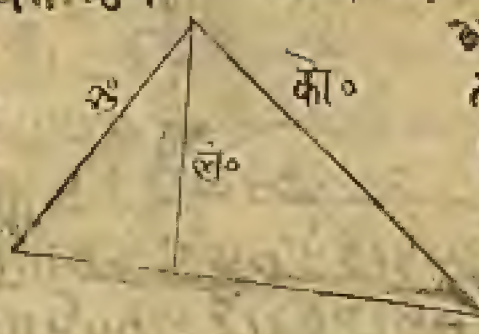
~~न न स वीरं भक्तो सोस्तितदन्वय नियते का वयव मत्वं तत्पुत्रयोः~~

२५

ददहराभ्यो नानल्यः ददशेषस्य ददहराभ्यत्वेन तद्वर्गस्यापि न द्वर्गाल्यत्वात् तादृशगुणकगुणि
न ददहराभ्यो ददशेषवर्गे ददहराभ्यगुणकयोः वर्गस्य यो धीनात्मको वर्गविक्रः न चो रवर्गस्य यो
स्तः ददशेषवर्ग अवर्गगुणकौ क्वा घात रूप ददहराभ्य अवर्गगुणकं स्प च घातात्मको वर्गो द्विती
यः ॥ आद्ये ददहराभ्यगुणकं क्वा घात रूप ददशेषस्य ददहरेण साकं पुनर्ददहराभ्य
नापवर्त्तन प्रसंगः ॥ द्वितीयेपि अवर्गगुणकं क्वा घात रूप ददशेषस्य अवर्गगुणकं क्वा
घात रूप ददहरेण साकं मिषु गुणकं क्वा घात रूप पुनरपवर्त्तन प्रसंगानेन प्रकृते शेषहरयोः दद
त्यसि द्वौ शेषवर्गस्यापि न द्वरेण साकं ददलाभेन स्वेकादिगुणित ददहराभ्यसमत्वं न च अविमपिता
शो ददशेषवर्गस्य मोयद्वर्गे ददहराभ्यः शुद्धाति येन ददहराभ्यजातीयत्वं ददशेषवर्गे स्यात्ता
था च दतीयत्वं ददशेषवर्गस्याद्वितीयत्वं शेषो न ददहराभ्यसमत्वं न कथमपि स्यात्ता तेन
ददशेषवर्गे ददहराभ्यगुणितः शेषभजनाभावाद् द्वितीयो वर्गोऽस्ति न च न ह अवर्गगुणनामपि
भा ना मंका सक्तं मलं देखात्मकं तु स्यात्ता तथथा यथैकजा सत्यस्त्रभुजं कर्णसिधा वया
जा सत्यस्त्रकोटिके र्णसंधिस्तथा चतुर्दशसु च ला रिसमजा सत्यस्त्राणि संस्थापनीयानि य
भा सति समकोणकणसमचतुर्भुजं तदंतश्च तथा भुजको ध्यंतरसमचतुर्भुजं स्यात्

संवत्सराख्ये प्रोक्तं व्यस्यतः कृतं ॥ तथापि तत्सजातीयमनुपागतादिमित्रवै ॥ कर्णभूमौ भुजैः श्योः शूलं
 वतो जासकेयथा ॥ ॥
 वेजास्ये सजातीये तदेक्य
 स्वेष्टवानदुतो मध्ये त्वि
 नांतररेखोभ्यामेकदे
 तज्जास्ये तथेष्टं बहुधा
 कार्यसमावर्तौ ॥ च कां शैः कलिलसाक्षिभ्यां कितं यदि
 दक्षिणोत्तरस्तत्रकं ॥ वत्ते प्राकृच्छ्रितः पार्श्वद्वयेष्वत्र भुजो राकां ॥
 पूर्णसिंजिनी ॥ द्विष्व बाहु राभुल्यस्य पूर्णचापस्य सात्वेत ॥ न ददं भुजतुल्यस्य चापस्य संस्थां
 जिनी ॥ लाघवं गणिते दृष्टा गणकै रक्षिं जिनी ॥ त आसिधां च तां कलाय वहा रः कृतस्ति ॥ अ
 तो भफवन्निहा च भुजो रानेक नस्ततः ॥ यावत्तदयं कतिपयेखा प्राकृस्तत्रतो ज्यया ॥ एवं तदयं कपा
 वदक्षिणोत्तरस्तत्रतः ॥ ॥ उध्वरेखा च कोटि ज्या बाहु कोटी क्रमेण ते ॥ त्रिज्या कर्णो व्यास एवं तद्वर्ग

श्रीगणेशाय नमः

पदात्मकं ॥ भुजज्यावर्गहीनस्य त्रिज्यावर्गस्य पदं ॥ कोटि ज्यास्य त्रि कोटि ज्यावर्गस्त्रिज्यावर्गो
 किल ॥ ॥ शोध्यस्तस्य पदं दोर्षा चैवं दोः कोटि ज्ययुक्ते ॥ त्रिज्यातः शोधितेनेस्तः कोटि बाहुक्रमज्ययुक्ते ॥
 ज्याचापमध्यगाखैव बाणरूपोक्रमज्ययुक्ता ॥ एवं क्रमोक्रमज्ये च भुजो राजनिने चने ॥ परस्य बर
 च दोः कोटि तयोर्वर्गभुतेः पदे ॥ कर्णस्तस्य दलं बाहुदलज्योक्ता पुरातनैः ॥ बाणो न घृष्णयो व्या
 सस्तस्य दंदोः क्रमज्ययुक्ता ॥ द्विष्व ज्या व्यासयोर्वर्गान्तरमूलविहीनतः ॥ व्यासस्तद्वलं तुल्यस्या दुक्रम
 ज्यातथैव हि ॥ द्वा रभक्तमुता दोर्षावर्गे व्यासो भवेद्भवं ॥ यद्या सरुद्रांशस्योक्रमज्यातद्व
 तगतत्र भवेक्रमज्या ॥ तदुक्रमज्या द्रजवत्तुल्यवश्यं त्विदं स्तस्मद्वरावलोका ॥ अत्रोप
 पत्तिः ॥ द्विगुण त्रिज्या किल व्यासः शरो न व्यासो हि कोटि ज्या त्रिज्या योगरूपकोटि कर्णयोगः शरस्त
 कोटि कर्णांतरं ॥ तयोर्घातस्तयोरेव वर्गान्तरं ॥ भुजज्यावर्ग तुल्यं न नूनं भुजक्रमज्ये स्तु पपत्रं ॥ उप
 पत्त्या न या शरो न व्यास शरयोर्घातस्य मूलं क्रमज्या ॥ तेन सिद्धमिति यत्करणः पदे मपेक्षितं सा
 करणी ययोर्घातरूपा तयो रल्पमुक्रमज्यां तद्योगतुल्यं च स व्यासं च प्रकल्प्य तद्वत्तयाक्रम
 ज्या रेखा तन्मिने करणः पदमिति सिद्धं ॥ अथैवं द्विगुण दोर्षा द्विगुण त्रिज्यावर्गान्तरं भुज
 त्रिबलं द्विगुण कोटि ज्या कोटि द्विगुण त्रिज्यातः शुद्धं ॥ द्विगुणोक्रमज्या उरक उयो न व्या दन्तिना ॥

तदहमुक्तमप्येति स्पष्टं यथोक्तं ॥ एवं भुजग्यावर्गः क्रोटिः स्यान्नित्ययोर्वर्गान्तरं तद्योगान्तरपात
सममित्यन्तरेण शरेण भक्तं क्रोटिः स्यान्नित्ययोगरूपः शरान्वयातः शरपुक्तश्चायं व्यासस्या
दितु पपन्नं ॥ यथा ज्येष्ठ कनिष्ठौ भावनादितयेन ये ॥ ते चाप्येसाधिते तद्व्यानां भावनया
किल ॥ ॥ अथ ज्ञानपनं कार्यं चापक्षेत्रविचक्षणैः ॥ योगशावनये स्यात्तथाप्योदन्तरज्येष्ठा ॥
अतरो द्वययातत्र चापे रवाकां राम भवो ॥ भावनादितये चातः स स्मरीत्यावदाय हं ॥ ॥ मिथः
क्रोटिः स्यान्नित्योन्नित्यामे चापयोर्ज्येष्ठे ॥ तयोर्योगान्तरं स्यातां चापयोगान्तरज्येष्ठे ॥ ॥ देव्यो
योः क्रोटिमौर्ज्येष्ठातोन्नित्योद्वेगतयोः ॥ विद्योतयोगौ जीवेस्तथाप्येकान्तरक्रोटिजे ॥ ॥ एवम
नयनं च क्रेपुर्वस्वीयशिरोगणैः ॥ भावानां प्राप्तिरस्य स सम्यगपि योपि भास्वरः ॥ ॥ तस्य चानय
नस्यापि ॥ तद्वा तजैः पुरोदिता ॥ वासना बहुभिः स्वस्वबुद्धिर्वैच्यतः स्फुटा ॥ ॥ तत्र मरीचिकारास्त ॥ मूला
कृतैव कनिष्ठज्येष्ठौ पाश्वर्कभुजग्या क्रोटिज्योर्ध्वान्तरूपवज्राभासस्वरूपसिद्धभावनयान्तरं देव्य
रूपतृतीयकनिष्ठरूपस्यानयनस्योत्तमानस्य च कनिष्ठज्येष्ठसंश्रामन्तरोक्तं नो नो चित्ताद्भुजग्या
क्रोटिज्योर्ध्वोरेकस्य कनिष्ठस्य मन्यस्य ज्येष्ठस्य कल्पं ॥ तत्र तुल्यन्यायेन भुजग्यायाः कनिष्ठत्वं क्रोटिज्य
याश्च ज्येष्ठत्वं स्वीकृत्योच्यते ॥ प्रकृतिगुणकनिष्ठवर्गस्य क्षेपयुतस्य ज्येष्ठवर्गस्य दर्शनादेनापि भुज

श्रीशारदाजेश

२४

तथा कर्णद्वयं जाल्येति क्रोणके ॥ प्रातिलोम्येन तत्स्वस्व युग्मयोगवशाद्भवेत् ॥ ॥ तुल्यश्रवणं जं चाधमि
ह तुल्यचतुर्भुजं ॥ समकणायितं चायदधचासमक्रोणतः ॥ ॥ समौ वा विषमौ बाहुतद्व्याप्या तृतीयक
बाहुस्तत्रिभुजं जेयं समन्त्रिभुजैः समैः ॥ ॥ बहज्जासे च यज्जासंलघुताद्विचारेण ॥ सजातीय
विजातीयवेतितद्वाननोबुधः ॥ ॥ नोपहास्योत्रकुत्रापि भवेत्सगणितार्णवे ॥ यदज्ञानवशात्त्रयाः सि
द्धान्तज्ञातपीह तु ॥ ॥ भुजयोरेक्यतः सिद्धः समक्रोणोस्ति ज्ञात्यके ॥ भुजश्रवणयोगाच्च विषम
क्रोण एव च ॥ ॥ बहभुजैर्बहबाहुल्यं पुंसं जेयं लघुस्थथा ॥ तथा बहलघुक्षेत्रे ज्ञास्यसमक्रोणयोः ॥
ऐक्येन ज्ञास्यो वैचिक्रणो तुल्यो न रस्ति ते ॥ यदा स्वातंत्र्यं दाता सै सजातीयचेतनथा ॥ ॥ बहभुजश्रवणयो
गस्य विषमालिधक्रोणतः ॥ बहभुजैर्बहबाहुल्यं पुंसं जेयं लघुस्थथा ॥ ॥ द्वयोः कर्णैश्च कर्णस्यात्राया
भ्यां कितो भुजः ॥ विषमालिधक्रोणस्य स बहज्जास्य बाहुतः ॥ ॥ समान्तरं दृष्ट्वा तत्रैव स्यात्तद्विचारेण
ज्ञात्यके ॥ बहज्जास्य सजातीये जेयेन द्वयं सम्यगं ॥ ॥ लघुज्ञास्य बहज्जासे सजातीयचेतनं ॥ सम
नान्तरसंस्थे तत्र बहबाहुल्यं पुंसं जेयं लघुस्थथा ॥ ॥ लघुज्ञास्य सजातीयं सिद्धमप्यत्र तद्विचारेण ॥ लघुस

२५
५१

नात्रिज्यावर्गः कृतस्य कोटिज्यात्वे नस्तानात् एवं कोटिज्यायाः कृतिष्ठुत्वं भुजज्यायाः अत्रैषु तं
 प्रकल्पयथोक्त्या कोटिचापयोरेक्योतरचापज्यायाश्चतुर्द्वयत्वे नैव सिद्धिः उभयत्र दोः कोट्योर्वैलक्ष्ण्ये
 योपभुजैक्योतरकोट्योऽन्तरभुजयोस्तुल्यत्वात् न देवं साधनयैव न देव्यतदंतरजीवोपपत्तिरुक्तं
 न संयुक्तिः अन्यथेयं ज्याभावोदिते सादिनदुपपत्तिस्तु चक्राभिभास्यरीपवचनानि कथं संगच्छते
 इत्याहुस्तत्रा भावनाया विरोधादपरीत्येव गतयोगंतरभावनाया तस्मिन् अपत्तेः तत्राहि धनैकप्रका
 रौ त्रिज्यावर्गः भुजज्यावर्गेन कोटिज्यावर्गः स्यादित्यनुल्यमपि कृतिष्ठुत्वं कोटिज्या तुल्यं ज्येष्ठं भुजज्याव
 र्गतुल्यं त्रिज्यावर्गं शेषक इत्येकः पक्षः अथ कोटिज्यावर्गेन त्रिज्यावर्गे पि द्विज्यावर्ग इति त्रिज्यावर्गं भुज
 ज्येष्ठं कोटिज्यावर्गं त्रिज्यावर्गं शेषक इति द्वितीयः भुजज्या कोटिज्यावर्गं योगोपनिज्यावर्ग इति भुजज्या
 कृतिष्ठुत्वं त्रिज्या ज्येष्ठं कोटिज्यावर्गः शेष इति तृतीयः अथ वा कोटिज्या कृतिष्ठुत्वं त्रिज्या ज्येष्ठं भुजज्यावर्गः
 शेषक इति चतुर्थः पक्षे चतुष्टये पि स्वस्वजाति कृतिष्ठुत्वे शेषक्यो गंतरभावनाया कृतिष्ठुत्वे शेषान
 न्या नगणितसिद्धोत्पत्त्या च पक्षे भुजज्या संबंधेन कृतिष्ठुत्वं त्रिज्यावर्गेन भक्त शेषस्तत्पदं चापे
 न्यात रज्या एवं द्वितीये भुजज्या संबंधेन कृतिष्ठुत्वं त्रिज्यावर्गेन ज्येष्ठं भक्तं चापे क्योतरज्या एवं तृतीये भु
 जज्या संबंधेन ज्येष्ठं त्रिज्यावर्गेन कृतिष्ठुत्वं भक्तं चापे क्योतरज्या चतुर्थे ज्येष्ठं त्रिज्यावर्गेन शेषो भाज्य
 तत्पदं चापे क्योतरज्येति पक्षे चतुष्टयजास्तत्रैकं धातुव रूपेण नागीकृता योगंतरभावनाया

गीशा रदा जपता

भुजज्या संबंधस्य तुल्यत्वात् न चास्माकं मायं भुजज्या संबंधो भिन्नतः किं तु कृतिष्ठुत्वं क्योतरज्या स्वरू
 पमा भिमतं तेन भवदभिमतक्षेपो यत्किंचिद्वाचना सिद्धोपियो न भक्तस्त्रिज्यावर्गः स्यात्तन्मूलभक्तं
 निष्ठुत्वं मेवास्माकं मैक्योतरचापज्या स्वरूपमिति म दुक्तो नानुपपत्तिरिति वाच्यं तद्वीत्यात नैकतोपि कृति
 ष्ठे वास्तवैक्योतरज्यात्वा सिद्धे यथोदाहृततृतीयपक्षे भुजज्ये क्योतरं त्रिज्यावर्गं गुणं कोटिज्या घातं भक्तं मे
 क्योतरज्या न सा परस्परकोटिज्या गुणितभुजज्ययोस्त्रिज्या भक्त्यो र्यो गंतरज्या स्वरूपा अथ याद
 त्रचापज्या स्यादिति चादता र्दुष्टदध बुद्ध्या वदसिता हसिं रायस्तदवस्था एव नहि चापनियमा न्या निय
 मं कर्तुं स मर्था न्यायांतरवर्तमानं तद्विभवा कथं न भवेत्तसा धक पुस्त्यभावात् उक्तं तृतीयाया भावनाया
 शो चापान्तरं न वति वर्ग गुणं तत्तु द्वितीयाया त भक्तं त्वदुभया कृतिष्ठुत्वं न हितज्यात्वे न तदंतरचापजात दुणित
 र्दुष्टभासि ह्यति एवं वा किंचिद्गुणहरयोगंतरसिद्धि चापान्तरवर्तितस्वतः ज्या स्वरूपस्य न च म दलि
 मतमज्ञास्वरूकोक्तं कृतिष्ठुत्वे शेषो सन्न योगंतरभावना जनि तं कृतिष्ठुत्वं मेव त्रिज्यावर्गं शेषक संबंधेनाग
 तं चापे क्योतरज्या तुल्यमिति वाच्यं नाम मात्राणि मानिनामि दानीं तना नं वचनं बलादेवैतादृशा भावना
 या विना न्यतस्ता धक युक्तिं चापे क्योतरज्या सिद्धो माना भावात् अथ भावनाया न्यायनं नु मूलकं का
 रो वा न्यज्या सा धने स म्यागं ज्या भावनादिते न्येन रचकता बुद्धिमत्तु कं किं न भवा दशा वाडि स्या भा
 वना स्वरूप प्रतिपादनमात्रं भवता कृतमित्युपकारेण ताता न्याया न्या सजा ततृतीयपक्षेन कृतिष्ठुत्वं त्रिज्यावर्गेन

५५ कोट्योतरं तत्रापयो ज्योतिरसमं

वाच्यत्वेन निश्चयः नैक्यांतरस्यात्वेनोततत्रैक्यांतरस्यास्य युक्तं न वेति संशयः यस्तो युक्तिमपेक्षते। नाहं स
 प्रमाणं प्रतिपादितवीजोक्तं कनिष्ठज्येष्ठभावो नोपपत्तौ तादृशस्य लेतक्षेपसंबंधेन विहितं भावनाजनि
 तत्तृतीयकनिष्ठं तत्क्षेपपदवत्तौ पूर्वकनिष्ठद्वयचापयोरेक्यांतरस्यात्वेन संसिद्धं। येन निःसंदिग्धं भव
 दुक्तेः सिद्धिः। कनिष्ठज्येष्ठयोरेक्यांतरभावो न निश्चयः। अत्रैक्यांतरक्षेपसंबंधेन संपादितं यदि तृतीयकनिष्ठं तद
 पानिश्चाल्यत्वेन त्रिज्यावत्तांतर्गताः कापि जीवाः स्यान्नेयमसंशयमेक्यांतरचापज्या। बलात्तत्वेनाहं
 द्वौ युक्त्यभावादानयमाश्रूनाधिकसंभावनायाः स्थूलत्वापत्तेरिति दिक्॥ भावोपपत्तिरपि गुरुतरात्
 कातिगुरुतरालं घृणायेनैव न दानयनस्य सिद्धेरुपलंभात्। अतः प्रसंगात्तदुपपत्तिर्यथा। क्षेपद्वयसं
 बंधि कनिष्ठज्येष्ठे पंचमोर्वर्तेते। तत्राप्यंतरक्षेपपदेनेषेन तद्विज्ञेयक्षेपसंबंधि कनिष्ठज्येष्ठे गुणिते
 तेन क्षेपघातक्षेपे कनिष्ठज्येष्ठे युक्त्या भवतः। परमप्यंतरक्षेपो यदि मूलप्रदस्तदभावेऽपि क्षेप
 घातक्षेपे तत्प्रकृतावेव कनिष्ठज्येष्ठे ये समुपयुक्ते ते विचार्ये प्रकृतिगुणकनिष्ठवर्गस्य ज्येष्ठवर्ग
 घुद्रस्य क्षेपत्वेन संदर्शनादाद्याद्वितीयक्षेपो। प्र. आ. क. व. १ आ. ज्ये. व. १ अनयोर्घातः खंडचतुष्टय
 लोकाक्षेपोयं प्र. आ. क. द्वि. क. व. १ आ. व. १ आ. व. १ प्र. द्वि. क. व. १ द्वि. ज्ये. व. १ प्र. १/६ व. १ आ. व. १ प्र. १ आ. ज्ये.
 द्वि. ज्ये. व. १ अनयोर्घातः स्थूलं घातवर्गस्तुल्यत्वेन गृहीत इति हेतुः। अयं घेन युतः स-मूलं द-स्था
 तस्य प्रकृतिशक्तस्य मूलमेव स्यात्तिमंतं कनिष्ठं। यो ते च य-मूलं त-नु ज्येष्ठं। प्रकृतिगुणतद्गतिक्षेप

श्रीरामरदाजयतिव

वर्गेण

क्षेपाभ्यामवगृह्यं भावितव्यं॥ भुजज्या वर्गेन त्रिज्या वर्गस्य कोटिज्या वर्गत्वादि योजकभुजज्या वर्गस्य वर्ग
 ज्ये प्रकल्प्य त्रिज्यायोरसहयोगे विधेयगफलं तुल्यत्वात् त्रिज्या वर्गस्य क्षेपकत्वं सिद्धं। कनिष्ठभुजज्याय
 वर्गस्य चोपपादकं गुणनेन वर्गदशनात्प्रकृते गुणस्य चास्यावश्यकत्वाद्दणकोत्रगुणः सतुकेव
 लभुजज्यो हेरादेकसंख्याक एव। तथा च भुजज्या वर्गः अणैकगुणितस्त्रिज्या वर्गपुनस्त-मूलं को
 टिज्येति सिद्धं भुजज्या कोटिज्ये कनिष्ठज्येष्ठे। अणरूपं गुणः क्षेपास्त्रिज्या वर्ग इति प्रकल्प्य कनिष्ठज्येष्ठ
 क्षेपाणां पंचमोर्घातः। क. आ. ज्ये. १ ज्ये. आ. को. १ ज्ये. त्रि. व. १ अत्र ज्येष्ठलं चोर्वज्याभ्यासो आज्याद्विको १
 अनयोर्घातः एव कनिष्ठं। क. द्वि. ज्ये. १ ज्ये. द्वि. को. १ ज्ये. त्रि. व. १ अत्र आज्याद्विको १ द्वि. ज्ये. आ. को. १ द्वि. ज्ये. आ. को. १
 अंतरं वा द्वितीयकनिष्ठं आज्याद्विको १ द्वि. ज्ये. आ. को. १ एव वा। द्वि. ज्ये. आ. को. १ आ. ज्ये. द्वि. को. १ अथेतेषां
 गान्तरभावनाजनिते कनिष्ठे सिद्धे त्रिज्या वर्गवर्गक्षेपे। क्षेपघातस्य क्षेपकेनोक्तत्वात् त्रिज्यास्तु
 पकनिष्ठस्यावश्यं त्रिज्या वर्गक्षेपसंबंधादपेक्षिते तेन त्रिज्या वर्गक्षेपे अत इष्टवर्ग इति हेतुः।
 पइत्यादिना त्रिज्या तुल्येनेन भक्तै कनिष्ठे तेन त्रिज्या वर्गक्षेपे संसिद्धे भवतस्तत्र वज्याभ्यासयो
 गान्तरकनिष्ठस्य त्रिज्या भक्तस्य त्रिज्या भक्तवज्याभ्यासयोगान्तरं रूपं तुल्यत्वात् त्रिज्या भक्तवज्या
 भ्यासवारेव योगान्तरमेक्यांतरचापज्या रूपं संपादितं प्रकृतं प्रम-चापकोटित्यादि एवं भावनयेवैक्या
 तरज्योपस्थासंघिको टिज्या सिद्धिश्च। परं नैव न कृतमाचारं न यनं गौरवात्। लाघवाद्भुजज्या वर्ग

अत्र प्रत्यक्षं वर्णस्याद्वैतैक्यं चाप्यखंडस्य ज्ञास्यादस्य त्रैक्यं चाप्यज्ञासंबन्धुक्रमज्ञाज्ञाननोपि त्रिज्यो
क्रमज्ञो निहते दलस्य सादिना संसिद्धिरतो ज्ञात पूर्वभुजकोद्यवगतैक्यं चाप्यखंडज्ञातोपि विलोमविधि
नैक्यं चाप्यज्ञासिद्धिश्च साधयथा चापद्वयसंबन्धिभुजज्ञाकोटिज्ययोराद्यद्वितीयपदप्रथमाक्षरोपलक्ष
णपूर्वक्रमसंबन्धस्यार्थं पंक्तयोऽर्थासः आ. ज्ञा. १ आ. को. १ अत्र भुजैक्यकोटिज्यातारयोर्वर्गो आ. ज्ञा.
व. १ आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. २ ज्ञा. व. १ अनयो द्वि. ज्ञा. १ द्वि. को. १ योगः वर्णवर्गः आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. २ आ. को. आ. को.
व. १ आ. को. द्वि. को. २ द्वि. को. व. १ द्वि. को. २ त्रि. व. १ अत्र भुजज्ञाकोटिज्ञावर्गयोगस्यात्रिज्ञावर्गत्वेन पंसोरा
घतखंडचतुष्टययोगे द्विगुणत्रिज्ञावर्ग तुल्यत्वं स्पष्टं अथास्य मूलो द्वैतैक्यं चापार्द्रस्य ज्येति मूलो
स्य च वर्गं चतुर्थांशमूलं समत्वाद्गृहीतो स्य चतुर्थांशः आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. १ आ. को. द्वि. को. १ निव. १ अथा
कोटिज्ञाघातो ज्ञाघातपुतत्रिज्ञावर्गस्त्वप्यस्य दलरूपः २ पः अस्य मूलं चापार्द्रस्य
स्याज्ञैक्यं चापोक्रमज्ञात्रिज्ञाघातदलमूलरूपत्वेन निश्चयाद्वा ज्येवज्ञातस्त्रिज्ञोक्रमज्ञाघा
तरूपोयं आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. १ आ. को. द्वि. को. १ त्रि. व. १ त्रिज्ञाभक्तो ज्ञातदेक्यं चापोक्रमज्ञारूपः आ. ज्ञा.
द्वि. ज्ञा. १ आ. को. द्वि. को. १ त्रि. व. १ त्रिज्ञातभुजो ज्ञानरेक्यं चापकोटिज्ञारूपः आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. १ आ. को. द्वि.
अस्य त्रि. १ वर्गः आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. व. १ आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. आ. को. द्वि. को. २ आ. को. द्वि. को. व. १ त्रिज्ञावर्गः त्रि.
भुजो ज्ञातरेक्यं त्रि. व. १ चापज्ञावर्गः आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. व. १ आ. ज्ञा. द्वि. ज्ञा. आ. को. द्वि. को. २ आ. को. द्वि. को. व.

८६

श्रीशारदास्तोत्रः

मेक्य ६

30

一

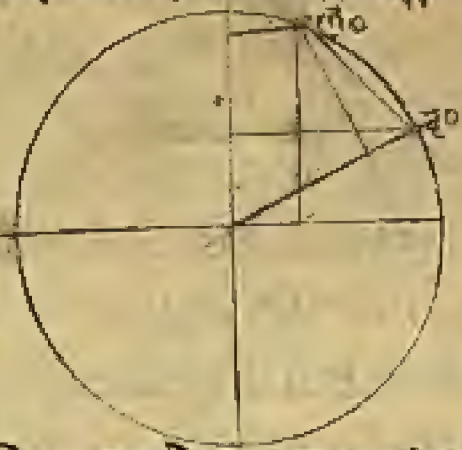
त्रिवेणी

त्रिवं ५ म्य

न्यसाधितस्ति द्वयर्थमनुपास्यः। अत्रिषां प्रिता न्यतरज्ययेदंतद्वि-शोऽक्रमऽप्राप्तितं न देवा न्यतरज्या प्राप्ति-
निलब्धमिषा न्यतरज्या संवर्धितं दंतं नरं स्तुभमं। ऐस्यं न्यतरवदन्वयमिति रेकाऽप्राप्तितस्ति द्वेः नद-
ष्टस्त्वलो न्यतरज्या यो योऽयं स्तुभमं न्यतरज्या सिद्धं धने न स्तुलो न्यतरज्या याः खंडं द्वयं फलं नुपातज्यो-
गनु न्यसाधय म न्यतरज्या प्रितमं गंह द्वितीयं फलं विरोधात्तदंतरस्य द्वितीयं खंडं देवयो गेधन-
यो रंतरमेव योगदस्य ने न विहितं नरं मृणम न्यतरज्या गुणता द्वि-न कोटि न्यत्रि न्यत्रा रूपं। आद्य-
खंडं त्व न्यतरकोटि न्यत्रा गुणितं नद्वि-न न्यत्रा न्यत्रांश रूपं धनं प्रितितयो यै गितं नरेणै वस्य भवती-
सुपपन्नं चापं नरस्य जीवा स्यात्तजो रंत सं प्रितेति। अत्रांतरज्या या धनत्वम न्यतरलघु-चापो न त्वेन-
स्ति द्वयमनस्तद्वै परीसादणत्वं तु नद्वि-न लघु चापो न त्वेन सिद्धं न विरुद्धमिति धीमते नृणां। एवमेव न्य-
ज्या नयने न्यतरज्यै क्य न्यत्रा योगांतरज्या नयने न्यतरांतरज्यांतरं स्वीकृता धितं दैस्यतं दंतरज्ययोः सि-
द्धिरेवं बहुधौ सप्तप्रायेण वदंति। तेन नदक्षि प्रायशं धार्थं मबुधे वद्वितीयोपाते यत्किंचिस्त्व रूप-
न स्तुलो न्यत्रां साभ्रं मं नो यत्किंचिस्त्व लपमाना नितरां निरस्ताः। अथैतद्वि-न सा लघु नै नो पपति-
सिद्धि साधा हि। अ न्यतरज्या प्राप्ति भावे तद्वि-न न्यत्रा याः सत्वे तद्वि-न न्यत्रा प्रिते क्य न्यत्रा धियं नुचिता-
न न्यत्रा प्राप्ति भावे तद्वि-न कोटि न्यत्रा याः परप्रत्वे न न्यत्रा प्रिता न्यतरकोटि न्यत्रे यं नद्वि-न न्यत्रा प्रिते क्य न्यत्रा

मन्त्रा रूप भुज कोटि भ्यामपि संभवतीति चेत्तत्र सातव्ये । तदर्थमेतत्तुर्णैकाग्रं वावर्त्तते द्वात्रिंशत्पारव्यारे
 र्वाकृत्या तद्वैखान्त्यं पूर्वरेखातो भुजं न्यादानवत् कर्णद्वितीयाग्रं वावर्त्तयेत् रेखाया काया सातव्या पञ्चम
 ज्या भुज रूपान्ति । तज्ज्या ~~पूर्व~~ लङ्गदाधकर्णाग्रयो रंतरं त्रिज्या रव्य रेखागत मंतरचापौ क्रमज्यामितं कोटि
 रूपं अथाभ्यामपि स एव प्राकसाधितः कर्ण उ स घने क्षेत्रद्वरानं
 मंतरचापरवंडस्य ज्यास्ति । अस्या मंतरचाप ज्या संबध्यु क्रम
 त्रिज्यो क्रमज्या न हने रिसादिना स सिद्धिरतो सातवत् भुज को
 रचापरवंड ज्या तोषा विलोमे नांतरचाप ज्या सिद्धि सैव चाप ज्या
 उ विन्यासेना भुगमेत्फपपत्र मंतरचापौ क्रमापय दोक्तव त्रिज्या
 कृतवत्ते दिगं कादुभयत इष्टा रान्दता । चिह्नैकाग्रो तत्रिहृदप
 र्वा काया साद्विगुणो षां रा रूप संपूर्ण धनुस्संबंधि संपूर्ण ज्यात
 रूपार्द्धधनुः संबंधि ~~द्रव्य~~ ज्ये तस्या एव गणिते प्रयोजनादि सामेव ज्या लेने व्यवह रंति जा चायी इति
 स्थिति रस्ति । अथात्रिज्या कोट्या संपूर्ण धनुः संबंधि संपूर्ण ज्याते द्वा मितानु प्रत्यक्षं त्रिज्या द्वे तत्रेव को शांवि
 तेन ~~सं~~ संपूर्ण धनुः संबंधि संपूर्ण ज्यास्ति । अतस्त्रिज्या द्वे मितेन ज्या सा द्वे तत्रेव दिगं व्य को शांवि तं का यी

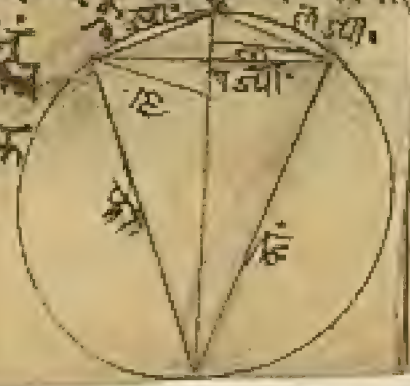
अत्र कर्णा द्वि
 ज्या त्रिज्या
 ध्रुवगतांता
 नेयनवत्
 व्यासार्धेन
 स्पृशेत् कोटि
 द्वा मितं का

सातव

श्रीगणेशाय नमः

च

तद्वत्ते दिगं कादुभयतो भी षां रान्दता तद्व्याभां पादे रेखा विधीयते सा भुज त्रिज्या द्वे त्रीया द्विगुणते
 रा रूप संपूर्ण धनुः संबंधि संपूर्ण ज्या कारापि त्रिज्या व तीये षां रा रूप तद्वि धनुस्संबंध्य द्वा ज्या स्यात् । यत्र
 गणित सा नांत दंश ज्या लेने प्रसिद्धा वरी वार्त्ति अतः प्रकृते त्रिज्या द्वे तत्रेव पूर्वचिह्ना स्य व्ये द्विगुण लघु चापा
 रानप स व्ये द्विगुण बह चापां रान्दता चिह्नैकाग्रो तत्रिहृदप कुर्यात् । ततः पूर्वचिह्ना तत्रिहृदप पर्यंतं रेखे सं
 पूर्ण जीवा कारे कार्ये तेनु त्रिज्या प्रमाण सिद्धे लघु बह चाप ज्ये एव त्रिज्या व तीये स्त्वा भिमता द्वे जीवा
 रूपे भवनः । एवं तत्रिहृदप रान्दता ~~२०~~ २० १० पां पां मन्त्रिहृदप पर्यंतमपि रेखे कार्ये ते च लघु बह चाप संबंधि
 धि द्विगुण कोट्या रा रूप संपूर्ण धनुः संबंधि संपूर्ण जीवा कारे त्रिज्या त्रिज्या व तीये स्त्वा भिमता द्वे ज्या कार
 कोटि ज्या रूप एव भवनः । एवं तत्रिहृदप स्पृशेत् कोटि रेखा च कार्ये सा त्रिहृदप चापे क्य रूप संपूर्ण धनु
 संबंधि संपूर्ण ज्या कारापि त्रिज्या व तीये स्त्वा भिमता द्वे ज्या कार चापे क्य ज्या रूपे व स्यात् तत्रा च लघु बह
 चाप संबंधि भुज ज्या कोटि ज्या संबंधि विषम भुज कोटि ज्ये तत्रेव सभ्रं अस्पृश्या परा चिह्नं गामी त्रिज्या रूप
 परकः प्रकृतः कर्ण त्रिज्या द्वे तत्रेव वरणा द्वितीयाग्रं वावर्त्तयेत् रेखाया मितरस्य कः क्षेत्रद्वरानं
 अनेको अकर्णः प्रथमं प्रकृत्य सादिलं वैक्यवर्ग स्पष्टमि स नया धुक्तं ग्रंथेन सातव्या
 ज्या रूप कोटि यतस्त्रिभुजाभ्यां लंबा बाधानयन द्वारा चापे क्य ज्या रूप द्वितीयाग्रं

खां के शेषोच्चिः। खां के निताम्यते॥ तज्या युक्तमिष्टं यैव कल्प्या चोक्तं मसिंजिनी॥ ॥ दोर्वाभिभागस्य घनं तु नावा
त्कृत्वा हतो यं त्रिगुणस्य कस्या॥ स्वभ्रंश युक्तेन फलेन युक्तो दोर्वाभिभागः पुनरेव नस्मात्॥ ॥ घनादिघने
वमुहुः स्फुटः स्याद्दोर्वाभिभागस्त्रित्वव्यवस्थात्॥ एवं तु दोर्वाविशतो यथोक्त्या भुजां शरवत्स्य गुणप्रसा
ध्या॥ ॥ तेनोद्भूता दोर्वाविशानि धीत्रिज्या कृतिर्व्यासदलस्य वर्गे॥ द्विष्टे विशो ध्यास्य पदस्य स्वउं भुजां श
काव्यं रागुणस्य मानं॥ ॥ भुजां शकानां प्रथमं व्यवायाः ग्राह्येन पंचांशकं त्रायवयैः॥ चतुर्गुणात्तद्वनं
श्चित्रभज्या वर्गेण लव्यं भवतीह व्याघ्रः॥ ॥ अधो हतः पंचमभागवर्गस्त्रिभज्यवर्गविभाजितस्य॥ फलं स्व
धीयेन शरांशकेन विहितं शेषमितो न्यसंज्ञः॥ ॥ अधो निताघेन युतो न्यवायाः पंचांशकः स्यात्
स्फुटपंचमांशः॥ अधो न्यमानं पुनरेव नस्मात्कृत्वा स्फुटः पंचलवो न्यवायाः॥ यथोक्तरीत्ये सस्य कृत्स्न
तोयं न्येष्टं शकः पंचलव न्यवायात्॥ रीत्यानयेष्टा न्यविभागद्वानाप्रपीह जीवानयनं विधेयं॥ ॥ मज्जा
ख्यो भुक्कवे गोषिष्टतांतः क्षेत्रीति तः॥ स्वकल्पितं त्रिभागस्य च क्लेजानयनं पुनरा॥ ॥ अधो सांक्रमेणोप
पत्तयः॥ त्रिज्या व्यासा कृत्स्नवत्ते स्वेष्टतांशो दोर्वाकोटिज्ये द्विगुणयथा दोः कोटिरूपे भवतस्तथा संपू
र्णज्यावदेवे। तदग्राभ्यां पूर्णस्फुटिगुणा त्रिज्यामितो यत्तद्व्यास एवेत्येवं ज्ञास्यते त्रि। अथ नदं गतं तत्संज्ञाती
यं नदं बद्धं ज्ञास्य च द्वितीयं। दोर्वाभुजः कोटिगुणा कोटिस्त्रिज्या कर्ण इति। एवमाद्यं ज्ञास्य दोः कोटिगुणा तत्कर्णभ
५४ इत्थं खांकाव्यभागेषु व्याधिभागज्यका विधिः। प्रोक्तस्यादिधर्मांशेषु खांकाव्येषु तथैव सः॥ ॥ ५४

三

सौम्योक्तं वः सनु द्विगुण चापां शानां व्यास रूपस्तदुभयतः प्रये जायेते पितृसजातीये सजातीयजा सानुपातयोम्ये
 शवतः तत्र द्विगुण चापां शानां भुजस्तदुभयतः मज्जो ना द्विगुणा त्रिज्या कोटिस्त्रापां शानां कोट्यं शानां द्विगुण व्यास इति
 तृतीयां एवं द्विगुण चापां शानां भुजस्तदुभयतः मज्जो ना द्विगुणा त्रिज्या कोटिस्त्रापां शानां कोट्यं शानां द्विगुण व्यास इति चतुर्थी प्रती
 त्पथं व्यास दोष दर्शनं
 तद्वद्व्यासा देवानुपातः
 तद्वद्व्यासा देवानुपातः
 तद्वद्व्यासा देवानुपातः
 तद्वद्व्यासा देवानुपातः

अत्र द्विगुण चापां शानां व्यास शानां तृतीयां सजातीये न लघु भूत द्वितीया
 त्रिज्या कोट्यं चाप दोषी भुजस्तदुभयतः चाप दोषी शानां द्विगुण व्यास
 चापां शानां व्यास रूपी भुजस्तदुभयतः दोः कोटिजी वसिहत द्विज्या
 द्विज्या व्यास तुल्य समासभाव न या जाता ते द्विगुण भुजां शानां भु
 जव्या कोटि ज्ये भु को २ भु व १ को व १ अत्र सर्व भुज कोटि व्यास समासभाव न या जाता ते द्विगुण भुजां शानां
 भुज व्यास कोटि त्रि १ ज्ये त्रि १ भु व ४ त्रि व भु ३ को भु व ३ को प्र १ एवं द्विगुण भुजां शानां दोषी कोटि
 व्यास तुल्य समासभाव न या जाता ते च त्रि व १ तुल्यता भु त्रि व १ शानां दोषी कोटि ज्ये भु व ४ को ४ को व
 भु व १ भु व को व १ को व १ अत्रापि सर्व दोः कोटि व्यास समासभाव न या पां चतुष्पात भुजां शानां जा
 ते दोषी कोटि ज्ये त्रि व १ भु व को व १ को व न भु ५ भु व व भु १ भु व व को ५ भु व को १ एवं त्रि
 त्रि व १ त्रि व १

श्रीरंगरदाजयानि७

34

खंड ३

गमानं त्रिभजीवया ॥ नूनं च तत्कोटिगुणस्यमानं द्विसंयुगानां च तदंशानां ॥ यत्कोटिजीवादलसंयुक्तैक
राशिज्याकायास्त्रिगुणाहतायाः ॥ पदं नुनङ्गागदलस्यकोटिज्यावगम्यासुधियात्रनूनं ॥ त्रिज्यादलैरवा
गित ३० लवज्याकाया तत्कोटिज्या चरघट ६० लवज्या ॥ वर्गधूमिलं त्रिभमौर्विकायाजीवाभवेत्पंचकृतांश
४५ कानां ॥ दोर्ज्यात्रिभज्याहति युक्तहीने त्रिज्याकृती तद्वलनः पदेये ॥ भुजेनयुक् हीनगृहत्रयस्य दलोध
जीवेभवतः क्रमात्ते ॥ कोटिज्यायोर्दोर्ज्यायोश्चये चोत्तरेन द्वयोर्वर्गज्जिहोगमूलं ॥ तद्वर्गनुल्या भुजयोर्वि
योगखंडस्यजीवाभवतीहूनं ॥ दोःकोटिजीवांतरवर्गखंडांमूलेननुल्यासुधियात्रवेधा ॥ दोःकोटिभागांतर
जीवावश्येथमूलग्रहणं विनापि ॥ द्विसंयुगोबाहुगुणस्यवर्गस्त्रिज्योद्भूतः फलैर्नहीति ॥ त्रिज्ये
वदोःकोटिलवान्तरज्यास्याल्लव्येनैवं बहुधास्वबुद्ध्या ॥ द्विगुंराकोटिजीवाबाहुकोद्यंतरज्याका ॥ फलमेवो
दितं यस्माद्विगुंरांशोक्रमसंज्ञिनी ॥ अत्रोपपत्तिं प्रणुमावदेकं राशिज्याकामानं प्रहप्रकृत्य ॥ या १ त्रिज्या न
हनाद्विगृहोक्तमज्या ॥ या १ त्रि १ प्रोक्ता द्विजीवानयने प्रकारात् ॥ अत्रैकराशोर्भवति ज्यकायावर्गः बाजि
सचाप्यक्तकृतेः समानः ॥ कृतेसमष्टेद्वयोर्विनारोसमेविश्रुद्धौ च समौ चपक्षौ ॥ यावज्यात्रि १ तं अष्टाह
तौतौ त्रिगुणोक्तस्याभुतौ पुनस्तावपि नुल्लपसौ ॥ यावज्यात्रि ८ त्रिव १ समौ ॥ यावज्यात्रि १ त्रिव १ चमूलं
हणादपीमौ ॥ या ४ त्रि १ त्वसक्तमानं समरुगेधनेन ॥ यावज्यात्रि १ त्रिव १ त्रिभज्यावर्गं न वहीतीहतेनाद्विग
त्रिभज्याखया ॥ त्रि ३ गुणोराजीवा ॥ वलनं वडसूरीयं भुजैस्तवत्वासां द्विगुल्योधनद्व

श्रीतस्मिन्

३६

कुंवा ॥ शरवेदलघानां च समे दोः कोटिज्यके ॥ त्रिज्यावर्गः सतद्विघ्नवर्गमूलसमो यतः ॥ अतो विकोम
 तस्त्रिज्यावर्गद्विपदमेव सा ॥ गहीना सा द्विराशियातल्लोटे ज्यधमीमता ॥ भुजहीनत्रिभस्यात्र भुजज्यातत्रि
 भज्यका ॥ उक्तमज्याभवेदेवं भुजज्युक्तत्रिभस्पनु ॥ भुजज्याद्या त्रिभज्यास्या दुर्गमज्या चतुर्गता ॥ अर्द्धीश
 ज्या प्रकारेण स्फुटान् ह्यसनासता ॥ वृत्ते तु नम्रधगस्तत्र नम्रतयिगुजज्ये सुधियै कपाश्च ॥ तल्लोटे ज्यो
 चेतदयकाभयोकायेनु दोऽर्पांतरमत्र बाहुः ॥ कोटिज्ययोरंतरं च कोटिस्तयोश्च यद्वर्गजयोगमूलं ॥ यज्यस्त
 दं भुजयोर्वियोगस्वडस्य जीवे स्फुटपन्नमन्त्र ॥ एवं कोटिज्या च दोऽर्पा प्रकल्प्यते ज्या दोऽर्पा च पूर्व
 प्रकारात् ॥ बाहुयस्या दंतरा द्विस्वजीवा दोः कोट्या स्या दंतरा द्विस्वसा स्या ॥ दोऽर्पा कोटिज्यांतरं वतुल्येतत्र
 स्यातां बाहुकोटी ह्यर्गः ॥ दोः कोट्युज्यांतरं स्ववर्गद्विघ्नमूलं तस्य खंडं ज्ययतः ॥ द्विघ्नद्वयं देववेदांशम
 लं साम्यात् बाहो पपन्नं यथोक्तं ॥ एवं प्रोक्ताभावनायां नरो ह्यतदीत्येवं बाहुकोट्यंतरज्या ॥ यथा दोऽर्पा कोटि
 भूको १ अत्र कोटिज्या दोऽर्पा तथा दोऽर्पा च कोटिज्या प्रकल्प्ये अंशभावनायां ज्यासः ॥ भुको १ उक्तवदोः कोट्या
 त्रज्या भुव १ कोट्या भुजज्यावर्गे निस्पत्रिज्यावर्गस्य कोटिज्यावर्गं लया दयं बाहुवर्गं ॥ भुव १ त्रिज्या को १ भुज
 त्रिज्यायाह ॥ त्रि १ तेलव्यं निज्यैव ॥ अंतरवडे तु भुजज्यावर्गे त्रिज्यावर्गं ॥ त्रि १ त्रिज्यावर्गं पन्नं यथोक्तं ॥
 दयं युगागगने दवस्वरूपात्मकः सावयवो गुणो यः ॥ २१४१० त्रिज्या गुणघ्नी ह्यधगुणो नात्रिभज्यावेद
 हता धलं ॥ ज्यास्याः खतुः पंचभिन्नां राकानां द्वितीयमष्टांशं दशभागकानां ॥ अमातयोः कोटिगुणोरस्य

श्री गारुड

३६

२५ दिना

रुतौ युता सा द्विगुणो मज्या त्रिज्या हतस्तस्य दखंडसिद्धौ ॥ तदंघ्रि मूलं परिगृह्य पूर्वप्रकारेण द्विगुणं दितो
 द्वितीयः ॥ त्रिज्यो मज्या निहते र्दलस्य मूलस्य रूपानयनप्रकारः ॥ सुस्तस्मै खंडा निविहाय तस्यांतरस्य
 सुस्तस्मै खंडं उक्तेषु ॥ प्रकारेण ये समता प्रवृत्तं तं मुधनास्ते परिवर्जनीयाः ॥ यतः कलापं च वृज्यं को
 ११६१४०६०८२० मज्या तुल्य विधौ न दीया ॥ अथ तृतीयांशज्या नयने तु पूर्वोक्तत्रिगुणत भुजांश
 नां ज्या स्वरूपं भुज ४ त्रिज्या भुज ३ अत्र केवलं भुजांशज्या ता नार्थमिदमेव ज्ञातं भुजांशज्या स्वरूपं कल्प्यं
 केवलं भुजांशज्या ॥ त्रि १ स्वरूपं तु ज्ञातं भुजांशज्या तृतीयांशज्या रूपं तथा सति ज्ञातं भुजांशज्या ये दसममि
 तिसमं देदीरु स ए दापग मे च कृते ज्ञातो स म पक्षौ ॥ अंघ ४ त्रिज्या अत्र चतुर्धमव्यक्तपक्षो यः प्र
 क्षिप्यते निघ्नं त्रिज्यावर्गेण हतौ कला ज्ञातमाद्य ॥ अंघ ४ त्रिज्या पक्षो अं १ तस्मै परपक्षे तु अंघ ४
 त्रिज्या १ व्यक्तखंडं ज्या अंशप्रतिशब्दं अं व्यक्तखंडं त्रिज्या घनाधिघातस्त्रिज्यावर्गद्वितस्त्रिभक्तं प्रत
 त्रिज्या अंशं अंशज्यामानं स्फुटं प्रथमं प्रकल्प्यते न त्रिज्यावर्गं हतस्य अंशयुतो ज्या अंशो योजितः स्तस्म
 सलं स्फुटं अंशज्यामानं स्यात् ॥ पुनरेवं तस्य घनादिना हातज्या अंशज्या स कस्त्युटा तृतीयांशज्या स्या
 द्विस्तु पन्नं दोऽर्पा त्रिभागस्य घनमिसादि ॥ चतुर्धांशज्या हाते तु चतुर्गुणत भुजांशनां ज्या स्वरूपमि
 दं भुज ४ कोट्या भुज ४ इदं वा भुज ४ कोट्या त्रिज्या भुज ४ अत्र भुजज्या चतुर्धांशज्या निपक्षो यं हातज्या समरा

त्रि १

त्रि १

उत्तरकथा

इत्थमष्टाश्वमथाष्टपत्रपद्माह्वयंचापितुपंचश्लोणं॥ ॥सप्तमस्त्रकंचोतदशौवकुंडान्युक्तानिनदौहस्त
स्फलाथं॥हस्तदिहस्तादिपूनीमिताभितनोगुलैःसिद्धमितैश्चहस्तः॥ ॥षाष्ठ्यंगुलकैरत्रौगुलं
गुलकंतथा॥प्रतिव्यंगुलषष्ट्यास्यादृष्टिनाथंक्रमस्तु॥ ॥तत्रैकहस्तजंशेत्रफलंजिनैकतेःसमं॥१६॥
द्विपादियुगलंतद्विद्वादिहस्तोद्वंसदा॥ ॥११५२१७२८॥२२०४॥फलमेकभवंद्वादियुगलंतद्वादिह
स्तजं॥नदिद्वादिपूराणांचांगुलवर्गसमंहित॥ ॥आयुरारोप्यमैश्वर्यंलिखतेसमबाहुके॥स्तद्व
ध्वजेत्रफलेकुंडेनद्वासाविषमैशुजे॥ ॥एकदिघ्नफलाभ्यांषेपदेनेबाहुविस्तृती॥स्यातांसमप्रतौचा
कुंडेतुल्यचतुर्भुजे॥ ॥आसन्नमूलग्रहणाद्भुजो२४व्यास२३॥५६॥अनुभुजे॥एकहस्तेद्वादिहस्तेषा
नसाध्यंविचक्षणैः॥ ॥अष्टप्रासुलवर्गत्रिपंचभक्तासदासदं॥अभीवेवकुर्तुलेकुंडेव्यासमानप्र
जायते॥ ॥आसन्नमूलग्रहणाद्वास्तःसप्तमस्त्रि२७संमितः॥एकहस्तेनथाद्वादिहस्तेस्वस्वफ
लक्रममात्र॥ ॥द्वान्त्रिंशद्भुज२२णितास्यचभक्ताष्टफलवर्गितः॥मूलमूलंदलेद्वाष्टेव्यासमानंप्रजा
यते॥ ॥आसन्नमूलग्रहणादंगुलान्यष्टवेदूयः३८॥व्यंगुलानिदशव्यासमैकहस्तेद्वचंद्रके॥ ॥
सप्तमिभुजकुंडस्थलवर्गितपाहतः॥त्रिभक्तस्तस्यदान्मूलभुजेस्याद२॥नत्वातः॥ ॥स्वयंरा
संभुताकापीव्यासःस्यात्तत्पदंलिह॥नेपद्वाद्वापूलाद्गोभि२७इतस्तस्यदासदं॥ ॥व्यासमानंभवे
तेनचैकहस्तोभुजोभवेत्॥३६॥२८॥कुंडेगुलादिकोव्यासश्चासेअपदनः४२॥७॥॥फलाहव

३८

खाष्ट वेद ४८०० ब्राह्मद्रिहतात्पदं ॥ बाहुरश्चक्षपत्राभेयो निकुंडे प्रजायते ॥ ॥ समभिभुजवत्
 माद्यासौपत्राभेस्तज्जे ॥ कुंडे भुजोभवे १९१४६ व्यासो गुलाघोगणितेन वै ॥ ॥ इत्येवोयोनि
 कुंडप्रकारः ॥ अथवा १५ पत्राभेयो निकुंडे पूलं तु यत् ॥ षष्ठवर्गगुणाटस्यात्रिद्विदं तै २२२२
 तात्पदं ॥ ॥ व्यासमानं १० भुजं न द्वगर्द्ध पदं भुजः ॥ हस्तयो न व्यासमानमिदं २५१२२१२० बाहुरय
 १११५६८ सदा ॥ ॥ इति द्वितीययो निकुंडप्रकारः ॥ एवं षडस्वकुंडस्वपूलवर्गो वि सं गुणः ॥
 यो २७ हतस्तसदा मूलं भुजमानं प्रजायते ॥ ॥ अष्टघ्रात्रपूलाद्वर्गो भे हतस्तसदा सदा ॥ व्या
 सो भवे द्विनिघ्रो सो भुजो व्या सो भवानिरो ॥ ॥ आसन्नमूलयहणा इस्तं कुंडे भुजस्तय ॥ १४१५३१
 व्या सो गुलात्मक श्रायं २९१४६ सम्पकुशिल्यविदोदितः ॥ ॥ एवमेषास्वकुंडस्वपूलं पंचादिसं ५५ आशरदाय
 गुणं ॥ त्रिपंच ५३ विहृतं न स्पमूलं व्या सो भवे च वं ॥ ॥ ऋतं न्यं द्वा विंशति स्म न षष्टिः ०१२२५७
 सावयवो गुणः ॥ तद्गुणो व्यास एवात्र भुजः स्यादष्टकोणवत् ॥ ॥ एकहस्ताष्टकोणस्प व्यास आ
 सन्नमूलतः २८१३३१ भुज श्रायं १०१५५ तथा व्या देहस्तं कुंडे समानयेत् ॥ ॥ अथ पञ्चारण्यकु
 डे तु स्वपूलं गुणितं च नत् ॥ ॥ स्तन्यां रावहिभि ३६० वद्वि वेदसागरभाजित ॥ ॥ नमूलं व्यासमा
 नं स्यादतश्चाष्टस्वकुंडजः ॥ एकहस्ते च पञ्चारण्ये व्या सो २९१३८१२५ बाहुरस्तथा ८१९६३८ गुणैः ॥ ॥ ३८
 अथान्यथाष्टपत्रैस्त पञ्चकुंडं वदाम्यह ॥ ॥ स्तन्यं षड्सममनवो ०१६११४ गुणः सावयववत्

आशरदाय

३८

४ मुन

अहिसप्ततु व्यां राक्योर्पकेस्तः ॥ ॥ रवी पंचरामादिनिपा ०१५११६ स्तथा रवं स प्रेषवो वेदमिताः ०१५११४
 क्रमेण ॥ रूपात्मकौ सावयवौ गुणौ तौ त्रिज्या गुणौ वाधनयो ज्येष्ठस्तः ॥ ॥ ऋतं न्यं द्विनादिना स्तथा रं
 यो ०१२४१२४१५१ गुणवत्स्वयं ॥ तद्गुणाभिज्यं वै वात्र स्रक्ष्मरी स्याजिन ज्येष्ठा ॥ ॥ वासनो
 ऋणुसविस्तराभिहाष्टादशगं रागुणमप्रकटाणं ॥ संविधायव धते न ॥ या १॥ बिहीना त्रिज्यका दिनजो
 क्रमजीवा ॥ ॥ या १॥ त्रिज्यया च गुणिता दलितता स्याद्दर्म एव रसरामगुणस्प ॥ यात्रि १ त्रिव १
 एवमप्रकटमानकृतिर्यासा हताभिभेगुणस्प दत्तेन ॥ ॥ न यावत् २॥ स्तन्यं रसरामलवाना मुक्त
 मोद्गवगुणस्प च वर्गः ॥ यो भ्रमो भ्रमगुणस्प च वर्गेति धु ॥ त्रि १॥ तैः यावत् ८॥ यात्रि १ त्रिव १ पदद
 नं च निजीवा ॥ ॥ तेन चोऽप्रकटा यावत् ४॥ मानकृतिर्यासा हता यावत् ४॥ युनिसमा ॥ त्रिव ३ नियमा स्या
 त ॥ पक्षयोः स्रक्ष्मरापगमेति ॥ त्रिव १॥ समावृणताष्टगुणौ च ॥ ॥ यावत् ६४॥ यात्रि ८ त्रिव ८
 पक्षेण यावत् ६४॥ यावत् त्रिव १६ त्रिव ८ संहिता वपि तु ल्यौ ॥ यावत् त्रिव १६ यात्रि ८ त्रिव ८
 तस्य दयहणोपि समो तौ ॥ न च चाष्टपदं यात्रि ४ त्रिव १५ यावत् ६४ यावत् त्रिव ८ त्रिव ८
 स्यादिदं यावत् ८ त्रिव ३१ यदि वेदमपीति ॥ यावत् त्रिव ३१ ॥ तस्य दयवरात्समस्तु व्यामानमप्रकटं द्वि
 धस्यात् ॥ न च चाष्टमिदं त्रिव ५५ त्रिव १५ यदि दं ॥ त्रिव १५ त्रिज्यया पदमितं हतं दत्तं ॥ ॥ नोचितं त्रिभु
 जालं कृणा ल्यकृजिवा तस्यये ॥ ४॥ नानयमेना कृलास्ति ॥ यस्य कोटिदलं तज्यं कृया न स्यात्समादिगुणाभागत

3

[illegible]

श्री साहसनाथ

32

२७३ तव हि कोण भवंतु कुंडं द्विधस्व संख्या कुरु जैर लीकं ॥ यैरुक्तमष्टाक्षमहोक्तयैस्त्र्यंशकैश्चापि तथा दत्तं न ॥ ॥
समेततः केवलबाह्यकोशैः सिद्धानि बाह्यमुतेर्भवन्ति ॥ अन्धस्त्रवन्निष्ठोऽस्वकोणां तैर्नैमिषरश्मिर्न हि वेति चेत्

वासनाबलवोचेनबहुधाशुद्धपंडितैः॥कृतं सुसूक्ष्मकुंडानांसाधनंनमोमेमतं॥॥संवादमेतत्कृतं
लेनसम्पत्कदेवकुंडं किलसप्रमाणं॥नान्यन्मुनींद्रोक्तंमपीहयस्मात्प्रत्यक्षसिद्धौनहिवाक्यमाणं॥॥अ
थकुंडवासनोच्यते॥समवर्णसमचतुर्भुजंक्षेत्रफलमलं हितद्वजस्तत्कर्णोव्यासइतितावत्प्रसिद्धं
तुल्यभुजयोर्वर्गयोगोहिद्विगुणभुजवर्गःसनुद्विगुणफलतुल्यस्तस्यद्वर्णःफलमलंतुभुजइत्युपप
न्नंयथोक्तंचतुर्भुजं॥अथवत्तफलंतुव्यासवर्गवर्गपंचगुणादष्टहतामूलतुल्यमितितद्विलोमेन
व्यासःस्यादित्युपपन्नंयथोक्तंवत्ते॥अथार्धचंद्रकुंडंतुवत्ताद्वीतत्रेद्विगुणफलंवत्तेफलंप्रद्वल्य
तद्वर्गमिद्वलंफलंस्यात्॥अतोर्ध्वचंद्रेव्यासोद्विगुणफलात्साध्यः॥द्विघ्नफलवर्गःपूर्व४अष्टघ्नःपूर्व३२पंच
भक्तःपूर्व३२॥अस्यमूलमलंव्यासइत्युपपन्नंयथोक्तं॥अथसमात्रिभुजंक्षेत्रंलंबादुभयतःसजात
यजास्ये॥५॥वतःप्रातिलोम्येनतद्योगेचायनस्यात्॥तत्फलंस्वात्मितंतंतातमेवातवायतेभुजोभुजाद्व
कोटिस्तलंबाःसनुभुजभुजाद्वयोर्वर्गंतरपदरूपइतिमूलाग्रहणाद्वर्गाद्वैवभुजकोटिघातरूपायतफलंभ्रिय
माणफलवर्गयोगिभुववत्॥विजोमेनात्रफलवर्गोन्निपादतास्त्रिभक्तस्तंमूलमलंभुजइत्युपपन्नं॥वत्तेसचायंभु
जस्तद्विगुणाचष्टि॥६॥अत्राष्टिभागस्यावर्गरूपमिदंअत्रि॥अत्रिभुजव्यासाद्विमितेवंबाव्यावत्॥अ
त्रमूलंद्विघ्नंचतुर्गुणतामूलंवातुल्यमितिचतुर्घ्रं व्यावत्॥नमः॥४॥लसमात्रिभुजभुजइतिताद्व॥१६॥लो

वेवां उक्तं वदतास्ते भुजः व्या० २२। ५७ अस्पवर्ग व्याव० ८। ४६। ४२। वर्गः व्याव० १। ५१। ३। पंचेडण व्याव०
६। २५। १५ अष्टवर्ग व्याव० १। ४८। १। चतुर्गुण व्याव० १। १२। ३६। मूलं भुजं तुल्यं व्याव० १। ४२। ३४।
द्विगुणं व्याव० १। ३। ५२। ४२ तथा भुजवर्ग द्विधा तुल्यं फलं व्याव० १। ११। ३३। २४। तथा व्याव० १। ४२। ३४।
फलत्रययोगः स्वफलमिदं व्याव० १। १३। ५० अतो बिलोमेन प्र० १। १३। ५० भक्तं तन्मूलं व्याव०
सस्तत्र सवर्णतो हरः सुखार्थं गृहीतः ४४३ एतेन फलं स्पष्टं ३६० हरं च ४४३ फलं पञ्चमं यथोक्तं ॥
अत्रैकहस्तपत्रे फलं गुणगुणं हरभक्तं व्याव० ४६८। ५। ११ तन्मूलं व्याव० २१। ३८। १। भुजं स्व० १। ६३।
अष्टाश्व फलं ३३०। ४६। ४४ चतुर्गुणं ५१। ३७ यत्र १०८। १६। १३ अथ द्वितीयपत्रं कुंजोपपत्तिः ॥ अष्टाश्व भु
जसंभक्ततासमिधुजतः फलं ॥ द्विगुणाष्टाश्वं भुजा व्यासाद्वत्त फलं तु यत् ॥ तच्छंडा मितं चान्यत् ॥ श्रीशारदा उच्यते ॥
लं चान्तरं कुंजयोः ॥ युक्तं चंडाश्व फलं पत्रस्यैक फलं भवेत् ॥ नदष्टं भुजवैयं प्रेतं व्याव० फलं युक्तं ॥
यथोक्तमेव पञ्चाश्वे फलं तत्स फलं यथा ॥ एकहस्ते चैकपत्रे भुजं स्व फलं २५। २६। ४२। २५। तथा ॥ फलं
यत्तस्य षष्ठांशो ३०। ५१। ४२। २० तथा तद्विवरो द्वयं ५०। ५१। ५५ ॥ तच्छंडाश्वयोगैकपत्रं ३६। २८। ४२। १५
यावत्संयुजं ॥ पत्रे पञ्चाश्व फलं २९१। ४१। ३८। भवेत्तत्रैव संयुतं ॥ यदष्टाश्व फलं तत्तु ३८। १०। २९ स्त २९
पञ्च फलं भवेत् ॥ यथोक्तं न हितस्ति द्विरव्यक्तं गणितं यथा ॥ अष्टाश्व भुजप्रमाणं व्यावदेके या
त्रिभुज फलं वर्गः व्याव० १। ११। १५। अस्प फलं व्याव० २५। ५१। यत्तच्छंडा फलं वर्गः व्याव० १। ६। ४० अस्प

॥ १४ ॥ द्विगुणरत्नमन्त्रराज्यको ५२१३१५२ सप्तमस्तवै भुजः ॥ षष्ठियां सादितः स्वोयकुंडव्यासादितोस्तयं वा ०१२६
११५६ भुजोत्रभुजोत्रासयंडेतुल्योत्रिवाहुके ॥ सप्तध्वनतफलकुंडेफलं व्याव ०१४११३ स्यात्तेनतत्फलं ॥ ॥
अनेन ०१४११३ व्यत्ययादिकं व्यासः स्यात्तत्फलं किल ॥ हरेस्त्रिभुजं २२१३ एवमपि १२०० मित्यक्ति पलवासना ॥ ५
लं फलं याव ०३१३७ फलं तं रं याव ०५१३८ वृक्षषडंशफलं नयुतमेकपत्रं फलं याव ० ॥ ३११५ अष्टध्व
मष्टपत्रं जं याव ०४१५८ अथाष्टास्त्रफलं भुजः या १६ रेणानेन २२१५७ भक्तव्यासः या १ व्यासवर्गयाव
अयं त्रिपंचगुणः पंचाद्विभक्तः फलमष्टास्त्रियाव ०४१५० ११३ दमष्टास्त्रं भुजं फलं ०२२१५७ नयुतं जा ०१५१४६
तं पत्रकुंडफलं याव ०४८१११ अतः फलमनेन ०१४८१११ भक्तभुजं मानं स्यात्तत्र संचारः हरेस्त्रिभुजं
पंचगुणस्तदा रूपमिते हरेको गुण इति लब्धो गुणः ०६१७१४ तद्गुणितं कुंडफलं फलं पत्रा ० ॥ ३११५ अष्टध्व
इत्युपभं ॥ अथ पंचास्त्रं द्विगुणाष्टाद्विभंशं दंशं व्यासभुजोस्ति तत्रैकषट्त्रिंशं व्यासभुजो ०३५११६ व्यासो ०१११३८
इदं द्विगुणं पंचास्त्रं भुजः व्यासो ०३५११६ अतः भुजं भक्तमो व्यासादितुल्यं भुजं व्यासो यो वलं बस्तु दुःखपतस्त्वस्य
रे व्यासादयतमुत्पाद्यतस्फलं फलं पंचाशरूपं पंचगुणं च पंचास्त्रं फलं स्यात्तत्र भुजं द्विभुजः व्यासो ०१११३८ व्यासो
सा द्विभुजं स्ति द्विगुणं तं रं फलं लब्धः व्यासो ०२४११७ आयते लब्धः कोटि भुजं द्विभुजं इति तद्गुणं फलं मापते व्यासो ०११५
पंचध्वस्त्रफलं व्यासो ०३५१४० अतो विलोमेन फलमनेन ०३५१४० भक्तव्यासवर्गं ०२२१५७ नयुतं जा ०१५१४६
तेन फलं स्वगुणो ०३६०० हरेस्त्रिभुजं २२१५७ विंशत्यपवर्तेनाद्गुणं हरो १८०११०७ वेदपत्रं अथोक्तं ॥ ॥
॥ ॥ ॥ सर्वज्ञसिद्धिद्वयसंयोगं व्यासो भक्तव्यासो ०३५१४० अतो विलोमेन फलमनेन ०३५१४० भक्तव्यासवर्गं ०२२१५७ नयुतं जा ०१५१४६
॥ ॥ ॥ तद्गुणं तद्गुणं वा हो ०३५१४० व्यासो भक्तव्यासो ०३५१४० अतो विलोमेन फलमनेन ०३५१४० भक्तव्यासवर्गं ०२२१५७ नयुतं जा ०१५१४६

अथात्र जीवान यने पुत्रां रायेन ज्ञात्वा कौस्तुभगतास्ति सिद्धा ॥ अमं विनैवानयनो धनानां ज्योतिर्विदां ज्यो
 गं जितोपलब्धौ ॥ ॥ लवाधमै कलिकादिकं स्यादतीत भोग्यांतर खंडकं ॥ ॥ पृथ्या हनंत घनयातजो
 वा जीवा भवेत्सा भिमता राखाथं ॥ ॥ या ज्योतिश्च भवति स्यात्तत्रापमं राखे मस्ति सिद्धं ॥ रोषतुष
 च्या गुणितं विनै कं पुत्रां तरेणात्र कलादिलब्धं ॥ ॥ युतं लवाधं भवतीह चापं वली कृतं तद्विकला स्यात् ॥
 क्रमं ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 ज्यो वराधधो ज्यो ॥ क्रमं ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 ज्यो वराधधो ज्यो ॥ क्रमं ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे

शिरोमणो ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 देकाभ्यां चैतन्मोटेः क्रमं ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 क्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 एवमिष्टा ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 अभुक्तं मेवास्ति खंडं ॥ ॥ क्रोटी ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 टितं स्तया ॥ ॥ तस्या ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 क्रोः ॥ ॥ इष्टं ज्योतिश्चाक्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 मेवास्ति भोग्यं स्यात्तत्रापमं राखे मस्ति सिद्धं ॥ रोषतुष
 क्षमा स्फुटं क्रमं सितं नीहृषि च्युता कौटि भवेत्क्रमं ज्यो ॥ ॥ स्यादुक्रमं ज्योतिश्च दखंडं क्रानि भुक्ता राखंडे
 करुणं परं परयात्र ॥ वासना निजधिया निजं न मेनाशिता क्रिया चित्तानवबोधाय ॥ ॥ तत्तत्त्वमेवोचितं गेहं
 संख्यां तावैव योक्ता स्फुटं नामयाथं ॥ मुन्यर्चिता श्रीरविणाथ सैवोच्यते यतो यैरादिगानसम्यक्
 खंडं मेदया रथं रास्त्रा नीदरा कलास्तथा ॥ ॥ खंडं मेदया रथं रास्त्रा नीदरा कलास्तथा ॥ ॥ खंडं मेदया रथं रास्त्रा नीदरा कलास्तथा ॥ ॥

हता कर्णहिता भुजज्यात चापबाहोर्विवरं फलं वा ॥ इत्येवमवाह प्रतिसंज्ञलस्य पूर्वोदिता द्विअपदेः
संचैवं ॥ ॥ वापनु यस्त्वात्प फलज्यायास्त्रिभं युतो नोन युतं नुतेन ॥ पदानि तानी ह भवन्ते नु
बाहुस्त्रया तेषाम युग्म युग्मे ॥ ॥ षट् भेद जात स क दु क मि ह त भा स क त्स म म म म मेवं ॥
कर्णानुपातात् स्फुटतां विहाय सर्वत्र यदोः फलचापमत्र ॥ ॥ तत्रासकत्साधितमेव स्त्र १५ संस
क घथोक्तै न फले न तुल्यं ॥ एवं यथात्रै व स क त्स कारा दपि स्वमां द किल दोः फलं स्यात् ॥ ॥
स क घथोक्तै व णो द्व व स्या स त्र त था ह प्रव दामि स म्य क ॥ गुट स्फुट त्वा न व बो ध जात म द भ
मज्ञान विभं जनार्थं ॥ ॥ परं सदै क रूपै स्त्र परि च्यं रौः पुरो दितैः ॥ स म भे दो द्व वं सा थं फलं ने दं कथं श्रीशारदा कय
चने ॥ ॥ त्रिज्या गुणा न्क ण हिता न्क लो पूर्वोक्त वत् स्फुटान् ॥ युग्मो जां त परि च्यं रा न्न त नोन पतना
स्फुटैः ॥ ॥ स्वेष्ट म थ परि च्यं रौः फलं कार्यं वि च शौः ॥ युग्मो जां त परि च्यं रा न्मां दान् स्फुटान् च द
मि ता न् ॥ ॥ वि चं रा म न वः १३।४० स्त्र ये दं ना स्त्रां रौ मि ता ३१।४० वि धौ ॥ ओ जा तो थ परि च्यं रा
प्रोक्ता भौ मा द धो च्यं ते ॥ ॥ ओ जे द्या गा ७२ व स य मा २८ र दा ३२ रु द्रा ११ ग जा ०४ यः ४८ ॥ ॥ द्वितीय यु
ग म पा दां ते स पंचां रौ द्र भा ग काः १४।१२ ॥ ॥ रं वे रं क क लो ने पु व ह्यं रा ३४।५१ हि म दी धि तेः ॥ स

श्रीशारदा कय

यं रा युग्म नं दां राः १२।२० कु सु ते क ल क र्या ॥ ॥ तु ना सा र्द्ध ख रा मा ३०।२९ बु धे सां पि रा रा य क ३५।१५ ॥
भा गा गु रौ च स त्रं रा भ वां रा ११।२० भ गु नं द ने ॥ ॥ त्रि लि णो ना र से षं राः ५५।५७ रा नो तु र्य प दां त जे ॥
युग्मा द्व ये थ स त्स य स प षं रा स्त्र यो द रा १३।१० ॥ ॥ वि धो नं दा द्वि भा गा स्त्र स पंचां राः २९।१२ कु जे
स्य तु ॥ सै क ल से क ष षि स्त ६१।१ बु धे व ह्नि क लान् यि ताः ॥ ॥ र स ध्यं रा २५।३ गु रौ भा ग लि मा म्नां
क द्वा सं मि ताः २१ ॥ क वे र् वि चं रा रु द्रां रा न् ०।४० वि चं रा थ वि ४३।४० भा ग का ॥ ॥ रा नेः श्री र वि
णा स्व ल्यां त रा भो ध व न भ्र ते ॥ ॥ द्वितीय तु र्य यो गा द्वं ग ही ताः पा र धे ल वाः ॥ ॥ ना रां क नी यं न च लो पि
मि थं फल वा सना ॥ वि चि भा स्ति य त स्त्र त्र गो ल स्त्रि वि भे द नः ॥ ॥ क मा दो ज युग्म परि धि द र्श नं ॥
य त्रा स त्रं युग्म प द न द्रा धं वि बु धे र ह ॥ अ युग्म ले क मे वो क्तं पा र धि
रा न हे त वे ॥ ॥ ओ ज युग्मां त र गु णा भु ज यु त्रि ज्य यो द्ना ॥ युग्म
व ते ध नं स्या दो जा दा ना धि वे स्फु टः ॥ ॥ क णा नु पा त जे स्य षाः
पा र ध्यं राः पुरा क ताः ॥ य था स त्स म फ ला थं वे त द द ना पि चो द ताः ॥
स वैः प्र दारैः फल मे क मे व पूर्वोक्तं गे व य था सु स्त्र श्रौः सि द्धां त वे

मोदाः परिचयः

ओजपदाने

द्वितीययुग्माने

चतुर्थयुग्माने

सोरास्येयुग्माने

रा	कु	त	च	स	र	म	प
१३	३१	०२	२८	३२	११	४८	
१४	३२	०३	२९	३३	१२	४९	
१५	३३	०४	३०	३४	१३	५०	
१६	३४	०५	३१	३५	१४	५१	
१७	३५	०६	३२	३६	१५	५२	
१८	३६	०७	३३	३७	१६	५३	
१९	३७	०८	३४	३८	१७	५४	
२०	३८	०९	३५	३९	१८	५५	
२१	३९	१०	३६	४०	१९	५६	

तन्मयकानिबद्धं ज्योतिर्विदां संशय भंजनार्थं ॥ ॥ मुक्तां तज्जादोजपदां न जाने मध्येनुपाता सारिधेः स्फुट
 त्वं ॥ फलोपपत्त्या विहितं सदास्ति जानीति नेहं जड बुद्धयस्तु ॥ ॥ इहं मयोक्तं पारिधेः स्फुटत्वं न देव्य
 श्रीरविणामयार्थं ॥ प्रोक्तं स्वशास्त्रे धर्मपरं तु तत्र संदृष्टं तेषु ग्रन्थपदात्पाठः ॥ ॥ उक्ता हि सवादनपा
 सनायं प्रायो बुधैरज्ञपरंपरा ॥ स्तैः ॥ प्राङ्मुखाः संप्रति सप्रमाणो विद्वैः स्वशास्त्रा निरंतरं गृहीतः ॥ आ
 यो दत्तां च ग्रहगोलसंस्थां ज्ञात्वा वैरव्याशयपाठ उक्तः ॥ स्थिरस्य धातुं नुगतः प्रसिद्धः स एव उक्तो मम ना
 ग्रहोक्तः ॥ ॥ यद्वा कृत्वा लेन प्रवणानुपाते कृते पिसोरे पारिधेः स्फुटत्वं ॥ न दासना विद्वद्गवास्त एव ना
 रायणो मंडल गोनवान्यः ॥ ॥ वस्तुतस्तु न हि सोरम तस्य कल्पनां ग्रहभवा मवगंतुं ॥ अन्यथा स्थिति श्रीरारदात्मिका
 वशाद्दृष्टि वयोपि धामो न जड बुद्धि नरः कः ॥ ॥ अतींद्रियाथ विज्ञान प्रमाणं प्रुतिरेव हि ॥ कतिपय
 ने प्रमाणं स्यादुक्तिः कृतं न नारद ॥ ॥ इति ज्ञातो मुक्तिरिहा स्ति यदि ह्यनुसारिणी ॥ इहं शास्त्रं कल्प
 वा ह्यत्रोक्तं स्वनिबंधने ॥ ॥ इहं नृते स्तेः पारिधेः स्फुटां शौर्य भोक्तवदोः फलं चापमेव ॥ फलं च कर्ण
 क्षेप वत्सं कल्प्या ज्योतिर्विदां संशय हार योग्यं ॥ ॥ आर्षोक्तं ह्यस्फुटतां मबुध्यामाददोः फलं ॥ सक्त
 देवो दितं त्योक्तौ भास्वरा धेनं सज्जनं ॥ ॥ तुलादिमेकादिगते च क्रेद्रे फलं धनं नर्णमशक्यं वद ॥ मुस

श्रीरारदात्मिका

स्वस्वक्रेद्रेष्टदोः कोटि जीवे पारिधेः शानिधेः विभक्ते च शांशौः ॥ ॥ क्रमात्स्वस्वदोः कोटि संशेफ
 लेस्तः फलां सज्यया वा हुते त्रिज्यया ॥ ॥ विभज्योद्वंदोः फलं यद्यथोक्तं फलां सज्यये वेहवेद्या
 बुधैः सा ॥ ॥ अगादिक क्रदिगते च क्रेद्रे स्वकोटि जीवां सफलज्ययोः ॥ योगोत्तरं कोटिरिहाथ दोज्या
 भुजस्तयोर्वग्युतेः पदं स्यात् ॥ ॥ अतिस्तथा कोटि फलं त्रिमोर्यो योगोत्तरं वा त्रयभोक्तवद्रे ॥ को
 टिश्च न दोः फलवर्गयोगान्तरं स एव प्रवणोक्तवोद्वि ॥ ॥ क्रेद्रे स्पदो ज्यागुणिता कृतां सफलज्यया
 कर्णहिता स भापं ॥ ॥ सप्तमं फलं स्याद्द्वेव नो हि मध्यस्फुटां तं रं ह्यन्य शरं ग्रहस्य ॥ ॥ त्रिज्याहेतुं दोः फल
 लमेव कर्णोद्भूतं तु तत्रा पमितं फलं वा ॥ सुस्तप्तमिधं म दुशी प्रमायेन संशयं कार्यमिदं ग्रहज्ञे ॥ ॥
 त्रिज्याहतः कर्ण हतः कृतश्चेद्य भोक्त एव पारिधेः स्फुटः स्यात् ॥ न साधितं दोः फलं चापमेव फलं
 भवेदोक्त फलेन तुल्यं ॥ ॥ त्रिज्याहता कर्ण हतं वदो ज्यास्फुटा भवेत्तां पारिधेः स्फुटा स्यात् ॥ यथा
 भवेदोः फलं चापमेव फलं यथोक्तेन फलेन तुल्यं ॥ ॥ त्रिज्याहता कर्ण हता कृतां सफलज्यये
 वा त्रिज्याहेतुं स्फुटा स्यात् ॥ यत्र दशादोः फलं चापमेव नस्तप्तमं फलं वोक्तं फलेन तुल्यं ॥ ॥ त्रिज्या

४७

अमनीरुबिंबं ॥ तल्लसकेद्रं क्षितिगर्भं नो किं सन्तरेतो सफलं ज्यकार्ये ॥ ॥ अत्रैद्रं माद्यं चतनो द्वितीयं केद्रं भ
वेत्त्वां सफलं ज्यकार्ये ॥ ताभ्यां विधेयो निभजी वयैव मध्यस्थं वक्ष्यामि मंडलाख्ये ॥ ॥ अत्रैद्रं माद्यं चतनो द्वितीयं केद्रं भ
तद्वितीयं स्पृष्टं सूत्रं मध्यस्थं कृतमुत्तमं ॥ तथैव यथा धरं सूत्रं यातं नीचाधिष्ठं सूत्रं मिलासु केद्रात् ॥ ॥
यथा ये सूत्रं प्रतिमंडले स्ति तत्र यथा होत्रं परिबल्यनीयं ॥ तथैव नीचाधिष्ठं नीचाधरं सूत्रं स्वयं क्षिप्रं यामपितद्वेदे ॥ ॥
उक्तं हि सत्तादितयं कुगभादिरक्षितं तान्निवृत्तिं स्थितं त्वात् ॥ तद्वचनोः केद्रं गते धारिण्यं ते च सूत्रं सुधिया विधेये ॥ ॥
न कोयदुर्ध्वं धरं मंतरालं सर्वत्र तस्यां सफलं ज्यकार्यं ॥ नीचो च सूत्राच्च समांतरेण तद्वचनं योरंतरं च सूत्रं ॥ ॥
उर्ध्वं धरं तस्यां सफलं ज्यकार्यं सर्वत्र तस्यां अपि विदाव बोध्यं ॥ यदस्य बिंबं प्रतिमंडले स्ति तन्मंडलं च त्रैमणीं प्रकाश्रीशारदाजपान
हं ॥ ॥ केद्रं स्पृष्टं त्वेकेदिने धते ना बिंबं त्रैमस्य प्रतिमंडलात् स्यात् ॥ यत्रैष्टकाले त्रैमण्यं बिंबं भवेत्त
स्पृष्टं क्षितिगर्भं तस्यात् ॥ ॥ सूत्रं भूतं त्रैके धिलयत्र तत्र मेकादितः स्य पुरवगः फलाथं ॥ प्रकल्पितः पूर्वमनी
द्रिपुत्रैस्तत्ताधनाधं च वदामि युक्तिं ॥ ॥ उच्यते लोमं रव लुतंगभागे मेकादिरस्मात् रवचरोऽनुलोमं ॥ सैयस्त
दुष्टांतरं मत्र केद्रं तज्ज्याभुजं ज्यारव चरावधि स्यात् ॥ ॥ त्रिष्वक्ष्वनीचो च सूत्रं तत्र वा दुस्तथा कोटि ४७
रहाथवेद्या ॥ उर्ध्वं धरा मध्यमं वृक्षिद्रा स्फुटि र्यक्ष्वस्तत्रात् रवचरावधि स्यात् ॥ ॥ सा कोटि जीवां सफलं ज्य
योस्वाधोगांतराभ्यां मबीका किं केद्रं ॥ तद्वदुकोद्योः कति योगं मूलं वृणः कुगभात् रवचरावधि स्यात् ॥ ॥ अथा

त्रतमध्यमवृक्षिद्रा पात कोटि सूत्रं किल यत्र तत्र ॥ मध्यो ग्रहो यत्र च कर्णस्तत्र तत्र स्पृष्टं तत्र फलं तदंतः ॥ ॥
तत्ताधनं च ग्रह बिंबा केद्रादधोमुखे तेषु निषोडिस्तत्रे ॥ कुगभंतिर्यगतं सूत्रं गास्वात् केद्रं स्पृष्टो ज्यैव भुजस्तद
तः ॥ ॥ बिंबं तथैवां सफलं ज्यकार्यं त्रैमस्य प्रतिमंडलात् स्यात् ॥ तल्लं गस्तत्रैव भुजं ज्यकार्यं दोस्तथा स्ववि
बालपुत्रं गस्तत्रे ॥ ॥ अथो मुखे मध्यमं खेट बिंबं तत्र स्वरूपां सफलं ज्यकार्यं ॥ कास्वात् सल ज्यैव भुजपातं त
स्यादधप्रकारेण म होपपन्नः ॥ ॥ मध्यग्रहं मध्यमवृक्षिद्रा स्फुटि केद्रं प्रकल्प्यां सफलं ज्यकार्यं ॥ नीचो चैव तं कुरु
मध्यमस्व कुगभंतिस्तद्विगं च सूत्रं ॥ ॥ कुदुर्ध्वं धरं तद्विगोर्ध्वं पालौ लयत्र तत्र यत्रैव तदुच्यं ॥ नीचं त
भाधस्थितं कालिलं त्रिष्वक्ष्वस्तत्रैव यो ज्यमध्यं ॥ ॥ नीचो चैव तत्र प्रातव त्रयो गे बिंबं वरीवर्ति स देव्यस्मात् ॥
नीचो चैव संज्ञे पारधो च भां शो कते स्व बिंबावधि तुंग देरात् ॥ ॥ केद्रं राया स्य प्रतिमंडलात् एवाधनं भुजको
टि जीवे ॥ नीचो चैव संज्ञा साक्षिप्रमाणं एव दोः कोटि फलादुच्यते ॥ ॥ अत्रैद्रं माद्यं चतनो द्वितीयं केद्रं भ
अतथा कुमध्यं ॥ त्रिष्वक्ष्वस्तत्रैव यो ज्यमध्यं ॥ नीचो चैव त्रिष्वक्ष्वस्तत्रैव यो ज्यमध्यं ॥ ॥ समांतरे स्फुटि भजी वया स्यात्
लोच केद्रं मग वृक्षिद्रं ॥ त्रिष्वक्ष्वस्तत्रैव यो ज्यमध्यं ॥ नीचो चैव त्रिष्वक्ष्वस्तत्रैव यो ज्यमध्यं ॥ ॥ समांतरे स्फुटि भजी वया स्यात्
दिः कुमध्यं त्रिष्वक्ष्वस्तत्रैव यो ज्यमध्यं ॥ वादुस्तथा दोः फलमेव ताभ्यां वृणः स एवास्ति कु बिंबमध्यं ॥ ॥ मध्यारव्यं वक्ष्या
गतं मध्यखेटाया वक्तुं केद्रं श्रवणं स्थितं त्रैमस्य ॥ कोटिस्तथा कोटि उणो भुजं ज्यकार्यं दत्ता समधो मुखं स्यात् ॥ ॥

स्त्रीकर्मविचक्रं कुजे ॥ वेद एव रचितं त्रयमथास्पवा सना कथमनेनैव धिया हि ॥ दोष एव न गुणो रविणो ज्ञेते न यु
 क्रममेव सदीप्य ॥ रेखा स्वस्वपाण्डुदिता विधानि वृत्तानि यद्गोलमेवास्ति तन्मन्त्र ॥ वदा भिगोलान्कले हेतुभूता
 न्मन्त्रा न्दृढाकारा भवन्ति विरूपा न् ॥ उच्चनीचा भिधौ कर्णौ विंवा द्वे न युनो नितौ ॥ परोक्षे परनीचा रवौ द्वे
 यौ गोलविदा ज्ञेते ॥ परोक्षे मांदे अवगांतरेण कुगर्भतः स्यात्परमोच्चगोलः ॥ तथैव मांदास्य परनीचा रवौ द्वे
 सा दृतेः स्यात्परनीचा गोलः ॥ परनीचा रव्यगोलो धाः परोक्षो गोलो वाहिः ॥ नैवा कर्णविं वसं चारः तयोर्मध्ये तु
 सोऽस्ति हि ॥ परोक्षे कर्णो रवि मांदजात्य फलज्ययो नः खलु पृष्ठ कर्णः ॥ स चा कर्णविं वीयसु गोलकस्य व्यासो विन
 ओदरसंज्ञकः ॥ बतलकण विस्तारदले न क्षिप्तौ पृष्ठोदरा रव्यो विन यस्पगोलौ ॥ स च प्रसिद्धः प्रतिमंड
 ला रव्यो गोलो धपृष्ठोदरगोलमध्ये ॥ स्यात्तस्य पिंडो रवि विं वगोल व्यासो भित्तो स्तत्र च विं वगोलः ॥ क्षिप्त
 रो रवे स्तत्र प्रतिवृत्तं पृष्ठगोलै नु ये स्तः खलु पृष्ठे द्वे ॥ मिथश्च प्रज्ञांते दिने नतो यत्खा के स्तत्र च प्रतिमंडले
 स्यात् ॥ पृष्ठे तथैवा दरगोल केन मध्ये तु यत्प्रतिमंडला रव्यौ ॥ वदंति मुखी रवि के द्वे योगा न्मध्य रव्य कृत्वा प्रमितं
 बुधे द्वाः ॥ नीचोच्चग व्यास भवो द्वे रेखात्मके तु यद्वा स दलं त्रिभज्या ॥ सोऽर्धस्थिता कारा कदंबा व्यामप्य कर्मां
 दां स फलं रा के स्तः ॥ सुगंधदेरो भवतः प्रसिद्धौ यो निवृत्तं सरलं च स्तत्र ॥ यथा कदंब द्वय बद्ध स्तत्रा सवर्जनां
 दां स फलं ज्यया स्यात् ॥ समांतरं स्थितं धपृष्ठे द्वे सुगंधदेरा द्वय गे तथाये ॥ गोलं च लोति प्रतिमंडलस्य तद्वा
 सरवंडे प्रतिवृत्तं के द्वे ॥ कुगर्भतः स्यात्स फलज्यया ये सदा सुगंधद्वय बद्ध स्तत्रे ॥ कदंब द्वे रव्ये न रा द्वे गोलं च लो राग सा

श्रीशारदा जय

कारव्य कर्णा यधोक्ता स्त्रिगुणगगा स्ते ॥ कृत्वा धमंदश्च वणा गकांस्तान् यदोः फलं स्रसनुपातजंतर ॥ आ
 द्यो दितं दोः फलमेव नाशे कते समत्वा त्रगुणहारयोः स्यात् ॥ इति हि धृष्टा प्रवदंति तुष्टं मंतं दीयं प्रतिभातिय स्यात् ॥
 कर्णा यदो ज्यो स फलं ज्यया रव्य हनौ तु हारस्त्रिगुणो गृहीतः ॥ नो मंद कर्णो मंदु दोः पूजा धर्मि त्रुक्त युक्त्ये वहित
 भिरासः ॥ कर्णा नुपाता दिह दोर्ज्यया अपि स्फुटं पृष्ठे कल्प्य चैव ॥ यदोः फलं तं समस्त रश्मि रूप फलं ज्यया
 या मिह नै क्षातिर्न ॥ फलं ज्यया मध्यवेटो क्षास्ते रश्मि कर्णा नुपातजा ॥ स्पष्ट के द्वे द्वे नैव दोः फलं न समा सदा ॥
 इति भंग्या क्षेपरी सायथानिः संशयं तथा ॥ वदाम्यहं तणां तुष्टे संशय ग्रस्त देहिना ॥ कल्प्य कुक्कुट विंवांतः
 श्रवणो मध्य स्तत्र के ॥ मध्य कृत्वा स्त्रिता मध्य ग्रहा चिह्ना यथा भवेत् ॥ कोटि स्तत्र न धान दत्त पृष्ठ चिह्ना दपी
 हतव ॥ कोटि स्तत्र न यो लिय कृत्वा समानं चानरं सदा ॥ मध्योक्ष कोटि स्तत्र स्थ विं वं स्यात्प्रतिवृत्तं ॥ उच्च विं वाव
 भिस्त्री यमध्यमं द्वे दमस्ति च ॥ स्पष्टो भवो टि स्तत्र स्थ प्रतिमंडल दे रागं ॥ उच्चोत्पृष्ठ भवेत् द्वे दंत मध्या
 रव्य स्तत्र नः ॥ न कोटि द्वय संबंधा लो गो वीध मेव नै ॥ एक रूपैत यो जा से तु ल्ये तु ल्य क्रुते वं शान् ॥ इति शि
 ल्यं बुधे मां वास्तना म्पुन त्वेनः ॥ विंवा दं स फलं ज्यया तु ल्य क्रुते तु दोर्ज्यया ॥ मध्यवेट जन्विह्ना व्या कृता
 मध्य रव्य स्तत्र नः ॥ भुजस्त्री य फलं ज्यया मध्य कृत्वा ततो यथा ॥ तद्वत्ते मध्य पृष्ठ चिह्न मध्य कृत्वा दना दीपि
 उक्तं वदोः फलं ज्यया भिन्न नीचोच्च ततः ॥ प्रतिवृत्त स्य तत्सु पृष्ठो टि स्तत्रा वधि स्थिते ॥ कर्णो स्यात्स फलं
 ज्यया वाहु स्यात् मध्य स्तत्र नः ॥ दोः फलं स्पष्ट के द्वे भं तु ल्यं पृष्ठ फलं ज्यया ॥ समत्वा जा सयो र्दधं चोपपन्नम

श्री गुरुभ्यो नमः

42

५.परिधि५

१ अतश्चाश्रयः प्रयत्नः उच्चगत्या प्राच्या च लोतश्च लभ्यते ॥ नीचोच्चसंज्ञोऽस्ति तदंतराः सखाश्रयात् अथ लोतः कथं ॥ कर्दवः
भाति न ज्ञेयः दग्धत्वा स्वातर्गतं परिशिष्टं ह्येव ॥ स्विबलु नीचोच्चकृत्तगोलः केद्रस्य गलैर्वाहपाश्र्वाया ॥ चलोऽस्ति गंधादिहत
गंधो जास्वीति गतरे च राश्विगोले ॥ गंधात् परिधिं चित्वा तरे स्थष्टैरवेर *

५३

रुद्रांतवक्तुं ॥ ग्रहेभ्यो मंजिजकृतिवायां भ्रमभ्रमिस्त्वौजमुखात्पुटोसौ ॥ स्त्री नीचभीतश्चलनीहवक्रादि
 क्रोविलोमं प्रणुनत्रयुक्तिः ॥ भोमादिवा नांचलतुंगभुक्तिः सदाधिक्राममध्यमभुक्तिः ततोः ॥ स्वगोनतुंगं पारकल्प
 केद्रंतदाभ्युक्तेद्रं भवतिस्वतुंगतः ॥ व्यस्तं त्रिभेस्पप्रतिमंडलेन फलं युतो नोन पुनं पदानि ॥ न इद्रमानेचलनेद्र
 म्प्रचलोचनः स्वाभ्युक्तेद्रं प्रशिद्रौ ॥ फलान्तरस्यापचयोस्त्वभोवस्थाना त्रैतस्याभयतः सदैव ॥ एवं न भेवोप
 चमोससंरूपलस्त्रला औभयतोस्त्वभ्युक्तेद्रं ॥ मद्रुस्फुटमेसधिव पूर्वमद्रुस्फुटग्रहएवाग्रिममद्रुस्फुटग्रहो
 स्त्रिसततं तौस्वस्त्रफलरीप्रफलसंस्क्रुतोस्फुटो भवतः तदंतरं स्फुटभुक्तिः पूर्वस्फुटग्रहो नाग्रिमस्फुटग्रहो
 पा फलान्तरसंस्क्रुतमद्रुभुक्तिसमा ॥ तच्छत पूर्वस्फुटएवाग्रिमस्फुटइतिभुक्त्या सर्वत्रयासनासुगमा ॥ सायथा
 तत्राद्यपदेधनफलवद्वा फलान्तरं धनं तद्युक्तमद्रुभुक्त्या धस्फुटादधिक्रएवाग्रिमस्फुटः परंतत्र फलान्तराप
 चयादपचयएवतस्याधिक्रतायां एवद्वितीयपदेपि धनफलपचिसा फलान्तरमगांत नमद्रुभुक्तिरेवस्फुट
 भुक्तिस्तत्रयावदल्पं नमद्रुभुक्तिः फलान्तरस्यावदक्त पूर्वस्फुटादग्रिमस्फुटो हासनेमादधिक्रएव फलान्तरो
 पचयात् ॥ अतंतरमद्रो फलान्तरमगां मद्रुभुक्तिसमतं दतरं स्फुटभुक्त्या भावात्स्वीपरस्वको समो भवतः
 नीचासनेतत्रवक्रगतिप्रारंभस्तदग्रिमस्फुटस्याल्पत्वादेवतो नीचयावदुपचयेनमद्रुभुक्त्याधिक्रफलो
 तरे सति मद्रुगत्पनेर्ण फलान्तररूपस्फुटभुक्त्या विहीन एवस्फुटएवाग्रिमस्फुटो हास फलान्तरापचया
 तत्रस्फुटभुक्त्यापचिसानीचीयावदातन्मनएवाग्रिमस्फुटः पूर्वस्फुटात् ॥ अतंतरं तृतीयपदेपि क्रण

श्रीशारदाजयात

५३ एति

फलवद्वा फलान्तरमगां मद्रुगत्पधिक्रान्मद्रुगत्पनिनंसदृणमेवोततस्फुटगत्पाविहीनएवाद्योगिमः
 स्वात् नीचासनेतत्रापचयेनर्ण फलान्तरं यतमद्रुगति समेतत्रतदंतरं स्फुटगत्पाभावात्पुनः पूर्वसमए
 वाग्रिमस्फुटइति नीचासनेमार्गगतिआरंभोपिन दग्रिमस्याधिक्रत्वात् ॥ अतंतरमपचयात् फलान्तरं मद्रुग
 तेयदाल्पतेदातदंतरं धनगस्फुटभुक्त्या युक्ते पूर्वस्फुटएवाग्रिमस्फुटस्तयपिदोपि ॥ तत्राफलं हासाद्रन
 फलान्तरयुक्तमद्रुभुक्तिरूपस्फुटभुक्त्याधिक्रएव पूर्वो ग्रिमइति फलान्तरवद्वा वद्विक्रमेणैव पूर्वस्फु
 टादधिक्रएवो तत्रस्फुटो वरीवर्तिरुवैस्त्र विलक्षणगतिवराज्ञयमेनैवरी तैतदानयनस्याचाभ्येता
 त्र्येल्पांतरं गग्रहमध्यभुक्त्यैवस्फुटगत्पाभावकालजाश्चलकेद्रं शापाठिताः सुखाथं तदा सत्रस्त्रले
 यदाचलने फलान्तरं मद्रुगति समंतदातत्रस्फुटगत्पाभावकालं वास्तवं बोध्यं ॥ धनफलं हासेवक्राभ्रजम
 णफलवद्वा भोमागारं भ्रजमिति ॥ अथोच्यो नग्रहसमेपचलकेद्रं तत्रेद्रमपि चीयमानमुद्रोदुलोमगति
 द्रगत्पनीयपदेवक्राभ्रो द्वितीयपदे भोमागारं नीचासने पूर्वविक्रमार्गे द्वेद्रव्यस्यासने ज्ञेयः ॥ अत्रस्फु
 टवमंद्रस्फुटोपचयनं भवेद्रुत्तमिति नोशं वनीयं ॥ मद्रुफलान्तरस्योक्तवत्तत्राध्यग्रहान्तररूपमध्यगे
 तितुल्यत्वाभावात् ॥ मया सधियवोधाधं विक्रमार्गस्त्रिवासना ॥ सुबोधाविहितान्यैः सासम्यङ् बोधितायनः ॥ ॥
 क्रोमध्यगतिर्यस्त्ररेखास्त्रप्रतिवत्तवो ॥ संपानेवाहिविचंचैस्त्रलाभा वोगनेस्तदा ॥ ननु खंडनकु
 नकुबुधैवेति यन्नगोदतं निजेन त्रे ॥ भास्त्ररेणतदसिद्धिनितां तंगो जसद्रुणतमुक्तिवरो जातः ॥ यिन

मद्रु

संघातारिखितमेवं
तद्विबनेकदिना
तदेव

(Faint handwritten text in Devanagari script)

३५ ब्रह्मस्य सागस्य भवेत्प्रल्लो...
१५ २६ ३० १९ १८ ४ १५

श्रीशगर दजय

三

परैस्तेथारि मकपत्रनस्थैः कृतायनां शस्यदरेव
रेथ ॥ ननाडिकामंडलयोगदेशादेवोदितस्तस्य निर्ययोदिता ॥

2

मृतं सत् ॥ ॥ यतस्त्रिभागे च लनेत् परस्परं २४ तदुक्तरीत्या तु जिनस्य का द्विः ॥ चापंच भांशाश्च लनेत भाद्वे १२
जिनस्य का वनदिलस्य मन्त्रः ॥ ॥ चापंच भांशाश्च लनेत् २४ तदुक्तरीत्या ॥ भाच भूषण
परदिद्विभ्रमा घातिद्वनत किं गोणतं पूजा थी ॥ ॥ ब्रह्मावर्चं दानु गते मुनिद्वेः स्फुटाधिकारस्फुटये च रेखा
अजापदिसिद्धेरुदितः स्वतन्त्रे स्थित्या दिक्का नां पूजानि पयोस्ति ॥ ॥ फलोपपत्तेः सैव ह वा पुष्याया अतो ज
भेदोपलभ्यो न बाधः ॥ नेन विरोधोप विरोधतो येः प्रोद्योदितं स्वीयकृतौ न सतत् ॥ ॥ स्फुल्लता च लने स
तिर्कर्म कौत्सा मुनिभिः पुरा ॥ स्फुल्लता प्राज्ञा सत्कातिर मन्त्रादिनो हतेः ॥ ॥ ग्रह विंशत्युत्पत्त्या स
ष्टि प्रतदलोमिताः ॥ नाश्वः कवापराः स्वस्वपुण्यकाजः स्वसंक्रमितः ॥ ॥ तत्रावस्थाति पुण्याः स्फुरन्परले
टस्य संक्रमितः स्वसंक्रांतौ ग्रहो मिश्रं प्रददाति फलं नृणां ॥ ॥ स्वाकारागोले तन्मणा घनरे विंशता
लकः ॥ ग्रहाणां दिगितिगभा धैर्यो जने र्यो जने श्रुतिः ॥ स्फुटारण्यास्ता गोला विदाहे वा तत्सा धनं श्रुतः ॥ तत्र च
द्राक्यो रक्त फलसा फणने दत्ता ॥ ॥ मध्ययोजन कर्णो मिथ्या साधेन चंद्रयोः ॥ व्याकरणो योजनस्य यो
भवेताम न्यधो धुने ॥ ॥ कुजादिक्का नाम मधमंदरो घ्न चतुः प्रक्षारस्फुटता न्यभा सारः ॥ सुस्तमसद्वास्तव
सितितस्तत्ससा धैर्यमहा प्रयासः ॥ ॥ लब्धस्तथा नेव मनोऽविरोधात्ततां मुखे न व्यवहारसिध्य ॥ ॥ व
दामिकणानेय नं महाविशा कल्पसर्वा दत सौररीत्या ॥ ॥ युः खेटकां सप्तवर्णोऽयं हो शंस्तत्रिभुमयो
योगदलं हर्षणं ॥ ॥ प्रद्वयसौ मध्यम कृतिक्का स्फुटणे निविष्टस्त्रिभुगो हतम् ॥ ॥ स्पष्टो भवेद्योजन

श्री गणेशाय नमः

14

कूर्ण एव स्यात्कृशगोपांवरगादिभिः॥ श्रीविष्णुधर्मोत्तरजोषिचामयं सर्वराष्ट्रदिह सर्वजीवा॥ ॥ त्रि
ज्येव बोध्या धनदं सकृण विरोष उक्तः स तु योगशुभः॥ इह प्रमत्तणां वरौक्तशोभं सुखास्य शिष्टं तशिरोम
गोयत॥ ॥ यस्तावन्तो मे च वरं तु कृणु संसाधनं को जन मा वनस्तत्॥ न शास्त्ररीत्या प्रवदा म्ययोग्य परग्रहा
काशजगोलसंस्थं॥ ॥ ग्रहस्य कृष्णचलद्वयं निघ्नीस्पृष्टा भवेत्तदा स दले न भक्त॥ तद्या सरयं जंत रितः
कुमभ्यास्तभ्यामने हि प्रवहन्ति तेन॥ ॥ को जन कर्णोष्ठोष्ठोस्तये दोर्मंदकृणुभिः॥ त्रिज्या भक्तो स्पष्टो यो
जन कर्णोत्तयो भवतः॥ ॥ भौमादीनां मातृ त्रियोजिनाख्या तिसमस्त्यासाहना त्रिज्यामासा॥ स्पष्टा कर्णवि
जनाख्या भवति ते व्यासा द्विः स्पष्टकृष्टो द्विवाहि॥ ॥ पाठोक्तमध्यं कृति योजने न्यक्तिः फलुस्यानयनप्र
सिद्धात्॥ दृष्टाल्पयुक्त्या सदी दमुक्तं दुष्टं भवेत्तल विचारतोत्र॥ ॥ इक्ष्मा नयनं दुष्टं दृष्टं योजनं कर्णो
अन्यधानयनं दैवमुनिभिश्च कृतं पुरा॥ ॥ विवाचन्यायपि स्यात्सुखास्य नीह नमते॥ जनः कर्णनि
रासो वंगानेनायधो चते॥ ॥ त्रिज्यां घृष्टकृणु तिलिमा वं बंधुद्वयं॥ ग्रहयदा सनावाष्ट्रं लाधं
स्फुरादिभिः॥ ॥ स्वकृता बुक्तमप्यायैस्तन ग्राह्यं धंधन॥ भक्तो यो यं मध्यारव्यस्यो यं कर्णो गतं भगो॥
पंचलिमाधिकं बंधं भवेत्तद्वीतिस्तथा॥ स्वमध्यं कर्णो गतं संधं बलिमो यं गतं था॥ ॥ स्वनीचं कर्णो
मं संस्थं भवेत्तद्विचित्रं को भिन्नं॥ रव्यं नीचं मध्यारव्यं कर्णो गतं कुतः स्वयं॥ ॥ तथा विवं भवेत्तद्विचित्रं

मिनाx

स्वनीवगभगोविन्दम... अंशोर्गंतु... भास्वरोहमसदीत्या
द्विरोधातदयसते...

५८

ध्वंस्वीयनीचगं॥ न भेयमकुलमोर्ध्वजायतेन पुनेर्वशादि॥ ॥ इनें युविंवेनसमंतदधिसंनदध्वगमुक्त
विंबं॥ लोकोविहंयमादतैरस्यलपुकारजदरपविंबे॥ ॥ सम्यक्तेनैर्यवनेरपीदुचतेः स्फुटं योजनकर्णमा
नं॥ स्वमार्गजंलेनमिदंलुदुक्तंमसुपूर्वतंदहनवेनि॥ ॥ इनें चैकधोर्ध्वगतासदेवाधिद्वैस्तिभोमापुजनी
चकृत्सिका॥ सदाधिकांलोर्ध्वगताधरस्वावेवीयमर्त्तप्रतिवचयोहि॥ समथ्यकृतास्वमयोर्दुक्तं संमीलनं
नभकृधंविदज॥ प्रसुधदृष्ट्यापरिधाधितेत्वात्रलुज्जसेलंयवनादपीथा॥ ॥ कलासरय्यायद्वेत्वेदविंब
समंवाधिकं चाल्यकंस्वातदेव॥ नदृष्ट्यापिनीलांबरेदरपमिधननानंतेमृदाः स्वकुशानगर्वादि॥ ॥ इति श्रीम
लाकरधिरचिते सिद्धांतननुविनेग्रहस्यप्राधिकाः॥ ॥ ५॥ दिग्देवताः सवलोपयुक्तविनेश्वरंयात्र
विदंतिनदाः॥ हातुंचनानुरगेलसुसुधमरीतात्रिप्रश्नसंज्ञंगणितं प्रवचि॥ ॥ वाधिताविपरगोलजसंस्थास्वी
कृतानिधेनौसमस्तत्रे॥ तेन प्रमिरवगभानिलगोलाभैकमेवपरिब्रज्यसुगोलं॥ ॥ लाघवात्तदुद्देशे
तस्सुधमधोत्रजातगणनासुधियोद्याः॥ चेत्यराधमिदुधातुमयानिवंशजाव्यथदृढानिसुधीति॥ ॥ ननु
लानिचसुसुधमराकासंभवानिबिदचय्यधिधेयं॥ गोलसुधमगणितंगणितं गोलगर्वादिहसंज्ञितं
गर्भं॥ ॥ तद्गोलपृष्ठे भवसंज्ञानद्वैकायैत्ययाम्यो नरदिगतेच॥ परस्परंगोलदलांतरत्वं सिद्ध्याधकायै
प्रमथ्याचिह्नात्॥ ॥ वत्तनुयत्तवांकलवौनरिक्षाकर्वापरारव्यंविषुवंतदेव॥ नाद्याहयंतत्रयप्रदेशानिर

के

गीशारदातय

५८

अनाद्यनंतकालेस्मिन्ब्रह्माणां चलो निरा॥ भगोलो तो वरीवर्जित सत्तं राशिमंडलं॥ ॥ तद्वशाच्चलभा
मैस्तपरद्वदिशोप्यलं॥ कालो नैनादृशोयस्मिन्चलो यंकथंचन॥ ॥ नादीभयतकोर्ध्वनसंनपातः पा
नएवसः॥ चलाशक्तिधेसोरोक्ताहेयास्तद्रगणदुधैः॥ ॥ मध्याधकालेधितमेवकृतं वंनुनादीबलम
स्फुटंदि॥ तनम्रससाध्वि॥ नवैम्रलांशोभमिंडलं पश्चिमतोभगत्वा॥ ॥ ततः परावर्तितेस्तभागेवधोस्ति
तंमेवमुखतनम्र॥ नैरेवतमेदृदिशीहभुताततः परावर्तितवैस्तनैव॥ ॥ यथास्फुटंमेवमुखतुनम्रस्याका
रतः स्वायमवर्तगत्या॥ इहं हि देवैमुनिभिः ख्यंतं त्रैरुदीरितंस्वीयकृतौयथाधं॥ ॥ चतुःप्रकारावगतोयनेवो
यनाशकांताभगणोयनेच॥ पुनरेवखांगद॥ प्रमिताः सहस्रप्रास्तेभवेमुभगिणाप्रयुक्त्ये॥ ॥ सध्या
दिनो गताहमेवखपुमादि॥ ॥ २००॥ नाक्षिताः॥ भगणाधंप्रलंपस्यादिपादोस्वायनग्रहः॥ ॥ भगणानां परि
त्यागाद्वार्याधस्वभुजांशकाः॥ तेनुभिघ्रादशमाप्रविहोयाजयनांशकाः॥ ॥ यलोशकाप्रतेस्वर्णतुलाजायि
गतेभुमात्॥ अयनांशग्रहेहेयास्तत्संस्मरवशाजसः॥ ॥ चलाख्यरेवोयनरेवचरप्रहेयस्तनक्रांतिचरोदयाध
साधेतुसंघाततएवनेवास्वस्तपमिध्यागणितायवोधात्॥ ॥ अयेवामतभातेनसंपातायेववक्रतः॥ अदृष्ट
कलसंयधंसाधनंनकृधंचन॥ ॥ चलाकंसंक्रमेपुण्यकथमुक्तमिदंल॥ नाशंरनीयविदुषानदुक्तरथ
भादतः॥ ॥ अक्रियुक्तमधुधैवतद्विरोधाधितोप्रणो॥ ॥ जालोकायनादुपायेप्रोक्तास्तस्याधुधैस्तने॥ ॥
कश्चित्तरतमेकनाजनांशोः स्वीकृतसमस्यायनग्रहस्य॥ ॥ तस्यशतुपायनाशकाप्रमदः स देशान्त

५६

गभा ८

तन्मनस्वर्ष विरोधतस्तथा ॥ ॥ तिराशि चक्षुष्य का चा पां शौर्वत त्प्राति भागजैः ॥ ॥ ध्रुवा १५५ या निवृत्तानि रचा हो वा अति धा
नि च ॥ ॥ ध्रुवो ह्यस्तत्र गत्वा पमे नंतरि ना नि च ॥ ॥ एव स माख्य चिदा धा त्रै द वेर पव न कं ॥ ॥ स माख्य मंडला र्च
स्व भुजो शा ता र्चन च त र ॥ ॥ तत्र यत्वे ट सं व धा त्रै द वेर पव न कं ॥ ॥ य जो ग्रा य व स व धा त्रै द श यो पव न कं ॥ ॥ ये र्वे ट
स मा चि द स्फ व ल ये स म मंड ला त् ॥ ॥ य हो प व ता व धि का भु ज सं ज्ञां रा का स्त था ॥ ॥ यो प व ता व धि का ये च ते ग्रा रा का
स दा ॥ ॥ य हा ग्रा यो प व तां त श्रै वं रां कु ल लां रा का ॥ ॥ इ ह स म ग्रा हा ग्रा ख्य मंड लै र्द द नं बु धैः ॥ ॥ ए वं ख म ध्य र्वे ट शो प
रि मं त ह्म वे दि ह ॥ ॥ ह मंड लं न च च लं भ य हा उ ग त स दा ॥ ॥ य ज भ भ जे परि क ल्पे कें द्रं ग र भं ग रं क ल वे स्त व र्च
ह मंड लं न च च लं दंत क दं य त् स माख्य या म्यो त र को ण गानि ॥ ॥ न तो न तार ख्य च न दे व ह्म सो म पंच व ज्ञानि ब ह्म नि गो
ले ॥ ॥ प्र यो ज नं य स्य च य त्र व र्च ये स्त स्य धि का र र व लु पु त्ति पु त्तं ॥ ॥ य जो ल पृ ष्ठा धि क ल गो ल म ध्य व्या सा द्म मा ने न क
तं तु व र्च ॥ ॥ त जो ल पृ ष्ठा धि क वं च त स्मि च त स्य म ध्य परि क ल्प रं वा क्यैः ॥ ॥ य जो ल पृ ष्ठा धि क वं च त त त म्भ त स्या भि य मे
ना ते र्य क ॥ ॥ ध्रु व द्वा य स्त वि षु वा र ख्य व ता द धा य धा वा स म मंड ला च ॥ ॥ व र्च स माख्य द्वा य चि द स क्त य धा क द व द्वा य
भ व ता त् ॥ ॥ ति र्य ग्ग तं य च य नो भ वे त्र द्वा श्रै त स्या भि य मे न ति र्य क ॥ ॥ प ष्ठा धि क व र्च य म स्ति गो ले ति न त दै क्य द्वा य
म स्य व र्च य ॥ ॥ प दुं त र स्त च न यो श्र त्ता भ्या भि भै त र स्या त्प र मां त रं हि ॥ ॥ प रा प मा रा श्र य धा त्रै व त्ते ना ड पार ख्य
व तां त र गाय धो वा ॥ ॥ ध्रु व द्वा य स्त च व द व यु ग म स्ति त न यो श्रा धि प र प मां रा ॥ ॥ स माख्य ना जी व ल यां त रा
ले य धा धा सं ज्ञा श्र त भै व वे द्याः ॥ ॥ उ मंड ल र्मा व ल यां त र स्या द व द्वा यो स्त ह्म धा त्र गो ले ॥ ॥ स्वी ये दि न
४४ य त्रि ज्वा व त त ति र्य क्ति त त्रि ज्वा व त त योः ॥ य त्रै क्य त त त स्या स्ति नियतं दृष्ट कें द्रं ॥ ॥ ॥ ॥

श्री गार वान य

५७

२९

चि त्त सं स्क र्ते ष्वः स्फु ट स्त ला जा दि ग नो य दा स्या त् ॥ न दा र वे र्च न त भा ग का स्ते प लां रा का वा ध्रु व जो भ तं रा ॥ ॥
अ क्ति नो राः ध्रु व जो न तं रा वा ल व भा गाय म सौ म्य व र्च ॥ ना ड्या द्वा द्वा द्वा त र या म्य भा गो गो ल स्त वा त र या म्य गो
लो ॥ ॥ म गान नो त् स च ल नं भ य द्वा य व द वे र्च त र दि य द्वा द्वा ॥ की टा दि त श्रा ग ह्म प्र ड्मे वं दृष्ट च न दृ ष्णि दि क्ता
ते न ॥ ॥ ते यो म्य धा म्या य न र्सी त वे स्त स्त धा स धा स्य ट् रं त वे व सं ता द्वा ॥ त जो ल पृ ष्ठा धि क तौ हि च अ लि मा २१६००
स्त नं वा स द लं भि भ ज्वा ॥ ॥ उ मंड ला धा स म मंड ला ना यो गो दि धा धा क्प र त श्रै सौ र्य ॥ त स्त व स्ति का र ख्य श्र त
धा र ख्य म ध्य त स्त व स्ति कं चो ध्वं ग मि य धो पि ॥ ॥ वि नो ध्वं श्र य म न्यो स्ति नो श्र यो लं व प व स ॥ ॥ भ र्वे य त्रै सं स्फु ट
न स्य व स्त स्य त स्त लो ॥ ॥ क र ग भि र्च य पृ ष्ठा धि क स त्र य त्रै व र स्त र्चो द्वा ॥ ख म ध्य स्त श्रै व र्च य स्त स्त स्त मंड ल
स्य क ॥ ॥ न त रा का ये र व र स्य त्रै नं ते दृ ष्य का चो प भ वा स्त धा त्र ॥ ये चो भ त स्त विल रं क ना प भ वा स्त र
भ ति ति जा च वे द्याः ॥ ॥ ह मंड ल र्मा व ल यां त र स्या द व द्वा यो स्त ह्म धा त्र गो ले ॥ ॥ स्वी ये दि न
दृष्ट न चान्य स्ति ति ग भ भ ज्वा ॥ ॥ अ त श्र ये स्त र्चो द्वा न तं राः कु ष्ठ स सं ज्ञां रा वि ह्म नि ता स्त ॥ ॥ धा य श्र य पृ ष्ठा धि
ति जा च वे स्त र्चो द्वा न तं राः ति ति पृ ष्ठा गानां ॥ ॥ त्रि ज्वा क र वं डे न गु णो द्वा त य ल्पे नि कु ष्ठ न गु ण स त स्य ॥ चो प
तु कु ष्ठ न मि ति त्व ग भ पृ ष्ठां त र दृ ष्य ति जा ल वा स्त ॥ ॥ त्रि ज्वा क र वं डे न गु णो द्वा त य ल्पे नि कु ष्ठ न गु ण स त स्य ॥ चो प
श्रा श्र त को ण स्त द्वा वि ष मा भि धा ॥ ॥ त्रि ज्वा व र्च न यो स त्र य स्त को ण त्र य भ वे द्वा ॥ वि ष म त्रि भु ज त स्या त्रि ज्वा
व र्च च नु व या द्वा ॥ ॥ चो प रू प भु ज स्त स्या च नु त्रि श्र त र स्त व ॥ वि ष म वि ष म को ण स त्र य स्त स त्र य स्त ॥ ॥ ॥
४४ मा भ्यां त्रै क्य भां भ्यां स म तः स म ॥ ॥ ॥

ध्यायि स इवाव्यमभिमिधोगोलविदाप्रक्रम्य परापमः स्वादिषुवांशकोटिरिवापमः स्वादिज्ञा च कोटिः ॥ अत्रो
 पिता ध्यायिषुवांशकास्तेष्वपमा तं सरमापमो मया ॥ ज्ञातो राक्षसो निरवने दभागा ये वाच्य धाने विषुवांशकाः स्युः ॥
 भमंडलं वा पममंडलं तद्य चापनाख्यं त्वय नारव्यमेव ॥ यथा मयसो मयं वलं च नाड्या हयं विराशिश्रुणोष्य चापं ॥
 परापमो भविषुवाख्ययोगं चूं वो हवे पारव्यवनावभीष्टा ॥ क्रान्तिस्तथा खेटभुजो राक्षसो भुजो राक्षसो व्यइहा
 स्तिमध्यः ॥ परापमा स्तिजनिनो भुजा ये खेटापमो यो न स एव चोक्तः ॥ परापमानां विषुवांशकानामपि धृजीवांशगता
 प्रवात्प्राक् ॥ अत्रैव पूर्णपमचापमा च विलोमतो न्यः परमापमः स्यात् ॥ अतो बुधानां विषुवांशकानां ज्ञानं सु
 खं चंगणितप्रकारैः ॥ इष्टापमस्या कतिवर्जिताया दोष्य किते मूलमवाप्य तेन न ॥ निभज्यका द्युधुमुणेन भमं लव्य
 स्पचापं विषुवांशकाः स्युः ॥ यह स्पष्टो विषयक्या धिनि धी त्रिधा हुना धुमुपक्या स चापं ॥ तं वा दिकं तद्विद्युता म्र
 खं का हो पावु धे दौर्ध्रं वांशकास्ते ॥ त्रिधु मो व्या गुणिता धु मो व्य हुना भुजं स्यात् फलस्य चापं ॥ तेषां भवेयु वि
 पुवांशका म्र च लं गह स्या च पद स्थितो थ ॥ द्वितीयपादे तु नूनं रवा पं दवस्तनी ये रव गजे दुपुक्ताः ॥ पदे चतुर्थे
 रवर साग्रि भुजं अजारव्यत जो लं ज सं धितः स्तुः ॥ ज्ञाता यदा ते विषुवांशकास्तद्वराद्गतां शक निते स्युः ॥ विलोम
 री सावधया त्रस्तु स य धिगो ले पदुता स मानः ॥ या बाहु जीवा विषुवांशकानां स्व कोटि ज्ञात घु मुणेन भमं ॥ त्रिधा
 गुणालव्य गुणस्य चापं बल य हां शाः प्रथमे पदे स्युः ॥ पदे द्वितीये चतुर्न रवा पं दवस्तनी ये रव गजे दुपुक्ताः ॥ अ
 तेन दूनारवर साग्र यस्ते रव राम भमं ता गह फलकः स्यात् ॥ अत्रो प पति विषुवे क्रान्तिव से व्यदेशतः ॥ क्रान्तिव से यहा

तत्र

यत्रैव कदंबयोः ॥ सत्रे ये भवतैत्र ध्रुवस्तत्रैत रंतयोः ॥ क्रान्तिना व्याख्य चोराधा क्रान्तिरन्यात दंतरे ॥ क्रान्
 तिः कदंबस्तत्र स्यात्तयो भेदः पदान्तरे ॥ पदस्यादौ पदस्यान्ते च भेदो स्तिन यो दिह ॥ ग्रहोदयास्तधिवारे
 शे यात दासना बुधैः ॥ अथ नामा विभे दो स्ति विषुवे क्रान्तिव तयोः ॥ नैव स रूपतस्तेन नो व्याख्ये विषुवांश
 तः ॥ त्रिधु ध्रुवाख्यस्य भस्त्रो भव सावध कोपमः ॥ अत्रैव संज्ञः स एवात्र भवन्ते विषुवांशतः ॥ त्रिधु कदंबस्त ॥
 भस्त्रोपमो नो नाडिका वधिः ॥ ग्रहस्यांशवशात्तेन यो भवेत्प्रथमापमः ॥ स एव विषुवांशानां पमो यो भो
 वेत्प्रथमं ॥ तदु रगात्ते अज्ञां राये विषुवद भगा म्रते ॥ क्रान्तिव तस्ति ता वेद्या गो ले त व विज्ञानता ॥ पराप
 मं य वा नि धी त्रिधा स्यात् विषुवांशजा ॥ जीवांश विषुवांशानां यो द्यं रा ध्रुवयो हुता ॥ त्रिधा धी च पर क्रान्
 ति स्य या भमं वसा पुनः ॥ त्रिधा गुणा थ परमापमं त्रि गह जीव योः ॥ गुणहार कयोः साम्या भो रो सं विहित
 सति ॥ यथोक्तं सर्वं मुस्यं विषुवांश पद क्रमात् ॥ त्रिधु कदंबस्त यान्ति थो रित त्रिभज्या व्यासा द्वे भिं व तस्य
 र्मंत देव्यात् ॥ तदु रगात्ते वयो चाप रूपो बाहु कणयिस्तयो मं च्यं स्युः ॥ तदा त्रिधा व तग लं च त्रा सं त्रि
 व्याव से स्यात् क्रान्तिः स्वे रव गोलैः ॥ तत्रा पां री र्द रणं स्यात् क्रान्तिव तस्यो द्यं द्रु मुदो रजा तं ॥ क्रिं प्रस दं भ
 वे त्रिधु कोणं नो न दी सा तो न सिद्धः भ्रं धं चिद ॥ सत्रं व्यापिये व दस्यं च व्याजा स द्धे तं न भमं भमं भतन ॥
 स्तु र्म त्वे ना तो न्य धे वा स्यात् सिद्धस्तदा क्रान्ति धे अरी सा प्रवा च्य ॥ चापं तेन य क्रान्तिः खेट बाहु बाहु र्देव

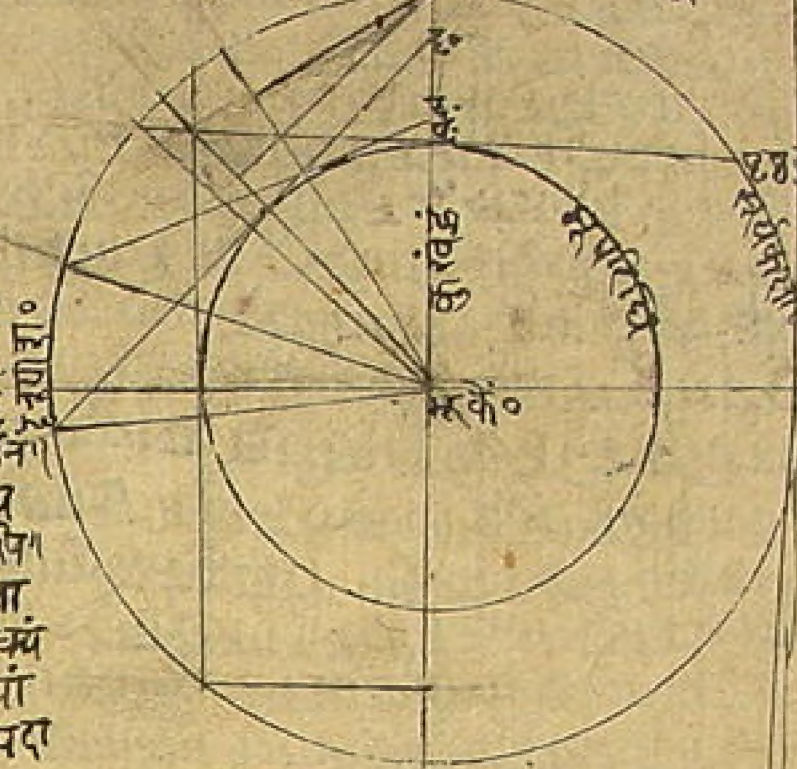

इति श्री कृष्ण अलवाचिकाशे लुंवां राक्षसां राक्षसो गतुल्यैः ॥ दृष्टां राक्षसैरुक्तवदेव यत्स्यादृक्चिद्रूपं स्वस्थितिपृष्ठचिह्नम् ॥
 येषां जने स्तोपितं त्रसतो दितो कौशिकी तन्निजं ॥ कृष्ण अक्रोधात्पाददृष्टकांशो
 द्वयैः स्य दृक्चिद्रूपं जने नोक्तं ॥ सर्वाक्षदेवोपि कुगभक्तिजादधः स्वतदृष्टपल
 वैस मंतात् ॥ अस्ति ग्रहेद्राश्रितगोलमध्ये संदर्शनिं तदपीह चित्रं ॥ ॥ कृष्ण
 कोदां स्य दृष्टकांशो रक्तकुगभक्तिजादधः स्य ॥ उर्ध्वं स्थिता दृष्टपलवायादस्यः कृष्ण
 अभागादधिकास्तदानीं ॥ ॥ कृष्ण अदृष्टां राशियोगो दृष्टपलवायादस्यः कृष्ण
 कुस्वंडकंतु कुस्वंडको नं कुपृष्ठो नं पृष्ठगदधिचिह्नं ॥ ॥ कुस्वंडपुहो ध्वगदधिचिह्नं
 द्रुतं कुस्वंडं त्रिगुणो नानिध्रं ॥ तथापि कृष्ण अयुतिः स्वतं देवि स्तेषां दृष्टपलवाश्रितेषां ॥
 रवां कायुतास्ते दधिकाः कुजास्ते च ध्वस्थितास्ते ध्वगता यदा न्याः ॥ अन्यो दिता दध्वगद
 ध्वचिह्ने दगोलसंदर्शनि मय्यथोक्तं ॥ सुवतुलस्यावनिगोलकस्य पृष्ठो ध्वसंस्था भूत
 ध्वचिह्नम् ॥ अक्षदृक्स्वतंत्रवशाद्य दृक्तं तत्संघदा नव्य दध्वपायकं न ॥ अनोपपत्तयं स्ते न दर्शितं
 चक्रां राकां के क्षितिजारण्यवले प्राकुस्वस्थिका दृष्टवमंडलांतः ॥ दिगं राकास्ती यभुजां स्ते रण्य
 दिकां तथा दरा नावधिका ग्रकांशः ॥ भमंडलस्थ ग्रहे को न दिकां स्ते वं हिया म्यो तरमंडलेपि ॥
 अक्षां राकास्ते नुखदैवयाम्याः स्वमध्यदेशाद्दृष्टवन्तु यावत् ॥ तथापि मंशाग्रहगोलदिकानां
 ध्यादया स्य ध्वनिशारण्यवतं ॥ एवं स्वमध्या अतभागाव्यास्युः घुरात्रवत्तावधिका अतो न ॥ ऐक्यं
 दिगैक्यंतरं विभेदे चैवं हितं संस्कारं प्रकाशतः ॥ कां तारण्यसंस्कारमिना नतां रास्ते न रवां
 का दलो नतां राः ॥ नतां राकां राक्षसो धिलो मसंस्कारतश्चापमभागव्यास्युः गृहं पदा
 कं स्वततो विलोमाज्ञानो भुजां राः स्वपदस्थिता स्युः ॥ आधंपदं चैव भुज एव भातुः पदो द्वितीयोपतदूनषट्कं ॥ रस्तान्च तं स्या भुपदेव तीये चक्रं

(इति सिद्धान्तसूत्रविवेकः) — कामलाकरप्रणीतः ।

स्य क्षेप्रांशुभाये प्रातिभागजाताः ॥ तेषां यथोत्था विधुवांशुकाञ्चने चोदयारागः स्वनिरक्षदेरी ॥ ॥ पूर्वोन्नितं यद्विहृतं
तदत्रैव लस्योदयकालमानं ॥ एवं च यथैष गृहत्रयं तद्विलोमतः कीटगृहत्रयं स्यात् ॥ ॥ इह च मेषाद्विलराशिष
द्वयतद्विलोमेन तुलादिषट् ॥ पलप्रभासं गुणतापमप्यतद्वा दशांशो भवति क्षितिजा ॥ ॥ त्रिज्या गुणा सा दुष्टेनेन भक्त
चरज्यका वापमतश्चरांशः ॥ इह चरांशो उदयारासी सा प्रसेराजाताः सुधिया विधेयाः ॥ ॥ दिङ्मासं रागुपौर्वनिध
पलप्रभावाचरखंडकानि ॥ पलात्मनि निगृहोद्वा निस्सुलानि लोके व्यवहारसिधेयै ॥ ॥ अथ स्वदेरीनां प्रस
शोदयकालांशमानं ॥ मेषादिराशित्रयभागकानां चराणि शोध्यानि निरक्षजेष्टु विलोमतसां निपुनानि चैवं कीटत्रये
स्यादतिराशिषट् ॥ ॥ तुलादिषट् तदने पिलोमात्रे स्वोदयारागप्रतिभागकानां ॥ व्यक्षस्य देरीक्षितिजोदयानं यतो भवे
त्स्य चरखंडमेव ॥ ॥ त्रिकुक्षितं यच्च भूमंडलस्य खंडं तदल्पेन यद्वर्धसंस्तु ॥ अनल्पेनोद्गमनं प्रयातिका लैनेन च
क्षकिलदम्पतीति ॥ ॥ स्वस्वापमेयं नतं मृगाद्यं व्यक्षोदये यत्तदनीव नम्र ॥ याम्पाक्षतस्तेन ततोपि चाल्पकालेन त
दास्य दयंतथैव ॥ ॥ उदकनतं कीटगृहादियत्तदुत्तुलमाप्रोत्थिकेन तेन ॥ कालेन यास्य द्रुमनंततोपि कालेन तस्मा
द्युदयानतुल्याः ॥ ॥ धन्वंताश्चरांशो वाततो नो मिथुनस्य यः ॥ व्यक्षोपे चेंदुनाडी क्षिप्रराशिः स्य केचन ॥ ॥ उदोत्तु
तद्वल्यो नो मिथुनां तातभाततः ॥ धन्वंतस्ति धनोडी क्षिप्रराशिस्तयोः क्रमात् ॥ ॥ भूमंडलाधं च सदेव गतं
जाधत्तश्चोर्ध्वमधश्च तेन ॥ उदेति यो यस्मिन् तेन तस्मिन् मोक्षं सप्तपैतृत्वं ॥ ॥ इह मुक्तहियाम्पाक्षविषयेषु
तथैव ॥ रसवद्वाततः पूर्वक्षेपंतस्परनो नहि ॥ ॥ अथ सूर्यादिषु देवैः स्वतंत्रैश्च महर्षिभिः ॥ दिक् देशकाले गी
तं प्रवृत्तिगणितां च ॥ ॥ सा प्रलाधं च तद्वृष्टमदृष्टं च द्वयोः ॥ ॥ दृष्टं पृष्टं तः पृष्टं स्थितां चैकुं द्रतः ॥ ॥ अ
दृष्टं तेन गतं क्षितिजोर्ध्वं च नीलकः ॥ ॥ दूरपत्तेना दत्तं भ्रातृपत्तेना च स्थितयः ॥ ॥ अथाहोरात्र

दूरस्थित्यात्रग्रहर्शानि लानां भूस्थैः सम्यग्गोलकस्थितिर्न ॥ दृक्संसिद्धाबुध्यते ते
 नगोलं दृष्टं ताहं धातुर्न वक्ष्यथाहं ॥ ॥ दृष्ट्या तु शालोकाभिः सूक्ष्माभिश्चोपदेश
 जं ॥ गोलं तावच्छिरं कृत्वा तदंतः प्रवहाभिधः ॥ ॥ चलो न्योथ तदंतश्च भगोलो भा
 श्रयस्तथा ॥ कार्यो गणितशिल्पार्थतत्त्वज्ञैः सचमत्कृतः ॥ ॥ याम्योत्तरं जागपरं च
 कोणाभिधं च तद्वत् चतुष्कयोगैः ॥ तयोश्च यश्चोर्ध्वगतस्तदूर्ध्वस्वस्थिकंचान्य
 दधास्थितं च ॥ ॥ तद्योगविद्वान्भवति प्रमां शैर्दृष्टं कृतं स्वदिति जं च तस्यात् ॥
 तद्याम्यसौम्येक्षितिजै क्यके ये समारव्य संज्ञौ भवतश्च सौम्ये ॥ ॥ ततोक्षभागे ध्रुवविह्वल
 र्धं याम्येव धस्तपरिकल्पनीयं ॥ तत्कील काभ्यां च तदंतरस्थः प्रत्यक् च लो न्यः प्र
 वहस्य गोलः ॥ ॥ कार्यो ध्रुवाभ्यामिह रवां कभागेर्दृष्टं कृतं तद्विषुवारव्येष्टं ॥ स्वस्वा
 पमां शैश्च ततो दुरात्र दृष्टानि याम्योत्तरदिग्गतानि ॥ ॥ तदोल याम्योत्तरमंडलं तर्ध्रुवाज्जि
 नां शैश्च कदंबविह्वलं ॥ सौम्यध्रुवाधाम्यदिशीह याम्यध्रुवाच सौम्ये किल सौम्ययाम्यं ॥
 भाशैः २७ परे प्राक् च लितो भगोलस्तत्कील काभ्यां सुधिया विधेयः ॥ कदंबकाभ्यामिह
 र्वा कभागेस्तदोल कृतं किल राशि दृष्टं ॥ ॥ तद्वा रां शाः किल राशौ जा तसमाश्चि २७
 मिश्चाश्चि मुरवा निसंति ॥ प्रत्यंशमत्रापि कदंबयुग्म दृष्टानि शराश्च श्रयानि ॥ ॥
 असंख्यताराश्रयगोलकोयं कदंब काद्यज्जि न दृष्टमत्र ॥ भट्ट * कार्याणि * तव तच्च वलं
 ध्रुवारव्यं तदूर्ध्वं च स्त्वनगतं ध्रुवदर्शं ॥ ॥ पूर्वमस्य ततो वायोः स्वदेशस्थस्ततः क्रमात् ॥
 कार्यः शिल्पविद्गोलाः सुसाध्या अन्यथानते ॥ ॥ जीर्णो भट्ट तस्य कर्ता शकानो
 त्यत्का गतिं तां ध्रुवगां सदाहः ॥ एवं भगोलाश्रयतो तदूर्ध्वं कदंबकाभ्यां च लस्वेष्ट
 गोलाः ॥ ॥ भगोलराशि दृष्टास्युः समसूत्रेण कक्षिकाः ॥ स्वस्वगोलस्थिताः स्व
 स्वक्रांतिदृष्टं तदेव हि ॥ ॥ गोलसंज्ञीति बोधार्थं मुरव्यं तदोल कत्रयं ॥ कार्यवस्तुप्रती
 त्यर्थं त्यक्त्वा पूर्वोदितं बुध ॥ ॥ इति गोलबंधः ॥ ॥ शोधपत्रमिदं अष्टादशानं क
 एष्टे वरिष्ठे रित्यस्याग्रे लेख्यं.